

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د کتاب ټول حقونه د مؤلف دي

باچا خان عهد ساز شخصیت

ډاکټر محمد همایون هما

د کتاب نوم: باچا خان عهد ساز شخصیت

مؤلف: ډاکټر محمد همایون هما

مشاورت: پروفیسر میا عنوان الدین کاکا خپل

اهتمام: عظمت هما

خوروونکې: ډاکټر شفقت هما

مرستیال: زاهد خان

کمپوزنگ: سلیمان کامل (03005729287)

چاپ: اول (جنوري ۲۰۱۳ء)

شمېر: ۱۰۰۰ (یوزر)

بیعه: ۲۰۰ روپۍ

درك:

اداره فکر و ادب هسکه مېنه شیخ ملتون ، مردان

نعیم میډیکل هال ، بغداده مردان

تړون

د باچا خان دهغه ټولو ملگرو په نومرچې د ازادۍ د
جنگ په هر سنگر کې ورسره ملاتړ کړې دے۔

هما

سوغات

قدرمند ډاکټر فضل رحيم مروت
ته په ډېر درناوي دا کتاب سوغات
کوم چې د باچا خان د وېژن خپرونه
ئې په علمي انداز کښې کړې ده۔

هما

تشکر

د خپلو بچو عظمت هما، حرمت هما او د
ډاکټر شفقت هما شکر گزار یم چې د دوي
په لگښت دا کتاب چاپ شه

هما

ترتیب

شمبر	ليک	ليکونکے	مخ
1	خپلې خبرې	ډاکټر محمد همايون هما	5
2	د باچا خان ژوند -----	د مياشت او کال په ائينه کښې	10
3	کاش چې هغه بيا هم راهنما وے	قلندر مومند	35
4	باچا خان او د هغه خدایي خدمتگار تحریک	پروفېسر ميا عنوان الدين کاکا خېل	48
5	طنز او مزاح د باچا خان په خبرو کښې	م-ر-شفق	60
6	د باچا خان تحریک او پښتو ادب	ميا وکیل شاه فقیر خېل	82
7	د باچا خان بابا خبرې	ډاکټر محمد زبیر حسرت	115
8	د باچا خان متحرک ژوند د هغوي د خودنوشت په رڼا کښې	عظمت هما	141

وکره ، هغوي ټولو بڼه په مینه مقالې ولیکلې او په وخت ئې راورسولې - د یونیورسټۍ ځنې کارنده ملگرو د دستوري انتظامي امورو کښې په ډېره مینه ، توجه او جذبې سره برخه واخسته خو د دستوري د پاره د ټاکلې شوې نېټې نه یوه ورځ وړاندې داسې مسئلې سپلمه شوې چې بیا د دغې علمي او ادبي سیمینار انعقاد ممکن نه وه او مونږ ډېر په مات زړه د دستوري په منسوخ کولو مجبور شو - دستوري د پاره چې پوهانو زما په خواست کوم درانه علمي لیکونه راکړي وو، که هر څو د دستوري ناڅاپي منسوخ کولو په وجه په هغه وخت مینه والو ته وړاندې نه کړې شو خو د هغې خوندي کول زما په نظر کښې مناسب نه وو نو ځکه ما دغه لیکونه په کتابي صورت کښې د چاپ کولو فېصله وکړه - کار بل کال ته وځنډېده چې وجه ئې زما خپله نا اوزگارتیا وه خو زه په دې خبره ډېر خوشحاله یم چې دغه ټول لیکونه اوس د باچا خان په پینځو شتمه کلیزه دستوره "باچا خان عهد ساز شخصیت" په نوم چاپ کېږي - په ذکر شوي دستوره کښې په ټاکلې شويو موضوعاتو وېنا د پاره درې ملگرو ته خواست شوه وه خو په کتاب کښې مونږ د باچا خان د ژوند په حقله ځنې نور لیکونه هم شامل کړي دي چې د کتاب ارزښت پرې زیات شوه د - د باچا خان ژوند " د میاشت او کال په ائینه کښې " د ډاکټر زېبر حسرت راغونډ کړي معلومات دي چې په کښې د دغې

خپلې خبرې

ټېر کال (۲۰۱۲ء) د جنورۍ په ورومبو ورځو کښې ما د گران ډاکټر سعید انور چې په عبدالولي خان یونیورسټۍ کښې د فېکلتې اف سائنسز ډین دے، ته د باچا خان د کلزي دستوري په موقع د یو ادبي سیمینار نمانځلو خبره وکړه - خداے دې بختور کړي ، هغه زما خبره سمدستي ومنله خو د نېټې ټاکلو فېصله د یونیورسټۍ وائس چانسلر قدرمند ډاکټر احسان علی ته ځنډ کړې شوه - هغه په دغه ورځو کښې د ملک نه بهر وه - کله چې راستون شه نو ما هغه ته دغه تجویز وړاندې کړه او ورته مې ووئیل چې په دستوره کښې به د باچا خان ادبي او تعلیمي خدماتو باندې خبرې کېږي - د هغه سیاسي جدوجهد خو هر چا ته څرگند دے خو د ژوند په دغه اړخ ئې د کار بڼه ډېر زیات گنجائش موجود دے - دا تحقیق به که هر څو څه نوي انکشافات نه وي خو په ورومبي ځل به په دغه موضوع یوه کوتلې هڅه ضرور وي - بناغلي ډاکټر زما د تجویز سره اتفاق وکړه او بیا مونږ په صلاح د دستوري د پاره د دوېمې فرورۍ ۲۰۱۲ء ورځ غوره کړه - ما د وائس چانسلر د راکړي اختیار تر مخه د باچا خان په تعلیمي او ادبي ډگر د خدماتو په موضوع یو څو پوهانو ته د لیک باقاعدہ خواست

ډاکټر زبیر حسرت د باچا خان بابا خبرې، کښې د باچا خان د لیکونو نه په ډېره خواری هغه برخې راغونډې کړي دي کومې چې زموږ د دغه لوړ سياسي او سماجي شخصیت د نظرياتو څرگندونه کوي، د هغه سياسي وژن ترې برېښي او دا ښايي چې باچا خان خپل سياسي جدوجهد او د قام د ښېگړې کارونه په کومو بنيادونو روان کړي وو.

د باچا خان متحرک ژوند، د هغه د خودنوشت په رڼا کښې، د عظمت هما يو معلوماتي ليک دے. عظمت هما لکه څنگه چې پخپله ليکلي دي، د خودنوشت يو مقصد د يو اتل د ټول ژوند د تعميري کوششونو بيان وي نو ځکه ليکونکي د باچا خان د خودنوشت "زما ژوند او جدوجهد" زړه پورې جائزه اخستې ده. په دغه کتاب کښې که يو بله د ملک د ازادۍ امانی تاريخ خوندي دے نو ورسره د هغې شواخون او کړان هم تفصيلات درج دي چې زموږ ملي اتل او د هغه ملگرو په دغه لاره کښې گاللي وو. د نظر لاندې مضمون کښې د خودنوشت په دغې ټولو اړخونو په اجمالي ډول څرگندونه شوي ده.

کتاب ستاسو د وړاندې دے. زه که باچا خان عهدساز شخصیت ته د خپل نوعیت وړومبۍ هڅه ووايم نو بې ځايه به نه وي. دا يو څرگند حقيقت دے او څوک هم پرې سترگې نه شي پټولې چې د ملک د ازادۍ په تحريک کښې د باچا خان برخه، شواخون او قربانۍ يو بې مثله مثال دے، يو ناوياته

ستر ملي اتل او قامي مبارز د ژوند واقعات په تاريخي ترتيب وړاندې کړي شوي دي، ليک د باچا خان د ژوند په مختلفو اړخونو تحقيق د پاره د اهميت وړ دے.

کاش چې هغه بيا هم راهنما وے، دا د قلندر مومند ليک دے چې پښتون کښې چاپ دے خو موږ ئې دلته د ډاکټر زبیر حسرت په شکريه بيا چاپ کوو. په دې ليک کښې د باچا خان د ملي جدوجهد بيان په ډېر اثري ډول زموږ مخې ته راځي. پروفېسر ميا عنوان الدين کاکا خېل په اختصار خو د جامعيت د ټولو خوبويو سره د باچا خان په کارنامو خبرې کړي دي. د م. ر. شفق ليک، طنز او مزاح د باچا په خبرو کښې د باچا خان د امروزه ژوند ائينه ده چې په کښې د هغه د شخصیت د مجلسي ژوند عکسونه په وړومبي ځل لوستونکيو ته وړاندې کړي شوي دي. دغې خبرو د شفق د ليک خوږلت/خوند نورزيات کرے دے.

د باچا خان تحريک او پښتو ادب د خواري کښې محقق مياوکیل شاه فقير خېل ليک دے، ښاغلي ليکونکي په خپل جامع مضمون کښې په هغه ټولو عواملو د کوتلې حوالو سره ښه په تفصيل بحث کرے دے چې د خدايي خدمتگار د عروج په وخت کښې ئې پښتو ادب شته من کرے او په وړاندې بوتلے وه، د نظر لاندې ليک کښې د باچا خان په تعليمي خدماتو هم رڼا غورځولې شوې ده چې ډېرزيات ارزښت لري.

د باچا خان ژوند

(د مياشت او کال په ائینه کښې)

1889-90	خان عبدالغفار خان په اتمانزو چارسده کښې پېدا شئ
1896	جومات کښې ئې د قران کریم زده کړه شروع کړه
1898	په ميونيستپل روډ هايي سکول پېښور کښې داخل کړه شئ
1901	په اېډورډز مشن هايي سکول گوهاتي گېټ پېښور کښې داخل کړه شئ E F E WIGRAM هغه وخت د دې سکول هېډ ماسټر وه
1906	د ارمي د کمېشن اخستلو نه پس ئې انکار وکړه
1908	اسلامي سکول علي گره ته لاړه
1909	انگلستان کښې ئې د تعليم کولو فېصله وکړه
1910	په خپل کلي اتمانزو کښې ئې يو سکول د مولانا عبدالعزير په ملگرتيا کښې شروع کړه
1912	د رخړو د يار محمد خان د لور سره ئې واده وشئ
1912	د حاجي صاحب د ترونگزو په اصلاحي تحريک کښې شامل شئ
1913	د مسلم ليگ يو اجلاس له اگري ته لاړه

تاريخ د مے او زه د دغې تاريخ يو اړخ د هغې ټولو ملگرو د تشکر سره تاريخ ته سپارم چې ماته ئې د دې کتاب د پاره خپل درانه ليکونه پېرزو کړي دي او د کتاب په ترتيب او تدوين کښې ئې زما مرسته کړې ده . زه د عبدالولي خان يونيورسټي مردان د نه سټري کېدونکي وائس چانسلر ډاکټر احسان علي په خصوصي توگه شکريه ادا کوم ، هغه که چېرې تېر کال د باچا خان د کليزې دستوري د نمانځلو د پاره "ښه" نه وي کړې نو د دې کتاب ترتيب به ممکن نه وه ځکه چې دغه ټول ليکونه د هغه "ښه" په نتيجه کښې ليکلي شوي دي . دغه شان د ډاکټر سعيد انور شکريه هم په ما واجب ده ځکه چې د دستوري په حقله ئې زما د تجويز په عملي کولو کښې مرسته کړې وه .

ډاکټر محمد همایون هما

هسکه مېنه شېخ ملتون مردان

۳مه جنوري ۲۰۱۳ء

- ۱۹۱۴ کښې شہ چي کومې چي حکومت په ۱۹۱۴ کښې بندې کړې وې
- 1921 تحريک اصلاح الافغانه جوړ کړه او د هغې ورومېې صدر ئې عبدالاکبر خان او د پښتو ژبې ورومېې ډرامه نگار ميا محمد شاه د هغې سپکرتري جنرل مقرر او محمد اکبر خان خادم د شاعر په حيث مقرر شه
- 1921 په ۱۷م دسمبر ۴۰ اېف سي ار د لاندې ونيولې شه او درې کاله بامشقته قېد کړلې شه. د ده خلاف الزامونه دا وو چې د هجرت په تحريک کښې لويه برخه اخستې وه او دوباره ئې اتمانزو کښې ازاد سکول شروع کړې وه
- 1921 حکومت د هغه د مشر ورور ډاکټر خان صاحب د نورو پښتنو مشرانو په ذريعه په جېل کښې هغه ته وې چې مونږ تا ته د ازاد سکولونو چلولو اجازت درکوو خو د ملک نه به بهر دورې نه کوي
- 1922 هغه په جېل کښې وه چې د دوېم جنګ تېر نه ئې درېم ځوے عبدالعلی خان پېدا شه چې په مشهور ماهر تعليم دے او د پېښور يونيورستۍ او گومل يونيورستۍ وائس

- 1913 مشر ځوے عبدالغني خان پېدا شه
- 1914 د مولوي فضل ربي او مولوي فضل محمود سره د شيخ الهند محمود الحسن په بلنه ديوبند ته لاړه
- 1914 د چېلې اپستود پاره باجوړ ته لاړه
- 1915 انگرېزانو د اتمانزو په ازاد سکول پابندي ولگوله
- 1915 دوېم ځوے خان عبدالولی خان پېدا شه
- 1918 کور والائي وفات شوه
- 1919 د رولټ اېکټ خلاف ئې د سياسي ژوند اغاز وکړه
- 1919 گرفتار شه او د دېرشو زرو په ضمانت پرېښودې شه
- 1919 دوېم واده ئې وکړه
- 1920 خلافت کانفرنس کښې شرکت د پاره دهلي ته لاړه
- 1920 افغانستان ته په هجرت لاړه
- 1920 صوبايي خلافت کميټي جوړه شوه او د هغې صدر منتخب کړې شه
- 1920 د خلافت تحريک د پاره ئې د چنډې راټولولو مهم شروع کړه. دا رقم به په هغه مدرسو لگولې

- مختلف ځايونه ئې وکتل ، هم هلته ئې کور والا
په حق ورسېده او په بېت المقدس کښې دفن
کړې شوه
- 1928 چې کله واپس راغلو نو په مټي ۱۹۲۸ء کښې
ئې يوه رساله د "پښتون" په نوم جاري کړه
- 1928 باچا خان د انجمن نوجوانان صوبه سرحد په نامه
يو تنظيم جوړ کړه
- 1928 د ملگرو سره د کلکتې ته د خلافت کانفرنس له
لاړه هلته ئې د مولانا ظفر علي خان ، علامه
اقبال او علي بردارانو سره د سرحد او
افغانستان په حقله خبرې اترې وشوې
- 1928 په ۱۱م نومبر د کانگرس د صوبايي کمېټې
صدر وټاکل شه
- 1929 د کانگرس سالانه اجلاس کښې د شرکت د پاره
لاهور ته لاړه ، چې په هغې کښې د ټول
هندوستان د ازادولو غوښتنه وشوه
- 1929 د کانگرس اجلاس له لکهنو ته لاړه چې په
وړومبي ځل ئې مهاتما گاندي او جواهر لعل
نهره سره ليدل کتل وشو
- 1929 په افغانستان ئې د بچه سقه خلاف د نادر خان
فتحه د نورو خدايي خدمتگارانو سره ونمانځله

- چانس لر پاتې شوم د مے
- 1923 چې کله د ډېره غازي خان په جېل کښې وه نو
مور بي بي ئې وفات شوه
- 1923 د هغه مشر ورور ډاکټر خان صاحب د لندن د
سپنټ تهامس هسپتال نه ډاکټري وکړه او هلته
ئې د يوې انگرېزې سره په دوېم ځل واده وکړه. د
هغې نه د ډاکټر صاحب يو ځو مې جان خان او
يوه لور مريم وه - مريم بيا يو سکھ سره واده
وکړه
- 1924 د جېل نه رها شه
- 1924 د جېل نه په واپس راتلو ، ورته د اتمانزو يوې
جرگې د فخر افغان خطاب ورکړه
- 1924 په صوبه کښې د جوړو شويو ازادو سکولونو
چې خدايي خدمتگارانو چلولو د هغې په دوره
روان شه
- 1926 د ال انډيا کانگرس د تحريك خلافت په حقله په
کلکته کښې کېدونکي اجلاس له لاړه
- 1926 د باچا خان بابا پلار بهرام خان وفات شه
- 1926 د خپل ټبر او مشرې خور سره حج له لاړه
- 1926 د حج ادا کولو نه پس سره د خپل کور واله هلته
ايسار شه او د سعودي عرب او فلسطين

- 1930 نافرمانۍ کښې د شریکېدو خواست وکړه
 په درویشتم اپرېل سره د ملگرو پولیس په
 نحقی کښې د اېف سي ار لاندې گرفتار کړه او
 درې کاله قېد کړه شہ
 1930 میاشتنۍ پښتون مجله بنده کړې شوه
 1930 د هغه د گرفتاری خلاف په درویشتم اپرېل د
 قصه خوانۍ دردناکه پېښه وشوه
 1930 د مئی په دویم تاریخ د پښتونخوا خلقو د
 حکومت خلاف هړتال وکړه
 1930 د مئی په دیارلسم تاریخ حکومت اتمانزو کله
 محاصره کړه چې خلق په دې مجبور کړي چې
 هغوي خدایي خدمتگاري پرېږدي
 1930 په اتویستمه مئی د ټکر پېښه رامینځ ته شوه
 د قېد دوران کښې باچا خان کانگرس سره خبره
 وکړه چې که هغوي زموږ امداد کوي نو هغوي
 به خپل تحریک په کانگرس کښې مدغم کړي
 1931 د یو کال قېد نه پس د گاندهي جي ارون پېکت
 تر مخه د ډېره غازي خان جېل نه رها کړه شہ
 1931 په مارچ کښې د کانگرس په کراچۍ کښې
 کېدونکي اجلاس له په ورومبي ځل د هغوي په
 بلنه د سلو خدایي خدمتگارو سره شریک شہ

- 1929 د ټول هندوستان دوره ئې په دې غرض وکړه چې
 د افغانستان د پښتنو په حقله نورو خلقو مرسته
 نوره هم تېزه او تنده کړي
 1929 د نوجوانان صوبه سرحد تنظیم له ئې د یو غېر
 سیاسي تنظیم "خدایي خدمتگار تحریک" نوم
 ورکړه چې وروستو دا تنظیم د پېرنگي د
 ظلمونو له وجې یو سیاسي تحریک شہ - بابا په
 خپله د دې تنظیم سالار اعظم وه
 1929 کلي په کلي وگرځېده چې خلقو کښې خدایي
 خدمتگار تحریک معرفي کړي
 1929 د خلافت تحریک د کانگرس سره د اختلاف
 راتلو له وجې ئې د خلافت کمېټې د صوبایي
 صدرات نه استعفی ورکړه
 1929 په اتلسم او نولسم اپرېل په اتمانزو کښې د
 خدایي خدمتگار تحریک یوه غونډه وکړه چې په
 کښې دوه سوه سرخپوش شریک شو
 1929 په ستمبر کښې ئې د خدایي خدمتگار سیاسي
 څانگه د زلمو جرگه په نوم پرانسته چې وروستو
 بیا د هغې نوم افغان جرگه کېښودې شوه
 1930 په درویشتم اپرېل ئې په اتمانزو کښې یوه جسه
 وکړه او خلقو ته ئې د حکومت خلاف په سول

- 1931 د سرحدی جرگه په نامه جوړه شي
- 1931 په پنځویشتم اگست د گاندهي جي او جواهر لعل نهرو په ملگرتيا کښې د وائسرائے سره متينگ له شملې ته لاره
- 1931 په خلیر شتم دسمبر په تحریک پابندی ولگېده او په خپل کور کښې گرفتار شه او د درې کاله قېد بامشقت سزا ورکړې شوه
- 1932 په دسمبر کښې بیا یو ځل پښتون مجله د حکومت د جبر بنکار شوه او بند پز پرې ولگېده
- 1934 په اوولسم اگست ئې د گاندهي جي د روژې نیولو په وجه هغه سره د همدردی کولو د پاره یوه هفته روژې ونیولې
- 1934 په وویشتم اگست د درې کاله قېد تېرولو نه پس رها شه خو خپلې صوبې ته په تللو ئې پابندی ولگولې شوه او پنجاب کښې نظر بند کړ شه
- 1934 په دېرشم ستمبر ئې په کلکته کښې عوامو ته د یوې جلسې په دوران کښې په هندو مسلم اتحاد باندې خطاب وکړه
- 1934 په بمبې کښې ئې یو اجلاس ته خطاب وکړه د هغې په وجه حکومت په یو پي واردها کښې په ووم دسمبر گرفتار کړه

- 1931 په اپرېل کښې دهلي ته د کانگرس اجلاس له لاره
- 1931 په مئي کښې یو ځل بیا "پښتون مجله" د عبدالخالق خلیق په ادارت کښې شروع شوه
- 1931 په نهم جون د گاندهي جي سره د کانگرس د ورکنگ کمېټې اجلاس له لاره
- 1931 په جولایي کښې د گاندهي جي څو دېو داس گاندهي د پښتونخوا د حالاتو معلومولو د پاره پېښور ته راغی او په اتمانزو کښې د بابا سره دېره شه
- 1931 حکومت د خدایي خدمتگار تحریک د اثر رسوخ ختمولو په غرض خاکسار تحریک شروع کړه او د پېښور گورنمنټ هايي سکول هېډماسټر عنایت الله مشرقي ئې د هغې ورومبے صدر مقرر کړه
- 1931 په دېرشمه جولایي د صوبې چيف کمشنر سر سټیورټ پیټرز د باچا خان سره انټرویو وکړه
- 1931 په دیارلسم اگست باچا خان بمبې ته د ال انډیا کانگرس اجلاس له لاره ، په دغه اجلاس کښې فېصله وشوه چې په صوبه سرحد کښې دې یوه نوې کمېټې د سرحد کانگرس کمېټې په نوم یا

- شروع ڪرڻ اوس مياشتني نه وه بلڪي لس ورڃي
پس به چاپ ڪيڏله او ايڊيٽر ئي عبدالخالق
خليق صاحب وه
- 1938 د گاندهي جي سره د ال انڊيا ڪانگرس د
ورڪنگ ڪميٽي اجلاس له ڪلڪتي ته روان شه
- 1938 گاندهي جي د صوبه سرحد د يو مياشتي په
دوره د تللو پروگرام جوڙ ڪرڻ
- 1940 په مارچ ڪيني باچا خان د ال انڊيا ڪانگرس
سالانه اجلاس له رام گره بهار ته روان شه
- 1940 باچا خان بابا د ڪانگرس ورڪنگ ڪميٽي
اجلاس ڪيني شرڪت وڪرڻ ، په دي اجلاس ڪيني
په صوبه سرحد ڪيني د سول نافرمانی د تحريك
شروع ڪولو كار ورتنه وسپارلے شه
- 1940 يو وار بيا پښتون رساله بنده ڪري شوه
- 1941 په دريشتم دسمبر باردولي ته د ورڪنگ ڪميٽي
اجلاس له لاره
- 1941 باچا خان بابا په ٽوله پښتونخوا ڪيني د خدايي
خدمتگارو د پاره تيرپنگ ڪيمپونه پرائستل
- 1942 گاندهي جي او باچا خان بابا دوارو د ال انڊيا
ڪانگرس نه استعفي ورڪرڻ ڪه ڇي هغوي
حڪومت سره په دوهم عالمي جنگ ڪيني د

- 1936 په اگست ڪيني رها ڪرڻ شه خو لا په خپله
صوبه او پنجاب تللو ئي پابندي وه ، د دي وڃي
نه دوباره وراڏها ته لاره او گاندهي جي سره د پره
شه
- 1937 په فروري ڪيني عام انتخابات وشو ڇي پڪيني
خدايي خدمتگارو په پنڄوسو ڪيني په نولسو
سيٽونو ڪاميابي حاصله ڪرڻ
- 1937 په مارچ ڪيني د گاندهي جي سره ال انڊيا
ڪانگرس اجلاس له دهلي ته لاره
- 1937 په سرحد او پنجاب تللو ڇي ڪومه پابندي پري
لگيڏلي وه هغه په شپڙويشتم اگست پورته ڪري
شوه
- 1937 شپڙ ڪاله بهر تيرولو نه پس د گاندهي جي سره
خپلي صوبي ته راغلو او خان عبدالولي خان په
اتمانزو ڪيني د دوارو استقبال وڪرڻ
- 1937 سرحد ته د راتلو نه پس ئي فيصله وڪرڻ ڇي د
ٽولي صوبي او بلوچستان دوره وڪري او خدايي
خدمتگار تحريك فعال ڪري
- 1938 په وڙمبي مئي گاندهي جي د صوبه سرحد د
اتو ورڃو په دوره راغڻ
- 1938 په مئي ڪيني باچا خان بابا بيا پښتون مجله

- 1945 په پنځویشتم جون باچا خان بابا او ډاکټر خان صاحب په شمله کښې د ویول په کانفرنس کښې د کانگرس د نمائندگانو په حیثیت شریک شو
- 1946 باچا خان بابا د انډیا د مرکزي پارلیماني اسمبلی ممبر وټاکل شئ
- 1946 د حکومتی مسئلو باندې د خبرو اترو کولو د پاره باچا خان بابا دهلي ته د گاندهي جي ملاقات له لاره
- 1947 په دوویشتم اپریل باچا خان بابا ورومبی ایشین ریلپشن کانفرنس ته خطاب وکړه
- 1947 په مئی کښې د پښتون زلمی په نوم یو تنظیم باچا خان بابا په خپله رهنمایی کښې جوړ کړه او د هغې مشري ئې خپل مشر ځوي عبدالغني خان ته وسپارله
- 1947 په یوویشتم جون باچا خان د پښتونستان مطالبه په بنو کښې وړاندې کړه چې وروستو د بنو قرارداد په نوم مشهوره شوه
- 1947 باچا خان بابا د گاندهي جي ، لارډ ماونت بېټن او محمد علی جناح سره په یو اجلاس کښې شرکت وکړه ، کانگرس ته په صوبه سرحد کښې د ریفرنډم کولو کار وسپارل شئ خو باچا خان

- تعاون اعلان وکړه
- 1942 په جولای کښې باچا خان بابا د خدایي خدمتگارو د پاره د پېښور نه څوارلس میله لرې په سردریاب کښې یو مرکزي دفتر د مرکز اعلیٰ خدایي خدمتگاران په نامه جوړ کړه
- 1942 په وویشتم اکتوبر باچا خان سره د نورو خدایي خدمتگارانو د چارسدې نه مردان د تللو په وخت میروس ډېری کښې د " هندوستان پرېږدی تحریک" په وجه د پولیس نه وهل وخورل چې په هغې کښې دوه پښتۍ ماتې شوې او هري پور جبل ته بوتلل شئ او دوه کاله قید کړم شئ
- 1945 ډاکټر خان صاحب د لارډ کننگم په دعوت په صوبه سرحد کښې خپل وزارت جوړ کړه
- 1945 په وولسم مارچ د لارډ ویول د اعلان تر مخه د نورو قېدیانو سره رها کړم شئ
- 1945 باچا خان بابا او گاندهي جي د کانگرس او د هغې د ورکنگ کمېټۍ نه د وتلو نه پس په بمبۍ کښې بیا په کانگرس کښې شامل شو
- 1945 په مئی کښې باچا خان بابا بیا د پښتون اجرا وکړه خو دا ځل د هفته وار اخبار په شکل کښې وه

- 1948 باچا خان بابا ووي چي زه خپل تنظيم مسلم ليگ سره شاملول غواړم خو مسلم ليگ دې ته تيار نه شه
- 1948 په ديارلسمه مئي باچا خان بابا د خدايي خدمتگار تنظيم په ټول ملك كښي د خورولو اعلان وكړه او وي وئيل چې دا خدايي خدمتگار به د نوي جوړې شوي پيپلز پارټي رضا كار ه ډله وي
- 1948 په مئي كښي باچا خان بابا خپلي صوبي ته راغلو او په ټوله صوبه كښي ئې د حكومت خلاف تحريك شروع كړه
- 1948 د شمالي علاقه د دورو نه پس باچا خان بابا اراده وكړه چې اوس سوېلي علاقه ته لاړ شي خو د دې نه اگاهو په پينځلسم جون گرفتار كړه شه او درې كاله قېد كړه شه
- 1948 په څلورمه جولايي د سرحد حكومت د يو اړدينس په ذريعه خدايي خدمتگار تحريك خلاف قانون وگرځولو
- 1948 په دولسم اگست هر كله چې باچا خان بابا جېل كښي وه د بابري دردناكه واقعه پېښه شوه
- 1948 د ستمبر په مياشت كښي خدايي خدمتگار

- 1947 بابا د دې نه بائيكات وكړه
- 1947 د پاكستان جوړېدو نه پس په دوويشتم اگست حكومت د ډاكټر خان صاحب وزارت مات كړه او د هغه په ځاي ئې عبدالقيوم خان راوسته
- 1947 په دوېم او درېم ستمبر باچا خان په پاكستان كښي دننه د يو رياست پښتونستان مطالبه وكړه
- 1948 باچا خان بابا د قامي اسمبلي اجلاس كښي د شركت كولو د پاره كراچي ته لاړه
- 1948 په درېمه فروري باچا خان د ورومبي پارليماني اسمبلي د غړي په حيثيت حلف اوچت كړه
- 1948 په پينځم مارچ ئې قامي اسمبلي ته په اردو كښي خطاب وكړه
- 1948 د مارچ په مياشت كښي باچا خان د پيپلز پارټي په نوم يوه پارټي جوړه كړه چې عبدالصمد خان اچكزې ، عبدالمجيد سندهي ، جى اېم سيد ، شېخ هشام الدين دوي هم ورسره ملگري وو
- باچا خان متفقه توگه باندي د دې صدر منتخب شه
- 1948 د اپرېل په منځومانه كښي جناح صاحب صوبه سرحد ته راغې ، باچا خان بابا ئې هركله وكړه

- صاحب مخالف وه كوم چي هغه وخت د مغربي
پاکستان چيف منسټر وه
- 1955 حکومت د باچا خان بابا خپلې صوبې ته په راتلو
پابندي ختمه کړه
- 1955 په ستمبر کښې باچا خان د صوبه سرحد دورې
ختمې کړې او د بلوچستان په دوره د
عبدالصمد خان اچکزي په وېنا روان شه
- 1955 بلوچستان ته لاره لاره وه چې سره د دوو ملگرو
گرفتار شه خو بيا په شپږو شتم ستمبر رها
کړه شه
- 1956 په شپاړسم جون باچا خان بابا ملکي سلامتيا ته
د نقصان رسولو په الزام کښې په شاهي باغ
پېښور کښې گرفتار کړه شه ، دغسې هم په
دغه ورځ عبدالصمد خان اچکزې هم په کوټه
کښې گرفتار کړه شه
- 1956 په شپږم ستمبر په لاهور هايي کورټ کښې د
جسټس شبير احمد په عدالت کښې باچا خان
بابا کېس شروع شه
- 1956 په شپږم ستمبر باچا خان بابا عدالت ته خپل
ليکلې بيان ورکړه چې هغې کښې ئې د خپل ټول
ژوند حالات ليکلي وو

- تحريك خلاف قانون وگرځوله شه او د سردرياب
مرکزوران کړه شه
- 1950 د باچا خان بابا درې کاله قېد ختم شه خو خو
ځله د بنگال ريگولېشن ۱۸۱۸ د لاندې شپږ
شپږ مياشتې زيات کړه شه
- 1952 په فرورې کښې د بابا پوخ ملگرې او دوست
قاضي عطاء الله خان چې د ډاکټر خان صاحب
په وزارت کښې وزير تعليم وه ، وفات شه
- 1952 د باچا خان بابا په ميو هسپتال لاهور کښې
اېرېشن وشه
- 1954 په جنورې کښې باچا خان بابا سره د نورو
خدايي خدمتگارانو د جېل نه رها کړه شه خو
د پڼډۍ په سرکټ هوس کښې نظر بند وساتلې
شه
- 1954 په مارچ کښې باچا خان بابا ته اجازت وکړه
شه چې د بنگال اسمبلۍ اجلاس له لار شي ، هغه
اسمبلۍ ته په اردو کښې تقرير وکړه او په کښې
ئې هغه ټول وجوهات بيان کړل د کومو له وجې
چې هغه جېل ته کړه شوم وه
- 1954 باچا خان بابا د ون يونټ مخالفت وکړه ، په دې
مسئله کښې هغه د خپل ورور ډاکټر خان

- 1958 پېښور ته ئې راوسته او رها ئې كړه
 په يولسم اكتوبر باچا خان او مولانا بهاشاني صاحب د نورو اتو لويو لويو ليډرانو په شمول په مشرقي پاکستان كښې د پاکستان سېفټي اپكټ د لاندې گرفتار كړې شول ، په دې موقع عبدالصمد خان اچكزې هم گرفتار شئ او خوارلس كاله بامشقته قېد كړې شئ
- 1959 په څلورم اپرېل باچا خان رها كړې شئ ، هغه د ټولې صوبې دوره شروع كړه ، هم په دغه كال باچا خان بابا سره دنورو سياسيانو د اېډو Elective bodied disqualification يعنې order د لاندې تر كال ۱۹۶۲ء پورې نااهل وگرځولې شول
- 1961 په دولسم اپرېل كښې باچا خان بابا چې كله د سوېلي علاقو په دوره وه نو په ډېره اسماعيل خان كښې د Public order ordinance د لاندې گرفتار كړې شئ
- 1962 يو غېر سياسي تنظيم "اېمنستي اتيرنېشنل" باچا خان بابا Prisoner of the year وگرځولو
- 1962 د دسمبر په مياشت كښې اېمنستي اتيرنېشنل د باچا خان بابا د رها كولو غوښتنه وكړه ځكه

- 1957 په څليرشتمه جنوري عدالت باچا خان بابا خوارلس زره روپۍ جرمانه كړه چې د هغې د وركولو نه هغه انكار وكړه نو د هغه جائداد په كښې ضبط كړې شئ
- 1957 باچا خان بابا پرېښودې شئ
- 1957 په وويشتمه جنوري باچا خان بابا په پاکستان نېشنل پارټي كښې شامل شئ چې د شپږو مخالفو سياسي پارټو نه جوړه شوې وه
- 1957 د باچا خان بابا مشر ورور ډاكټر خان صاحب په وومه جولايي د مغربي پاکستان د وزير اعلي د عهدې نه لرې كړې شئ
- 1957 د جولايي په مياشت كښې باچا خان بابا ، مولانا بهاشاني ، ميا افتخار الدين او جي اېم سيد په ډهاكه كښې په يو كانفرنس كښې عوامي نېشنل پارټي جوړه كړه
- 1958 باچا خان بابا د "ون يونټ او پښتانه" په نوم د ون يونټ خلاف يو پمفلټ چاپ كړه
- 1958 په ديارلسم ستمبر باچا خان بابا بلوچستان ته د داخلېدو په جرم كښې كوټيه كښې گرفتار كړې شئ ځكه چې ډسټرڪټ مجسټريټ بلوچستان ته د هغه په داخله پابندي لگولې وه .

- 1969 په جون کښې د هندوستان وزیر اعظمې اندرھا گاندهي په کابل کښې د باچا خان سره ملاقات وکړه او د قران پاک د یوې نسخې نه علاوه ئې ورله د هندوستانی جوړه کپړه په تحفه کښې ورکړه
- 1969 باچا خان بابا د کابل نه د بېروت (لبنان) په لاره هندوستان ته لاړه
- 1970 په فروری کښې باچا خان بابا د هندوستان نه واپس افغانستان ته لاړه
- 1972 په خلیر شتم دسمبر باچا خان بابا د یوې جرگې سره پاکستان ته د اته کاله جلاوطنۍ نه پس راستون شه. په دې جرگه کښې خان عبدالولي خان، اجمل خټک، محمد افضل خان، مولانا گل بادشاه او مولانا عبدالباري شامل وو
- 1975 په دوهم اپرېل د باچا خان بابا خلاف یو کپس جوړ کړه شه او په دیارلسم اپرېل د خانپور رېسټ هاوز ته ولېږلې شه
- 1976 په وویشتم اپرېل باچا خان بابا ازاد کړه شه
- 1977 په ورومبي اکتوبر جنرل ضیاء الحق پیښور ته په دوره راغی او د باچا خان بابا سره ئې ملاقات وکړه

- چې حکومت به د هغه قېد هر شپږ میاشتې پس زیاتولو
- 1964 په دېرشمه جنوری باچا خان بابا د هري پور جېل نه رها کړه شه حکه د هغه صحت ورغ تر ورغ خرابېده
- 1964 په وویشتمه مئی پښت جواهر لعل نهرو مړ شه ، باچا خان بابا د هغه لور ته د تعزیت د پاره پېغام د تاریخه ذریعه ولېږه
- 1964 په ستمبر کښې حکومت باچا خان بابا له برطانیې ته د علاج د پاره د تللو اجازه ورکړه ، په لندن کښې هغه د صوبه سرحد د زوړ گورنر جنرل اولف کپرو سره ملاقات وکړه
- 1964 په دولسم دسمبر باچا خان بابا یورپ نه افغانستان ته لاړه
- 1965 په یو درېشم اگست باچا خان بابا په کابل کښې په پښتونستان چوک کښې د پښتونستان د ورځې نمانځلو کښې شرکت وکړه
- 1969 د مئی په میاشت کښې د هندوستان حکومت باچا خان بابا له د بېن الاقوامي خپږ خواهی په لړ کښې د هغه د کړو خدماتو په اعتراف کښې "نهر وامن اپوارډ" ورکړه

- 1982 په اتویشتم اپرېل باچا خان بابا واپس پاکستان ته راغی
- 1983 د حکومت له خوا د کالاباغ ډېم جوړولو خلاف ئې تحریک شروع کړه
- 1983 د ټولې صوبې دوره ئې شروع کړه چې د حکومت له خوا د کالاباغ ډېم جوړولو خلاف اولس بیدار کړي
- 1984 باچا خان بابا د کالاباغ ډېم د مخالفت کولو په وجه په خپل کور کښې نظر بند کړی شہ
- 1984 په وړومبي اپرېل باچا خان بابا د علاج دپاره افغانستان ته روان شہ
- 1984 په شپږمه مئي د افغانستان نه واپس پاکستان ته راغی
- 1984 په نولسمه جولایې باچا خان بابا د عبدالولي خان ، مېرمن نسیم ولی خان او محمد اعظم خان سره افغانستان ته لاړه
- 1984 د ستمبر په نهه ویشتمه نېټه د افغانستان نه واپس پاکستان ته راغلو
- 1985 د ال انډیا کانگرس په دعوت باچا خان بابا د سلمې کلیزې نمانځلو له په شپږویشتم دسمبر هندوستان ته روان شہ ، په دغه موقع عبدالولي

- 1978 په دوېم مارچ باچا خان بابا د پاکستان نه افغانستان ته د خپل کتاب " زما ژوند او جدوجهد " لیکلو په غرض روان شہ
- 1980 په شپږویشتم مارچ باچا خان بابا د طبعي معائني دپاره د کابل نه هندوستان ته روان شہ
- 1980 د جولایې په اتلسم تاریخ د هندوستان نه واپس افغانستان ته لاړه
- 1980 په یوویشتم اگست باچا خان بابا د علاج دپاره روس ته روان شہ
- 1980 په یولسم اکتوبر د روس نه افغانستان ته راغلو
- 1981 په دیارلسمه فروری باچا خان بابا ناجوره شہ
- 1981 په دیارلسم اگست د افغانستان صدر ببرک کارمل وغوښتو چې په ځنې اهمو مسئلو ورسره خبرې اترې وکړي
- 1981 په شپږم نومبر د افغانستان نه هندوستان ته روان شہ
- 1982 په وړومبي جنوری د هندوستان نه افغانستان ته واپس راغی
- 1982 په درېم مارچ باچا خان بابا په جلال اباد کښې دکت نه پرېوتو او ژوبل شہ او د هغې له وجې د کابل په هسپتال کښې داخل کړی شہ

- خان او د باچا خان نمسے ذوالفقار علی خان هم
ورسره وو
- 1986 د جنوری په څلورم تاریخ باچا خان بابا د
هندوستان نه راستون شه
- 1986 باچا خان بابا خپل اخري تقرير د پښتو عالمی
کانفرنس ته په نولسم اپریل وکړه
- 1987 د مټې په میاشت کښې باچا خان بابا سخت
ناروغه شه او د پېښور په لېډي ریډنگ هسپتال
کښې داخل کړه شه
- 1987 د جون په څلورم تاریخ پرې د فالج حمله وشوه ،
د هندوستان د حکومت په بلنه د ال انډیا
مېډیکل انسټیټیوټ اف مېډیکل سائنس ته
منتقل کړه شه چې تر شپاړسم اگسته پورې
هلته وه
- 1987 باچا خان بابا له د هندوستان د ټولو نه لومے
ایوارډ بھارت رتن ورکړه شه
- 1987 د اگست په میاشت کښې بېرته پاکستان ته
راوستله شه او په لېډي ریډنگ هسپتال کښې
داخل کړه شه۔
- 1988 د اگست نه تر شلمې جنورۍ باچا خان بابا بې
هوشه پاتې شه او اخر په شلم تاریخ سحرینځه

- دېرش منته کم اووه بجې ئې ساه ورکړه
- 1988 په یوویستمه جنورۍ د بابا جنازه جناح پارک
کښې درې بجې ماسپښین ادا کړه شوه
- 1988 په دویمه جنورۍ د خپل وصیت مطابق په
جلال اباد کښې په خپل کور کښې خاورو ته
وسپارلے شه

حوالی:

1. ډي جي ټنډولکر Faith is Battle
2. فرید احمد ، خان عبدالغفار خان
3. شېرمان طائزے ، Bacha Khan in Afghanistan
4. باچا خان ، زما ژوند او جدوجهد
5. شیدا کور ، Khan Abdul Ghaffar Khan Congress Centenary
6. د اړکائیوز لائبرېری د باچا خان متعلق دستاویزات
7. اپکنټ ایسورن ، Badshah Khan

هغه ته ورسپري - باقي خلق خود هغې غم درد نه نه خبر پري
 کوم چې د خوي په زړه تېر پري - د تېرېدونکي وخت د هرې
 لحظې سره ما د باچا خان سره په تېر شوي ژوند غور کولو او د
 تېر وخت کړۍ مې د يو بل سره پيوست کولې او اخر دا چې د
 تار سر زما گوتو له راغۍ - ما چې د باچان سره څومره ژوند تېر
 کړې وه - دې دوران کښې وخت په وخت ماته د دې خبرې
 احساس کېده چې مونږ يوه بې بها ملغلره لگيا يو ضائع کوو -
 د پښتنو يو ښه يا بد عادت دا دے چې هغوي څوک د ځان نه
 زورور نه مني او د ځان نه لوړ سر نه مني او دا صرف د پښتنو
 پورې محدود نه ده ، د هر انسان دا فطرت دے چې د ځان د
 پاره د يو ښه مقام سوچ کوي او په دغې لاره کښې چې کوم خنډ
 مخې له ورځې د هغې لري کول فرض عېن گڼي - د پښتنو دا
 بدقسمتي د باچا خان په لړ کښې هم خنډ جوړه شوه او د مير
 جعفر او مير صادق حواريانو د بهرنو بادارانو د خوشحالولو د
 پاره د هغوي خلاف يوه بې بنياده پروپېگنډه وکړه او ساده
 زري پښتانه ئې د هغه نه متنفره کړل او د يو وړوکي مقام د
 حاصلولو په خاطر ئې دا قوم د يو عظيم مصلح نه ناخبره
 وساته -

باچا خان چې په کومه کورنۍ کښې پيدا شوی وه هغه
 د خپلې علاقې يوه با اثره کورنۍ وه - د باچا خان پلار بهرام

قلندر مومند

کاش چې هغه بيا هم رهمنا وي

خان عبدالغفار خان د نن نه يو ولس کاله^۱ وړاندې
 زمونږ نه جدا شۍ - په هغه ورځ چې کله ما د هغوي د وفات دا
 غمژن خبر واورېده نو لکه چې زړه مې اري اري شۍ - باچا خان
 د پښتون د تاريخ هغه زرين باب دے چې د هغې شروع کېدو
 سره پښتنو د نوي دور ترقي - پله گامونه واخستل - دغه وخت
 زما په زړه کښې قسم قسم وسوسې پيدا کېدې - ما سوچ کولو
 چې د پښتنو د انگرېز سامراج د سياسي ، تعليمي ، معاشي او
 ثقافتي استحصال نه بچ کونکے او د پاکستان جوړېدو نه پس
 د دې تقسيم شوي بدقسمته قوم د راغونډولو د پاره هر وخت
 متحرک او د ازادۍ د شمعي د پتنگانو سرخېل خود دنيا نه د
 تللو نه پس به مونږ څوک د استحصال نه بچ کوي خو وروستو
 راته دا خبره واضحه شوه چې دا زما جذباتيت وه خو دا هم يو
 حقيقت دے چې کله د چا پلار وفات شي نو غم او درد صرف

۱- دا مضمون په کال ۲۰۰۰ء کښې ليکلے شوی دے (مؤلف)

خاے نہ وی دوزخ کنبی به غویپ وئی - دغه شان د اسلام نه ناخبره ملا د خپلې کم فهمی او د لږې فائدي د پاره پښتانه د تیارو کندی ته غورخولي وو - باچا خان چې به دا حالت لیدو نو ډېر به خفه کېده خو څه لار ئې په فهم کنبې نه راتله - په مشن سکول کنبې د تعلیم په دوران کنبې باچا خان د براه راست کمېشن د پاره درخواست ورکړه چې د معمولي کاروایی نه پس منظور شه - باچا خان به اکثر فرمائیل چې فوځ ته د تلو شوق زما په زړه کنبې زمونږ د نوکر باراني کا کا قیصو راپیدا کړې وه کومې چې به هغه ماته کولې - دغې دوران کنبې به باراني کا کا منظر کشي هم کوله او د فوځیانو په تعریف کنبې به ئې هغه څه وئیل چې د ډېرې مبالغې نه به ډک وو - دغه شان په غېر محسوسه توگه دا خبرې زما په نفسیاتو خورې شوې چې زه به هم فوځي افسر جوړېږم خو قدرت ته داسې منظوره نه وه - د کمېشن ملاوېدو نه پس باچا خان پېښور ته د یو دوست ملاقات له راغې څوک چې په کېولري کنبې افسر وه - باچا خان د هغه سره ولاړ وه او خبرې اترې ئې کولې چې دغه وخت کنبې یو انگرېز لېفټیننټ راغې - دغه وخت د باچا خان دغه دوست سرتور سر ولاړ وه - بناسته زلمې وه - وپښته ئې ډېر بڼه جوړ کړي وو او لږ وپښته ئې په تندي پراته وو - انگرېز افسر د یو دېسي افسر دا انداز برداشت نه کړې شه او سخت غصه شه او د باچا خان په وړاندې ئې هغه ته ډېر بد رد ووي - د باچا خان

خان د علاقې په لویو خانانو کنبې شمېرله شه خو لکه د نورو خانانو ئې چرې هم د انگرېز حکم ته سر نه وه ټیټ کړې او چې د چرته نه هم ورته یو مظلوم د امداد خواست کړې وه نو سمدستي ئې ورله ځان رسولې وه - د باچا خان نیکه سیف الله خان د سرکاوی په جنگ کنبې د ازادي خوښو خلقو ملگرتیا کړې وه او د پېرنګي د بونېر قبضه کولو اراده ئې د خاورو سره خاورې کړې وه - د باچا خان مور بي بي هم یوه مېلمه دوسته او د لومې نظر مالکه مېرمن وه - د چم گاونډ غریبو او خوارو زنانو د پاره به ئې روټی - په خپله پخوله او په هغوي به ئې تقسیموله - په داسې یو ماحول کنبې د باچا خان پالنه وشوه او هغه د یو پښتون قام پرست په شکل کنبې مخې ته راغې - هغوي په حالاتو ډېر ژور نظر لرلو او ورته د اول نه د دې خبرې احساس وه چې د پښتنو د ژوند په هر اړخ استحصال روان دے او د هغې وجه صرف دا ده چې دوي د علم نه لرې دي - د باچا خان په وختونو کنبې د هغوي علاقه په پنجاب کنبې شامله وه - پېرنګي په پنجاب کنبې یو څوسکولونه جوړ کړي وو خو د بدقسمتی نه په دې علاقه کنبې داسې څه انتظام نه وه - بل که سکولونه وو هم په هغې کنبې تعلیم په مورنی ژبه کنبې نه وه ځکه نو مقامي خلقو ته به په زدکړه کنبې ډېر مشکل پېښېده - بل خوا د ملیانو دا پروپګنډه هم روانه وه چې سبق د مدرسې وئې د پاره د پېسې وئې جنت کنبې به ئې

به ټول تعليم يافته شي او نورو قومونو سره به د سيالۍ جوگه شي او خپل حبثيت به وپېژني. د باچا خان د پښتنو په طاقت او قوت، د هغوي د خپل کار سره مينه، ايماندارۍ او اخلاص كله باور وه. په دې لړ كښې قسمت هم د هغوي ملگرتيا وكړه او داسې ملگري ئې وركړل چې ثاني ئې نه لرله. د باچا خان خواهش وه چې پښتانه په هر مېدان كښې ترقي وكړي او د خپلو مشرانو نومونه راژوندي كړي. د دې مقصد حاصلولو د پاره دوي په مختلفو وختونو كښې د مختلفو اړخونو نه د پښتنو د يو كولو جدوجهد جاري وساتلو. باچا خان به د پښتنو د خپلو روايتونو او ثقافت نه په لرې تللو سخت غمژن كېده. د هغوي وېنا وه چې هر قوم په خپله ژبه ژوند كوي كه يو قوم خپله ژبه هېره كړي نو دنيا هغه قوم هېر كړي او كه د يو قوم نه خپله ژبه وركه شي نو هغه قوم ورك شي. لكه چې بره بيان وشه د باچا خان د كور ماحول او تربيت او ذهني مېلان قوم پرستۍ پله وه ځكه نو باچا خان يو كلك او مخلص قوم پرست وه. هغوي به فرمائيل چې صرف هغه قومونه ترقي كولى شي د چا چې د خپلې خاورې سره مينه وي او چې څوك د خپل وطن وفادار نه وي هغه پښتون نه دے. باچا خان نه يواځې په تعليمي مېدان كښې د پښتنو سره د كېدونكې سلوك ازاله كول غوښتل بلكې د خدايي خدمتگار تحريك په ذريعه ئې د پښتنو د تربيت اغاز هم كړے وه او هغه خلق ئې مخې ته

دوست هم دغصې نه تك سور شه خود جواب وركولو همت ئې نه لرلو. باچا خان د دې واقعي نه پس ډېر زيات خفه شه او د پېرنگي د نوكرۍ نه ئې زړه وټكېده. باچا خان به يو طرف ته د پښتنو د تېرو وختونو عظمت او دبدبې قرار له نه وركولو او بلې خوا ته د انگرېز سامراج د پښتنو استحصال خوب ته نه پرېښوده او د دې واقعي نه پس خو باچا خان ډېر په سنجيدگۍ د پښتنو د مستقبل په حقله غور او فكر شروع كړه. د باچا خان د پاره دغه وخت كښې د لارې دمخالونو په توگه يو څو مجاهدين موجود وو خو باچا خان د يو نوي فكر بوتې نال كړه او د هغې وحشي قوم د سمولو د پاره ئې د يو مشن اغاز وكړه چا چې به په معمولي خبره پوره پوره خاندانونه په وينو لاملبول.

ما به اكثر د هغوي نه دا تپوس كوه چې د دې گران كار سر ته د رسولو د پاره خو ډېر وخت پكار دے ځكه چې يو داسې قوم چې د صدو نه د علم نه ناخبره پاتې شوم وي، د هغې وجه كه هر څه وي هغوي د علم په كالو بناسسته كول د يو تن د وس كار نه دے نو تاسو دا ذمه واري څنگه په خپلو اورو اخستې ده نو هغوي به ماته لكه د پلار په ډېر شفقت وفرمائيل چې دا كار به چا خو شروع كوه. الله پاك په ما مهربانه شه او ما له ئې د خپل قوم د خدمت موقعه راكړه. اوس ما سفر شروع كړے دے او انشاء الله هغه ورځ به ډېره زر راشي چې پښتانه

لومے مشران د نزدې نه وليدل - مسلمانانو مشرانو کښې اکثریت د نوابانو ، جاگيردارانو او وډېره گانو وه او باچا خان په خپله يو دروېش او مسکين سرې وه - دوېمه لويه وجه د هغوي د پښتنو خلاف تعصب وه چې د هغې له وجې باچا خان او نور مسلمانان مشران يو ځای نه شو -

باچا خان به د پنجاب يوه واقعه ماته اکثر بيانوله (شاید له دې وجې چې زما تعلق د صحافت سره وه او دا واقعه هم د صحافت سره متعلق وه) فرمائيل ئې چې دا پنجابيان عجيبه خلق دي يوه ورځ د زميندار اخبار په دفتر کښې ناست وم په خبرو خبرو کښې ما اخترعلي خان ته ووي چې مونږ ښه دوستان يو که نه ؟ نو که د پنجاب ټول اخبارونه زما خلاف ليکي نو زه اميد لرم چې زما دوست به زما متعلق پنجاب له غلط معلومات نه ورکوي - د هغه جواب زما د پاره ډېر حېرانونکې وه ، هغه په زوره وخنډل او وي وئيل چې مونږ اخبار واله نه د پنجاب سره همدردي لرو او نه د هندوستانی ليدرانو سره - زمونږ خو د يو ښه خبر سره کار وي که د هغې په حاصلولو کښې د دواړو ډلو بې عزتي ولې نه وي او ډېره عجيبه خبره دا وه چې باچا خان سوشلزم خوښولو او نور مسلمانان مشران ئې مخالف وو - د دوي په مقابله کښې د خدايي خدمتگار او کانگرس يو بل سره مينه ډېره وه چې د هغې بنيادي وجه د کانگرس د پېرنگي سره دشمني وه -

راوستي وو چې په عام ژوند کښې ئې څه خاص حېثيت نه لرلو - د نورو خانانو نوابانو برعکس به باچا خان غريبانانو خلقو سره په ناسته پاسته کولو خوشحاليده او د هغوي به ئې هر قسم امداد کولو - د باچا خان دې طرز عمل دغه کمزوري خلق د هغه مئينان کرل او پښتانه لکه د لېونو په خدايي خدمتگار تحريك کښې شاملېدل شروع شو - د دې نتيجه دا شوه چې خانان يواځې پاتې شو او داسې په بالواسطه طريقه د پېرنگي حکومت ته خطري رامخې ته شوې ځکه چې د دې نوابادياتي کالونۍ دا دېسي پېرنگيان د انگرېزانو د پاره ډېر اهميت لرونکې او د کار خلق وو - پېرنگي چې کله دا صورت حال وليده نو د باچا خان نگراني ئې شروع کړه او دغسې د يو خدايي خدمتگار خلاف د هغې وخت لومې قوت مېدان ته راغے خو افرين دې وي په دې ستر او لوړ پښتون مشر چې په هر محاذ ئې سامراج له ماتې ورکړه او په خپلو اصولو او مضبوط کردار ئې د ازادۍ بې شمېره پتنگان د ځان نه راجا پېره کرل خو باچا خان د هغې افاقې دين پېروکار وه چې د امن درس ئې ورکولو - له دې وجې نه باچا خان پښتنو له د عدم تشدد تعليم ورکړه - د هغوي وېنا وه چې تشدد نفرت او عدم تشدد مينه پيدا کوي - باچا خان د خدايي خدمتگار تحريك د قيام نه مخکښې د تحريك اصلاح الافاغنه نه د دې جدوجهد شروع کړې وه - دغې دوران کښې هغوي د هغه وخت لومے

کوم ځاے نه راغلي ، يو لومے وطن ئي قبضه کړے او بيا ئي هغه ټوکړي ټوکړي کولو . باچا خان د هند تقسيم د مسلمانانو تقسيم گڼلو . د تقسيم په مسئله د کانگرس ، مسلم ليگ او وائسرائے خو ځله مذاکرات وشو او اخر دا چې د تقسيم په دې منصوبه اتفاق رائي پيدا شوه . د فارمولې مطابق دا مقرر شوي وو چې کومې صوبې او رياستونه پاکستان يا هندوستان کښې شاملېدل غواړي هلته به د صوبې اسمبلي ، د رياست مهاراجه يا جرگه فېصله کوي . د اصولو لاندې د پنجاب او سندھ اسمبلو نه رايې وغوښتې شوه او د هغوي د فېصلو احترام هم وشو او د بلوچستان فېصله د جرگې په ذريعه وشوه . اوس زمونږ د صوبې څه حال شه . د يو سازش لاندې دلته مقتدر کانگرس نظر انداز کړے شه او د رېفرنډم اعلان وشه . باچا خان د کانگرس اسمبلي د دې غېر جمهوري اقدام سخت مخالفت وکړه او د بائیکاټ اعلان ئي وکړه . د رېفرنډم د نتيجو منظر عام ته راتلو سره معلومه شوه چې ۴۹ فيصده عوامو د پاکستان په حق کښې ووت ورکړے دے او په حکومت ئي د عدم اعتماد اظهار کړے دے . په دې وخت کښې د جناح صاحب په ژوند د رياستي دهشت گردۍ او هارس ټرېډنگ ابتدا وشوه . د کانگرس د اسمبلي غړي څه په زور او جبر او څه د لالچ ورکولو په ذريعه د اسمبلي اجلاس کښې د شريکېدو نه منع کړے شو او دغسې يوه منتخب

کانگرس په هر قيمت ازاد او خودمختار هندوستان غوښته او مسلم ليگ د هندوستان تقسيم غوښته . هندو سره نزدېکت باچا خان د عوامو په نظر کښې مجرم وگرځولو ځکه چې د مسلم ليگ نعره دا وه چې مسلمان وي نو هغه به مسلم ليگ کښې وي او باچا خان ښکاره باره د کانگرس حمايت کولو . دا اوس د سوچ مقام دے چې مسلم ليگ خو حق لري چې ځان ته د ټولې ابادۍ د يوې برخې نمائنده ووايي خو چې کله هغه حق باچا خان استعمالوي نو غدار او د هندوانو اېجنټ گڼلے شي او دا هغه بنيادي وجه وه چې باچا خان ئي مسلم ليگ ته نزدې کېدو ته پرې نه ښوده . باچا خان به فرمائيل چې هر قوم حق لري چې د خپلې ترقۍ د لارو د پاره په خپله سوچ وکړي نو بيا مونږ د خپل مرام او منزل نه ولې منع کولے شو ؟ د پښتون قوم د حقونو د پاره هغوي د هرې سختې په روڼ تندي مقابله کړې وه . بعضې وخت خو به تردې وشوه چې انگرېز سامراج به په يوه مقدمه کښې جرمانه کړه نو د جرمانې په بدل کښې به ئي د هغه جائداد د مارکيټ د نرخ نه د کمو پېسو حساب کړه او هغه جرمانه به ئي ترې وصول کړه او دغسې د پښتنو د ازادۍ په لاره کښې قسم قسم خنداڼ ودرولي شو خو د باچا خان سفر جاري وه . دې دوران کښې پېرنګيانو د هندوستان د تقسيم منصوبه پېش کړه چې د کانگرس مشرانو مسترد کړه ځکه چې پېرنګيانو ته دا حق حاصل نه وه چې د تجارت په بهانه د

دې خبرې ډېر زیات افسوس وه چې د هغوي له طرفه حکومت ته د پوره مرستې او یقین دهانې ورکولو باوجود په هغوي د دروغو مقدمې جوړې کړې شوې او د پښتون قوم د ترقۍ نه د منع کولو د پاره قسم قسم منصوبې جوړې کړې شوې خو باچا خان دغه ټولې منصوبې د پوره کېدو نه مخکښې مخکښې د خاورې سره خاورې کړې. د پاکستان جوړېدو نه پس د باچا خان ټوله توجه صوبایي حقونو حاصلولو طرف ته وه او په پاکستان کېنې ئې په ورومې ځل د نېشنل ازم نعره پورته کړه او په دې تحریک کېنې ورسره د بلوچستان او سندھ او پنجاب محب وطن خلقو هم ملگرتیا وکړه او دغسې د پاکستان حکومت په یو وخت د څلورو گاندهیانو خلاف د کاروایۍ اغاز وکړه. د پنجاب، سندھ او بلوچستان گاندهیان خو په دې ځغل کېنې وروستو پاتې شو خو سرحدی گاندهی د دې مشن سر ته رسولو د پاره عوامي نېشنل پارټي جوړه کړه چې هغې یو اهم کردار ادا کړه او لگیا ده اوس هم ادا کوي خو د باچا خان مشن لاسر ته نه دے رسېدلے. د دې مشن سر ته رسولو د پاره اوس ځوانانو له مخکښې راتلل او په علم او ادب، تاریخ او جغرافیه او د زمکې او اسمان په وسعتونو کېنې خپل مقام پیدا کول پکار دي ځکه چې د باچا خان قول دے چې د ازادۍ بوټے د ځوانانو په وینو لوټیږي. نن ضرورت د دې خبرې دے چې که مونږ خپلې خاورې د پاره د نور څه کولو

اينې اداره پامال کړې شوه او جمهوریت مضبوط کړے شه. مسلم لیگ د پاکستان د جدوجهد د پاره حق لري نو ولې باچا خان د پښتنو حقونه نه شي غوښتې. دا هغه ناقابل فهم نکته ده چې ملک کېنې ئې غیر یقیني کیفیت ختمېدو له ورنه کړه خود قیام پاکستان نه پس د دستور سازې اسمبلۍ د یو غړي په حیثیت باچا خان مسلم لیگ ته د مکملې مرستې پېشکش وکړه خو بیا هم چا په آرام پرې نه بنوده. باچا خان به اکثر د پېرنګي د دور او د قیام پاکستان نه پس د هغه سره د شوي سلوک موازنه کوله او ډېر په جېرانی به ئې تپوس کولو چې انګرېز ظلم کولو نو هغه خو زمونږ دشمن وه او مونږ د هغه خو د یو اسلامي جمهوري ملک له طرفه چې زه ولې بې شمېره ځله جېلونو ته لارم. دا زما په پوهه کېنې نه راځي. د پاکستان جوړېدو نه پس باچا خان د پښتنو د حقونو د پاره خپل جدوجهد جاري وساتلو او د هر یو ظلم ئې په نره مقابله وکړه. د حکومت د باچا خان سره د تعاون دا حال وه چې پېرنګي په دور کېنې باچا خان پینځلس کاله جېل تېر کړے وه او د پاکستان جوړېدو نه پس په ابتدایي اتلسو کالو کېنې دې ستر انسان پینځلس کاله په جېل دننه تېر کړل. د هغوي قصور څه وه؟ دا خو د تاریخ په پاڼو کېنې محفوظ شوي دي خو دا خبره هم فېصله شوې ده چې که پښتانه باچا خان خپل محسن ونه گڼي نو بیا هم د حقیقت نه انکار نه شي کېدے. باچا خان ته د

قابل نهٺ يو نو کم نه کم دا دعا خو کولې شو چې اے خدايه! د پښتون قوم د رهنمايي د پاره يو بل باچا خان راکړې. شايد دې سره پښتانه د خپل محسن سره د کړي سلوک کفار ادا کړي شي.

پروفېسر ميا عنوان الدين کاکا خېل

باچا خان او دهغه خدایي خدمتگار تحریک

د پښتو د ستر قامي شاعر خوشحال خان خټک چې د توري او قلم خاوند وه ، وېنا ده :

مره هغه چې نه ئې نوم نه ئې نشان وي
تل تر تله په بڼه نوم پايي بناغلي

زمونږ د ستر ملي قهرمان باچا خان هم په داسې بناغليو کښې يو خاتته ښکاره مقام لري د چا ژوند او شخصيت چې د دې سيمې ، د برصغير بلکې د نړۍ په سياست او تاريخ ډېر ژور اثر غورځولې دے ، که مونږ د دوي په حقله تاريخ بحث کوو نو خبره به اوږده شي او بيا به هم نيمگړې پاتې شي نو ځکه زه خپل بحث د باچا خان د قامي غورځنگ ، افکارو ، نظرياتو او اهدافو پورې محدود ساتم او په هغې کښې به هم غټه غټه پانگي را اوچت کړم.

باچا خان د وړوکوالي نه د غور او فکر اموخته وه ، په هر خبره ، هره واقعه او په هر حرکت به ئې غور کولو. په تپوسونو تپوسونو به ئې د هر علت او معلول ژورتيار ته ځان

د یو والي ، اتفاق ، اتحاد او ورورولي خبرې ئې کوله - ټولو ته به ئې د یو موتي کېدو وېنا کوله - د عمرونو زړې خونړۍ دښمنۍ ئې د جرگو مرکو له لارې په دوستۍ کښې بدلې کړې - خلق ئې د غلطو رسمونو ، رواجونو د تباهی بربادۍ نه خبر کړل - د تعلیم په اهمیت ئې پوهه کړل - دغه شان ئې د قام د ښېرازی ، سوکالی ، ترقۍ پېغام د خپل عدم تشدد د فلسفې سره د سیمې گوت گوت ته ورسوه -

د قام د بچو د ابتدایي او بنیادي تعلیم د پاره ئې مدرسې جوړې کړې - په لږو وسائلو کښې په مختلفو علاقو کښې د ازاد سکولونو حال ئې خور کړه - دا په هغه زمانه کښې د ویریا او خپراتي تعلیم خورولو یوه لویه کارنامه وه - د هغه د پېغام صداقت ، د هغه د شخصي کردار سپېڅلتیا ، د هغه د شېرین بیانی له کبله د باچا خان په جلسو کښې به خلقو ډېر په جوش او جذبه ، شوق او مینه گډون کولو -

کله چې باچا خان دې نتیجې ته ورسېده چې قام زما په اواز د زړه د اخلاصه راپورته کېږي نو د ملگرو په صلا ئې د خدایي خدمتگار تحریک په نوم یو تنظیم جوړ کړه - ډېر زړه په دې تحریک کښې د زلمو ، ځوانانو او بوډاگانو شمېر دوو لکو ته ورسېده - د هغه وخت د ابادۍ په لحاظ دا ډېر لومړی تعداد او غټ قوت وه - د دې تحریک چلولو نه د باچا خان مطلب د

رسوه چې زلمه شنه نو نه صرف د غور او فکر قوت ئې سېوا شنه بلکې د ژورې پخې قوت مشاهدې او تېزې قوت حافظې علامې هم پکښې راڅرگندې شوې او کله چې ځوان شنه ، د دې خدایي صلاحیتونو په برکت ئې د پښتون قام او د دې خاورې د عام اولس بدحالي ، بې علمي او په بدو ورځو ککړ ژوند ته ئې پام شنه - د دې صورت حال لټون ئې شروع کړه او د غور او فکر نه پس په دې نتیجه ورسېده چې زما د خواري کښ قام د بې اتفاقی ، دښمنو ، تربگنو ، د تعلیم د نشت والي ، د زانانو د حقوقو خیال نه ساتلو ، د غلطو رسمونو ، رواجونو د پېروي کولو او په تېره تېره د پېرنگي غلامي د جاگیر دارانو د زور گیری او ناوړې سلوک له سببه د دې زیلي اولس دا حال شومې دے - د جهالت ، مایوسی ، بې عملۍ د ژورې کندې نه د راوېستلو د پاره باچا خان په شعوري توگه یو کړن لاره وټاکله - هم خیال او هم راز ملگري ئې پیدا کړل چې په زړه کښې د قام مینه ، درد ، همدردی او خپرخواهي وه ، لکه د باچا خان د قام په دې زیلي او ناوړي حالت دلگیر ، خفه ، پرېشانه او خوږمن وو - د دې ملگرو په صلا او مشوره ئې د انجمن اصلاح الافاغنه بنیاد کښېښوده - باچا خان د خپلو ملگرو سره د دې صوبې او سیمې کلي په کلي ، کوڅه په کوڅه ، حجره په حجره او جومات په جومات وگرځېده - د سهولتونو او وسیلو د نښت والي له کبله دا اوږدې مزلې ئې پیاده کړي دي - هر ځای د قام

د پېرنګي زور، ظلم، زیاتي، جبر او تشدد چې د حد نه زیات شه نو باچا خان او د هغه ملګرو د هندوستان د مسلمانانو یوې سیاسي ډلې مسلم لیګ مشرانو ته د مرستې او ملاتړ خواست وکړه. د هغې غاړې څه حوصله افزا ځواب رانه غلو، مجبوراً باچا خان او د هغه ملګرو کانګرس ته لاس اوږد کړه. هغوي ورسره د کلکې مرستې او ملګرتیا لوظ وکړه. دا اتحاد د پاکستان تر جوړېدو قائم وه.

پېرنګي رخصت شه. پاکستان جوړ شه. باچا خان د ماضي تراخه یادونه هېر کړل او په ۲۳ مه فروری، کال ۱۹۴۸ء ئې د پاکستان د ائین سازې اسمبلۍ د غړیتوب سوګند پورته کړه.

ولې په دې کښې هم باچا خان خپلو مخالفینو، مفاد پرستو عناصرو په آرام پرېښوده. د سازشونو او دسیسو او مخالفانه پروپېګنډې هغه پخوانۍ سلسله هغسې روانه وه. جیلونه، حوالاتونه، سزاګانې، صوبه بدري د خدایي خدمتګارانو په برخه وې. باچا خان سره چې خپلو او پردو څه وکړه هغه اوس د تاریخ حصه ده.

دلته مونږه د خپل بحث دوهم پړاو ته راوړسېدو چې د باچا خان د سماجي اولس خدمتونه او سیاسي تحریک په حقله د راپورته شوي فکر انګېزه سوالونو لنده شان جائزه واخلو. د باچا خان د خدایي خدمتګارۍ د بې پناه زور او شور،

پښتنو سماجي او اقتصادي حالاتو کښې د بدلون راوستل او پښتانه د ترقۍ او ښېرازۍ طرف ته رابلل وو.

ولې د پېرنګي سامراج ذهن د باچا خان دا مقبولیت د هغه پېغام پذیرایي او د ټول قام او اولس په یوه چغه د هغه د ذات نه راچاپېرېدل کله زغملې شو. پېرنګي یو غاصب قوم وه. هغه خپله چارې په اوبو کښې ولیده. پېرنګي د تشدد، ظلم، بربریت، جبر او سختۍ خپلې استعماري حربې شروع کړې. خپل بریسي ئې د باچا خان مخالفت او د هغه د تحریک ملګرو مزاحمت ته ودرول. قصه خوانۍ، ټکر، گوجر ګړی، میروس ډېری، هاتي خپل، سپین تنګه او داسې نورو ډېرو ځایونو، کلو او بانډو ته د ازادۍ په جنگ کښې د تاریخي سنگرونو اعزاز حاصل شه. د باچا خان ډېر ملګري د شهادت په رتبه سرفراز شو.

ځان چې د مذهبي دنیا نمائنده او بادار ګڼلو، د هغه پېرنګي د لاسه د باچا خان او د هغه ملګرو سره هغه ناروا او ناوړه سلوک وشه چې تاریخ به ئې په یادولو او قلم به ئې په لیکلو شمېرې. ولې د حریت فکر، د عدم تشدد د فلسفې علم بردار، د ملي غورځنګ د قافلې د سالار او د هغه د سربازانو او سر په تلي کښې اېښي تنګیالو ملګرو پېغام د دنیا ګوټ ګوټ ته ورسېده. د هغه وخت اخبارونه په دې ګواه دي.

هوا کښې زمزمه کړه او د ملالې د تاریخي تپې یاد ئې تازه کړه:

که د زلمو نه پوره نه شوه

فخرا فغانه! جینکۍ به دې گتینه

دوي د خپل تحريك او هلو ځو کاميابولو د پاره هره روغه لار خپله کړې وه. په دې سلسله کښې د پښتو ژبې او ادب نه هم ډېره فائده اخستې وه. د تحريك ORGAN ارگن د پښتو ورومبۍ رساله "پښتون" د هر لوستي پښتون کورته رسېدلې وه. د تحريك پېغام ئې هر گوټ ته رسولې وه. بښځو او سړو به په ليکلو کښې يو شان برخه اخسته. د دې رسالې په برکت د پښتو په ادب کښې غټ غټ نومونه ښکاره شو. باچا خان يونيورستي چارنده او عبدالولي خان يونيورستي مردان کښې د ايريا سټډي سنټرز ته پکار دي چې په داسې موضوعاتو تحقيق او څېړنه وکړي. دا به د نوي کول د لارې روښانه کولو د پاره د لیت کار وکړي.

د باچا خان په قافله کښې د وطن پاله قام پرستو ادیبانو او شاعرانو یوه غټه ډله شامله وه. د دوي د ډرامو، مشاعرو درز په ټولو سیمو کښې خور وو چې تحريك ته ئې ډېرې ښېگړې رسولې دي. دا نن چې د پښتو ژبې او ادب باغ باړې داسې سمسورې دي، دا هم د دغه تحريك او مشرانو برکت دے. (دا هم د تحقيق يوه غوره موضوع ده).

کاميابۍ او مقبوليت په حقله خبرې کېږي چې دا څنگه؟ ولې؟ ورومبۍ خبره خو دا ده چې باچا خان د مرض صحيح تشخيص کړې وه، بيا ئې د علاج د پاره يوه کاميابه او تيربه هدف نسخه تجويز کړې وه. د باچا خان په ځان باور او د خپل مشن په صداقت پوخ يقين وه. د هغه د پېروکارانو د هغه په ذات اعتماد وه. د هغه مشن ئې خپل مشن گڼلو. بل باچا خان يو عملي انسان وه. د هر کار شروع به ئې د خپل ځان نه کوله. لکه په ازاد سکولونو کښې د غني خان او ولي خان داخلول، د هر پښتون د حجرې جارو کولو په مهم کښې په خپله برابر شريك وه. باچا خان يو سپين نيتے، ډاگيز، سادگي پسند او قناعت پسند انسان وه. د هغه ټول ژوند هم د دغه اصولو نه عبارت وه. دغه وجه وه چې د پښتون غونډې سرکشه، باغي او ځيگروړ قوم کښې په کاميابۍ سره د عدم تشدد د فلسفې بوتي نال کړه. د پښتنو په روايتي ORTHODOX معاشره کښې د زاناو د حقوقو علمبردار وه. د هغه په جلسو کښې به په گڼ شمېر کښې د زاناو د شرکت اهتمام کېده. په داسې يوه جلسه کښې د يوې اوچتې ډېرې د پاڅه زانانه راجمع شوې وې (په تفصيل کښې نه ځم، دا به په خود ستايۍ کښې راشي) کله چې باچا خان زلمو ته په تحريك کښې د شموليت او په جوش او خروش د برخې اخستلو اپيل کولو نو په دغه زاناو کښې يوې تنگيالی پېغلې په اوچت ولې په پرسوز او از کښې دا تپه

سیاسی کامیابو د پاره جبل ته تلل ضروري نه دي ولې حالاتو دا هم ثابتہ کړې ده چې داسې کامیابی پائیداري او مفیدی نه وي. اول د خپل ملک پاکستان ننني حالاتو ته وگورئ. بل گمان کوم چې داسې کسان د دې حقیقت نه ولې سترگې پټوي چې زموږ د ملک په تاریخ کښې ډېر ځله داسې شوي دي چې کسان په چترې راکوز شي او تیار خانک ته پرلت ووهي. د ټوپک ډز او د کوتک د ډب نه خبر نه شي. نن پرون هم د ملک په سیاسي فضا کښې په چترې خلق خپږي او کوزېږي. دې ته به څوک کامیابي ووايي؟

د تاریخ مطالعه دا بنایي چې د دنیا د لویو لویو تحریکونو مشرانو جېلونه خوړلي دي. تکلیفونه ئې گاللي دي ، سختې ئې زغملي دي. بیا ئې چرته کامیابي او کامراني ښکل کړې ده. داسې خلق نن هم د اولس په زړونو حکومت کوي. په برصغیر کښې گڼ نومونه شمېرلې شي ولې په ننني دور کښې نلسن مېنډېله ، انک سانگ سونچي مثالونه زموږه د وړاندې دي ، ولې افسوس دا دے چې موږه خپل قامي او ملي اتلان هغسې ونه قدرول څنگه چې د هغوي حق دے.

باچا خان او د هغه خاندان ته الله تعالیٰ ORATATION
او NARRATION یو بې سارې قوت وربخښلې وه. د تقریر او بیانیه تحریر په ناویاته قوتونو ئې نمانځلي وو. په دې یو مثال

بله غټه خبره دا ده چې پښتنه معاشره د پېرو نه په طبقاتي اډانه ولاړه ده. ولې باچا خان په خپله د هشتنغر د یو لومے خان ځومے وه. ولې هغه د دې امتیازاتو او جاگیردارانه ذهنیت هېڅ پروا نه کوله. دغه وجه وه چې د خدایي خدمتگار تحریک عهدې د معاشرې د بې وزله خلقو او کسب گرو په لاس کښې وې. دا هغه وخت څه چې نن هم یو ډېر ناشونے کار گڼلے شه.

باچا خان د خپلو پیروکارانو او کارکنانو باقاعده سیاسي تربیت کولو. هر یو غړي به ئې په شخصي توگه پېژندلو. د دې تربیت د کبله د خدایي خدمتگارو او ټول پښتون قام سیاسي شعور او سیاسي بېداري هغه سطح ته رسېدلې وه چې نن ئې هم صفتونه کېږي. یو غټ مثال دا دے چې د ولی خان د لیکلي کتاب " باچا خان او خدایي خدمتگاري" په سر پاڼه باندې د سوونو تربیت یافته باوردي کارکنانو یو تصویر دے. باچا خان سره د خپلو ماشومانو د پرېت په سر کښې ولاړ دے. زه چې کله دا کوتلے تصویر ووينم نو د باچا خان د هغه ملگرو او تحریک قدر مې په زړه کښې نور سپوا شي. د دې تربیت اثر وه چې زموږ په کورونو ، خواوشا گاونډیانو بلکې د ټولې سیمې په کورونو کښې زنانو دغه سرې جامې د یو مقدس امانت په طور ساتلې.

ځنې کسان وایي چې بعضې لیډرانو خو په جبل کښې یوه شپه هم نه ده تېره کړې او کامیابي ئې موندې ده. د

خبره ډپر نه اوږدوم خو يو حقيقت ته ستاسو توجه راگرځول غواړم - بې شکه چې باچا خان د پښتنو په پاڪه او بختوره خاوره پيدا شوی وه او مونږه پښتانه ئې خپل ستر ملي اتل گڼو ، ولې د امن او د عدم تشدد د دې قداور استازي اقبال ، افكار ، سياسي ، سماجي نظريات ، فلسفه فكر او نكته نظر د اصل نسل خاورې او پولې حدود نه وتي دي - د انسان او كلهم انسانيت د پاره د امن ، خوشحالي او سوکالي زېرمه گرځېدلې دې او د باچا خان پېغام دې اعلي ، مقدس او پياوړي مقصد ته غاړه غټې شوې دې - زه چې وينم نو په دې سلسله كښې ماته د هغه مقام د امن د درنو درنو استازو نېلسن منډېله او انگ سانگ سونچې وغېره نه هم اوچت ښكاري - زمونږ سكالرز او ريسرچر ته پكار دي چې د باچا خان د عدم تشدد په فلسفه تاريخ ريسرچ او تحقيق وكړي او هغه مقام ته ئې ورسوي چې د ملل متحد د چارتر حصه وگرځولې شي - د دنيا ستر طاقتونه ترې د دنيا د پوخ امن د پاره كار واخلي - داسې به د بدامني ، بې انصافي او سړي خورگي ښكار دنيا د امن ، سوکالي او خوشحالي زانگو وگرځي -

به زما دا خبره په ډول واضح شي - كله چې د اوږدې جلاوطني نه باچا خان وطن ته واپس راغلو ، د جلسو سلسله بيا پېل شوه - په كالو خان كښې جلسه وه - مونږه خو ملگري هم دغه جلسې ته تلي وو ځكه چې د ډېرې اوږدې مودې نه پس د باچا خان ليدو ته هر كس لېواله وه او تقرير اورېدو ته ئې د هر چا تلوسه وه - بل مونږه دا هم كتل چې د دومره غېر حاضري نه پس به د باچا خان په ملگرو او پېروكارانو څه شوي وي او كنه؟ جلسه ډېره زياته درنه وه ، د خوا و شا كورونو په كوټو زنانه هم جلسې ته ناستې وې - باچا خان چې تقرير ته اوږدې PEN DROP خاموشي شوه - باچا خان مړي تازې كړه ، وئيل ئې زما قامه ! بيا ئې لږه وقفه وكړه په دوېم ځل ئې بيا ووي زما قامه! ساه نيولې شه ، ټولې جلسې ته ئې يو خوا بل خوا وكتل او په درېم ځل ئې په غريو نيولي اواز كښې دا ټكي پوره نه وو وئيلي چې اے زما قامه چې په جلسه كښې د يوې زبردستې ژړا يوه غلبله پورته شوه - ښځو يو بل له غاړې وركړې - سړو په ډرك ډرك وژړل - زمونږ جذبات هم بې قابو شو - يو ملگري په ژرغوني اواز تپوس وكړه ، اے دا څه چل دے؟ ما ورته ووي معجزه وشوه - د اورينټېشن معجزه ، دې ته ORATATION وايي - باچا خان د خپل اورينټېشن په برکت په دوو ټكو كښې خپل پېغام قام ته ورسولو - څه گړي شېبه پس چې حالات قلاړ شو باچا خان خپل تقرير شروع كړه -

طنز او مزاح د باچا خان په خبرو کښې

د خپلو مشرانو پوهانو نه به مې اورېدل او بیا مې پخپله هم یو څو ځله په خپله هم دا ننداره کړې ده چې په یوه لویه درنه جلسه کښې به د تقریر او خطابت په فن پوهه ماهرانو ، سیاسي مشرانو او دیني عالمانو داسې شاندارې وېناگانې وکړلې او داسې زړه رابنکونکي بحثونه به ئې وکړل چې د راپېښو مسئلو هېڅ یو اړخ به ترې پاتې نه شو او بیا د نور څه وئیلو به هډو امکان نه وه . لکه په یو وخت په سټېج به سردار شوکت خان ، نوابزاده نصرالله خان ، چودري ظهورالهی ، قاسم ملک ، شورش کاشمیري ، عبدالولي خان ، مولانا مفتي محمود او د اجمل خټک غوندې نوموړو وېناوالو د جوش جذبې نه ډک ، فصیح او بلیغ تقریرونه وکړل نو د ټولو اخر ته به باچا خان ته د خبرو کولو بلنه ورکړې شوه .

داسې مهال کښې د تقریر او خطابت په نشه مستو مټانو تاثرات او احساسات به عموماً دا وو چې اوس د نورې وېنا پاتې څه دي ؟ بابا خو به زور تار غږوي . هم هاغه زړې خبرې بیا بیا کوي څه خوند مزه به ونه کړي .

خبره به د خدایي خدمتگاری د تحریک د ستر ملي قهرمان او پښتو ژبې د انقلابي شاعر اجمل خټک مرحوم په دې شعر پای ته ورسوم :

نن ټول خلق د هغه محبوبا سندرې وايي
ختک چې به د ځان سره ژړله کله کله

سره به ئې مینه پیدا شوه - د خواخوږۍ جذبه به ئې رابېداره شوه - دا ځکه چې د باچا خان خبرو کښې به د زړه مینه او اخلاص وه - د هغه په زړه کښې د قام درد وه - د قام خدمت ئې عبادت گڼلو - وئیل به ئې " الله پاک ته د چا د خدمت ضرورت نشته - د الله خدمت دا دے چې د الله د مخلوق خدمت وکړے شي " - دې اوصافو د باچا خان په ژبه او وېنا کښې بې حسابته اثر او تاثیر پیدا کړے وه -

باچا خان په هر موقع دا خبره کړې ده چې :

"زه سیاست دان نه یم - خدایي خدمتگار یم " یعنی چل ول او ټگي توري ئې نه کوله - د اخلاص او انساني خواخوږۍ دغه جذبه وه چې د باچا خان وېنا به د ډېرو ښه ښه تقریرونو نه پس هم ، خلقو تر اخره پورې په ډېره مینه او احترام اورېدله - په اورېدونکیو صرف هغه خبرې ترسکونې او ښې لگي چې د طنز او مزاح ، چټني او مالگه مرچکې پکښې گډ وي - دا د تقریر او خطابت په فن کښې لازمي توکي گڼلے شي ، که یو سرے لومے عالم ، ستر مفکر او ژور فلسفي وي خو چې د موقعې مناسب د توقې وشتې حس نه لري ، په شونډو ئې مسکا نه وي یا په جملو کښې ئې د خدا الفاظ او شکفتگي نه وي نو عام اولس ته به د ده د ذهن دنیا یوه دشته سورارا ښکاري او څوک چې په دې صفتونو ښائسته وي نو کلام او بیان به ئې لکه د سپردي گل تر او تازه محسوسېږي -

د باچا خان د تقریر په بابله دا رایې او تبصره بې ځایه هم نه وه - واقعي چې د بابا فخر افغان په الفاظو کښې شاعرانه حسن او رنگیني نه وه - نه پکښې توقې وشتې وې ، نه پېخې نخرې ، خو د پښتنو دغه سل کلني مشر او د ازادۍ عظیم مجاهد به چې په قلاړه پسته ، خوږه او رعب داره لهجه کښې ساده سوده پښتو کښې خبرې شروع کړې نو یو دم به په ټول ماحول یوه خاموشي خوره شوه اورېدونکي به غوږ غوږ شو او د ټولو توجه به ئې داسې رابښکله لکه مقناطیس چې ځان ته وسپنه راکاږي -

د باچا خان د وېنا شروع الفاظ به عموماً داسې وو :

زما وروڼو!

دا زه چې تاسو له راغله یمه او دا ستاسو په مخکښې چې ودرېدلے یمه نو دا ځکه چې تاسو زما عزیزان یئ - تاسو زما قام یئ - زه تقریر نه کومه ، زه خو تاسو له په جرگه راغله یم - فکر وکړئ ، دا زمونږ څه حال شه !!!!

د باچا خان ټولې خبرې به د شروع نه تر اخره پورې ډېرې ساده او اسانې وې - بیان به ئې له حده زیات سپېڅلے او صفا وه - نه به پکښې پېچ وه او نه څه کړلپېچ ، لوستي نالوستي ، زاړه او ځوانان ، ښځې او ماشومان به پرې یو شان پوهېدل - ټولو به ورته د زړه غوږونه تکی کړي وو - د بابا فکر او پېغام

راتلې شي خو داسې چې اورېدونکې پرې د ازغې د څوکې سوه هم محسوس کړي خو په شونډو به ئې لکه د گل مسکا هم خوره وي.

د يو پښتون قامي راهنما په حيث د باچا خان په وېناگانو او خبرو اترو کې به کله کله څه لږ ډېر مزاح او د زورور طنز رنگونه راخوړه شول.

زه دلته د ليدلو، اورېدلو او لوستلو واقعو په حوالو د باچا خان وېناگانو کې ځينې جملې او خبرې وړاندې کوم چې د طنز او مزاح شوخ رنگونه پکې په شعوري او غير شعوري توگه ځلېږي خو ارمان چې په ليک کې ما د باچا خان د لهجې خوند پيدا کولې شوي.

استحکام او غداری:

د کال ۲۵-۱۹۶۴ زمانه وه. فيلډ مارشل محمد ايوب خان د پاکستان صدر وه. باچا خان د علاج د پاره لندن ته لېږلې شوې وه. وروستو د ډاکټرانو په مشوره د افغانستان کابل او بيا جلال اباد کې مېشته شې. د پاکستان صدر مردان کې يو تقرير کې باچا خان ته "غدار" وئيلي وو. دغو ورځو کې کابل رېډيو د باچا خان تقرير نشر کړه چې زمونږ

باچا خان په عام ژوند کې يو اعتدال خوښ، عاجز خويه او سنجيده انسان وه. په بنيادي توگه يو مصلح وه. "اصلاح الافاغنه او خدايي خدمتگار تحريك" د انساني خواخوږۍ په بنياد د قام د اصلاح او لارښودنې بنسټونه دي. باچا خان د قران او اسلام د تعليماتو په رڼا کې د غلطو پلټو رسمونو او رواجونو ختمولو هاندې هڅې کولې. د خلقو په ذهن کې ئې بدلون راوستو د حق پېژندلو او حق اخستلو پوهه او احساس ئې ورکولو. دې مقصد او مرام ته د رسېدو د پاره باچا خان د الله تعالی د پېغمبرانو ښودلې لاره خوښه کړې وه. کومه چې د ازغو ډکه ده. خپلو وېناگانو کې به ئې په خصوصي توگه د حضرت نوح عليه السلام، حضرت عیسیٰ عليه السلام او د پاک رسول خاتم الانبياء حضرت محمد صلی الله عليه وسلم او بيا د هغه د اصحابو مثالونه ورکول.

فطري خبره ده چې کوم لار ښود او مصلح رهنما د قامي ژوند کښالو او عذابونو سره مخ وي او په تېره تېره د پښتون قام د اصلاح ذمه واري ئې په سر اخستې وي نو د هغه لهجه کې به تريخوالې هم پيدا کېږي او کله کله به له ډېره سوخته خندا هم ورځي نو په خبرو کې طنز او مزاح هم د دغه قسمه کېفیت په اثر کې مخ ته راځي او دا بېخي فطري عمل وي. مصنوعي نه وي. مزاح ته مونږ د توقې يا د خدا معنی ورکولې شو او طنز لکه د "تک" يا "پېغور" په مفهوم کې

شومے وہ۔ باچا خان پسی ئی یو شو شتی خوشی کرې وې۔
 وئیل ئی ، دے ځان ته بادشاہ خان وایي ، کلي له ئی نوم
 شاهي باغ اېنښے دے۔ دے شهنشاهئیت غواړي۔ یو شو ورځې
 پس اخبار کښې د پخواني سياسي گوند نېشنل ډېموکریټک
 له خوا اخباري خبر راغے چې باچا خان به د هوتي فرشي پل
 سره جومات کښې د جمعې د مانځه نه پس خلقو ته خطاب
 کوي او د بوټو صاحب د خبرو جواب به کوي۔ دا خبر د ځینو
 مشرانو د پاره نا اشنا ځکه وه چې باچا خان په خپل ټول ژوند
 کښې چرې هم جوابي بیانونه نه ورکول۔ کله چې د جمعې
 مونځ وشه نو سوئیل طرف ته برانډه کښې د باچا خان د وېنا
 کولو اهتمام کښې ځاے جوړ کړے شه۔ باچا خان په خپله
 مخصوصه قلاړه لهجه کښې بیان شروع کړه چې د بوټو
 صاحب حواله ئی ورکوله نو وې وئیل :

زه خو ستاسو دې وزیراعظم ته پېکر (فکر)
 وړے یم ، هغه بله ورځ چې ده دلته ما پسي
 خبرې کولې نو ما په کاغذ لیکلي دي۔

(باچا خان د نظر عېنکې ولگولې او د جېب نه ئې د کاغذ یوه
 پرزه راوېستله) بیا ئې ووي :

بوټو صاحب وایي ، دے ځان ته باچا خان وایي
 ، یلکه (یا هلکه) زما نوم عبدالغفار دے ، باچا
 خان خو راته خپل قام د مینې نه وایي ، بوټو

پښتونخوا کښې زیات شمېر خلقو په ډېره مینه اورېدلے وه۔
 باچا خان وئیلی وو:

ایوب خان ما پسي کلي ته سوال جواب کړے وه
 ، زه چې هلته (پاکستان) کښې وم نو ده به ما ته
 کاکا وې۔ ما ورته وې ته څه غواړې؟ ده وې ،
 استحکام۔ ما ورته وې استحکام په څه راځي
 ؟ ده وې په فوځ ، ما وې — استحکام په فوځ
 نه په قام۔۔۔۔۔۔ ته استحکام غواړې ؟
 باچا خان زیاته کړه

دے ما ته غدار وایي ، یلکه (یا هلکه) د ازادی
 د پاره خو جنگ مونږ کړے دے ، دا پېرنګے خو
 مونږ د ملک نه شړلے دے ، نو زه غدار شوم او
 ته وفادار شوم۔

شهنشاهئیت او باچا خان:

دا به د کال ۱۹۷۲ء ورځې شپې وې ، د پاکستان پخوانی وزیر
 اعظم ذوالفقار علي بوټو مردان ته راغلے وه۔ د هوتي د نوابانو
 په ځاے کښې ئې تقرير کړے و چې په رېډیو او ټیلی وژن نشر

عجیبه ملك:

باچا خان په یوه موقعه (۲۴ دسمبر ۱۹۷۲ء) وئیلی وو: مونږ په یو عجیبه ملك کښې اوسېږو ، عجیبه خو په دې دے چې دلته خدمت کول جرم دے او چرته چې خدمت کول جرم وي هلته د خدمت خلق نه پیدا کېږي او په کوم قام کښې چې د خدمت خلق نه وي د هغوي دنیا هم تباہ شي او اخرت ئې هم تباہ شي -

د کار خبره:

د دې تاریخي تقریر په اخر کښې باچا خان خلقو ته په ډېره عاجزی یو خواست وکړه چې تاسو کښې که ما له څوک د کار خبرې له راځي نو سحر د نهو بجو نه یولسو بجو پورې به ستاسو خدمت کښې حاضر یم ، د سلام د پاره مه راځئ - سلام وشه - ستاسو د دې مینې او محبت ډېره شکریه ؛ چې په دې دومره یخنی کښې د لرې لرې نه راغلي یئ او ډېر کړاو مو کړے دے - ستاسو ډېره ډېره شکریه - اوس که

صاحب بله خبره دا کوي چې کلي له ئې شاهي باغ نوم اېښے دے ، دا شاهي باغ نه دے ، شهي باغ دے او دا خو زمونږ د تربورانو کلے دے - زمونږ کلے خو اتمانزو دے ، ده ته دومره هم پته نشته - دے لاکان ته وزیر اعظم وايي !!!! درېمه خبره بوټو صاحب دا کړې ده چې زه (باچا خان) شهنشاهیت غواړم ، نو تاسو ما ته وگورئ ، ما کښې د شهنشاهیت څه دي ؟ شهنشاهیت خودے غواړي -

د قام درد او مینه

د کال ۱۹۷۲ء دسمبر په څلیریشتمه نېټه چې د باچا خان په یو عظیم الشان تاریخي جلوس کښې د افغانستان نه پېښور ته راوستے شه نو جناح پارک کښې ئې په لکهاو خلقو ته یو ډېر اوږد او تفصیلي تقریر کړے وه ، د وېنا په مهال کښې ئې له ډېره سوخته ووي :

میري ته چې خداے په قار شي نو وزرې ورله ورکړي او پښتون ته چې خداے په قار شي نو په زړه کښې ورله د قام مینه پیدا کړي ، زه ئې په دې کار اخته کړے یم -

باچا خان د کابل سین په غارہ یوې ډاک بنګله کښې نظر بند وه ، د ژمي موسم وه - زه چې ورغلم نو باچا خان کټ کښې پیتاوي ته ناست وه - اترويوو چې وشوه نو ما د دې خبر سرخي داسې لګولې وه چې He was taking sun bath ، هغه پیتاوه کوه..

په سبا له یوې اردو ورځپاڼې د خبر ترجمه داسې کړې وه ؛ باچا خان په نمر کښې په سین کښې لامبل - باچا خان چې خبر لوسته دے نو ما (مفلس درانه) ته ئې په تیلی فون غږ کړه وکړه:

یلکه ! دا خلق به څه وایي چې باچا خان لېونه شو دے چې په دې یخ ژمي کښې په سین کښې لامبي ؟؟؟!!

غوا:

زما والد صاحب مولانا عنایت الله مرحوم وئیل چې د یو لوم اختر په ورځ خاکسار حاجي صاحب ، حاجي عبدالحکیم سره د باچا خان ملاقات له سردریاب ته تلو - چارسده کښې ما بنام خسرو خان سره

ما له څوک د کار خبرې له راځي نو راتلې شی ،
"درشنيان" نه

د کار خبره به څه وه ؟ د قام او ملک د ابادۍ ودانۍ او څپر بنېګرې خبره ، ډاکټر محمد یونس بټ (ورځپاڼه جنگ ۱۲م نومبر ۱۹۹۳ء) په خپل کالم "عکس در عکس" کښې لیکلي دي :

د بي بي سي لندن يو نمائنده خان عبدالغفار خان سره د مرکې کولو په غرض ورغله وه ، خان صاحب ورته وې ، گوره! که ته ما سره په پښتو ادب او شاعرۍ خبره کول غواړې نو زما ځوي غني سره کښېنه، په سياست راسره خبرې کوي نو ښه به دا وي چې ولي خان له ورشه او که چېرې څه د کار خبره کول غواړې نو بيا ما سره خبره وکړه -

سن باته (د نمر پیتاوه)

محترم مفلس دراني (ورځپاڼه وحدت ۱۴م مارچ ۱۹۹۱ء) یوه واقعہ لیکلي ده :

زه یو ځل د قلندر مومند صاحب په وېنا باچا خان سره مرکې کولو ته لارم ، دغو ورځو کښې

یلکه! د ازادی جنگ خو تاسو کړه دے،
 قربانی تاسو ورکړي دي، کورونه ستاسو تباہ
 شوي دي ، قېدونه تاسو تېر کړي دي او سختی
 کړاونه خو تاسو زغملي دي او که تاسو پېرنګه
 د ملک نه وې اېستلے نو پاکستان به چرته وه .
 تاسو دومره نه پوهېږئ ، دا ملکونه په چاربتو
 جوړېږي ؟

وېش او اختلاف:

باچا خان په ډېرو موقعو، په خصوصي توګه د پاکستان
 ورومبې دستورسازه اسمبلۍ (فروري ۱۹۴۸ء) کښې:
 چې کله د پاکستان د فاداری سوګند پورته کوه
 ، دا خبره سپینه کړې وه چې ما د پاکستان نه
 بلکې د تقسیم (وېش) مخالفت کوه او دا
 مخالفت مې په ډېر اخلاص کړه دے . ځکه
 چې دې سره به د هندوستان د مسلمانانو قوت
 تقسیم شي او ما چې کومې خطرې محسوسولې
 هغه اوس دا دي تاسو پخپله هم وینی خو هر کله
 چې پاکستان جوړ شه او زمونږ صوبه پاکستان

ایسار شو . ډوډۍ مو ورسره وخوړه . هلته راسره یو
 زوړ خدایي خدمتګار ملګرے شه . مخالفینو باچا
 خان پسې داسې پروپګنډې کولې چې په څلور مذهبه
 به ناروا وې . ځینې ساده باده خدایي خدمتګار به پرې
 هم تېرول . مونږ به د هغوي د پوهولو کوشش کوه .
 دغه سپین ږيري په لاره لاره یوه داسې خبره وکړه چې
 ما له ئې خندا راوسته . ما ورته وې سردریاب ته چې
 ورسو نو پخپله به د باچا خان نه تپوس وکړه او بیا
 ئې په خپله د باچا خان نه پوښتنه وکړه :

باچا خان دا رښتیا دي چې ته غوا نه حلاله وې؟
 باچا خان ورته په غور وکتل خو په خله ئې هېڅ ونه
 وئیل ، بزرګ خدمتګار بیا ووي ، باچا خان! زه توه
 نه کوم . سم تپوس درنه کوم ، خلق وایي چې دے غوا
 نه حلالوي . باچا خان ورته زر جواب ورکړه:
 یلکه! دا زه درته قصاب ښکارم چې غواګانې به
 حلالوم .

چاربېته:

د کال ۱۹۷۷ء انتخابي هلې ګولې وې ، باچا خان ملازو
 کښې یوې جلسې ته تقریر کوه؛

صاحب اول درېو میاشتو کښې دننه او بیا خه موده پس د ټولټاکنو (عام انتخاباتو) کولو لوظونه کول ، حیدرآباد ټریبونل مات شوه وه . دغو ورځو کښې بناغله عبدالولي خان هم دورې کولې او پاکستان کښې به هر ځای د دوي دروند استقبال کولې شه خو د باچا خان رایې او فکر بل شان وه ، د زېدې عبدالعزیز خان کاکا په حجره کښې ناست وه . دپوهنتون طالبعلمانو ترې گېر چاپېره وو . په روانو سیاسي حالاتو خبرې اترې کولې شوې ، بابا فخر افغان وئیل :

دا نسیم ولی خو ماته لېونی بنکاری ، دوي چې د قامي اتحاد په سټیج تقریر وکړې او زرگونه خلق ورته لاسونه وپرقوي نو دوي وایي گڼې مونږ قومي لیډران شو ، یلکه! دا سټیج خو ستاسو نه دے ، د دې گټه خو به پنجاب ته وځي . تاسو ځان له سټیج پیدا کړی چې گټه ئې ستاسو جولی ته راشي ----

بابا زلمو هلکانو سره په شکفته موډ کښې دا خبرې کولې او د اپن ډي پي په مشرانو ئې بونه نه دوړول نو عبدالعزیز خان کاکا خواله ورغی او په غوږ کښې ئې ورته خه خبره وکړه . (مطلب ئې غالباً دا وه چې دا هلکان دي هسې نه ---- ستا د خبرو نه بل خه تاثر واخلي) خو بابا خبره صفا کوله ، مسکه شه او بڼه په اوچت اواز کښې ئې ورته ووي :

کښې راغله نو اوس به یواځې د خپلې صوبې نه ، د ټول ملک خدمت کوو .

د پېښور ملازو کښې عام اولس ته خپله وېنا کښې ۱۹۷۷ء ، په ساده باده الفاظو کښې د دغه نظریاتي اختلاف څرگندونه وکړه :

ما خو دوي ته هاغه وخت وئیلی وو چې دا تقسیم غلط دے (د پاکستان د دواړو برخو مغربي او مشرقي پاکستان تر مینځه زر میله فاصله ده) دا خو لکه چې دوو تربورانو له یو پرتوگ ورکړې ، یو به یوه پینځه راکارې او بل به بله پینځه راکارې نو خبستگ به ئې وشلېږي . نو ولې ، ونه شلېده خه ؟؟

(په کال ۱۹۷۱ء کښې پاکستان دوه ټوټې شه ، مشرقي حصه ترې بېله شوه)

مړه پيشو :

د کال ۱۹۷۸ء خوا او شا خبره ده ، د بوټو صاحب د حکومت تخته اوږدېلې وه . د پي اپن اے (پاکستان قامي اتحاد) تحریک د عروج نکتې ته رسېدلې وه خو نتیجه کښې ئې جرنېل محمد ضیاء الحق په اقتدار کښې راغی . جرنېل

خان او ملگرو په ډېره خوشحالی یو یو کینو را اوچت کړه ، پرویز اقبال وایي زموږ د پاره خو تبرک وه - بیا چې دوي ولی خان سره بره گډه وکړل او د دوي په لاسو کښې ئې کینوان ولیدل نو مجید خان ورته په خندا کښې ووي "دا مونږ له بابا راکړل" ولي خان وې "ښه بیا خو گټه د اړولو ده" ټول په خندا شو خو ولي خان ورته بیا په دې حواله د ټوقې وشتې په انداز کښې وضاحت وکړه :

بابا چې به چرته په دوره بهر ته لاره نو د کور بندیانو به ساه واخسته ځکه چې کشر کول د بابا په وېنا عمل نه شي کولې ، د پوتې پوتې څیز حساب کوي ، که پینځه مېلمانې راشي نو بابا وایي چې د مېلمنو په حساب دې اخلې پخلې وشي او چې مېلمانې د شمېر دي نو بیا دې دومره کټوو پخولو ته څه حاجت دے - دا خو فضول خرچي ده -

باچا خان چې د قام اصلاح کوله نو صرف د خپلې خبرې ئې نه کولې د کفایت شعاری او ساده ژوند تېرولو عملي نمونه به ئې پېش کوله - په دې خبره به ئې زور ورکوه چې د خپل څادر سره پېښې غزوي -

د چارغولی سبزعلی خان د باچا خان کورنۍ په خصوصي توگه عبدالعلی خان او باچا خان سره د بي تکلفه دوستانه

وه ---- مړې پيشوا! (د مینې لفظ) دا په تا څه شوي دي ؟ ته خو خدایي خدمتگار یې ، ستا خو خپل سټیج وه کڼه !!!
په دې خبره عبدالعزیز خان او نور ناست کسان هم شکفته شو -

شومتیا که سادگی:

د باچا خان په حقله د خلقو یوه لویه مغالطه دا هم ده چې دے "شوم" دے - تر دې چې ځینو لویو شخصیتونو هم برناحقه دغه تاثر قائم کړے دے لکه مولانا ابوالکلام ازاد غوندي شخصیت "انډیا ونز فریدم" کښې د نامعلومه صاحبانو په بیان تېروتے دے ، په ۱۹۷۷ء کښې مارشلايي دور کښې چې ډېر اباد تریبونل مات کړے شه او ملي رهبر عبدالولي خان او د هغه ملگري راخلاص شو نو د هرکلي د پاره جوپې جوپې خلق ولي باغ ته ورمات وو - د طورو عبدالمجید خان اېډوکټ سره ملگرو کښې زما دوست ښاغلی پرویز اقبال سلام او پخېر راغلي ته حاضر شوي وو - دوي اول باچا خان له ورغلل - د سلام نه پس باچا خان یو زلمي ته ووي "په دې مېلمنو چاې وڅښوه" خو دوي ورته ووي چې مونږ چاې ناشته کړي دي - نو بابا ورته ووي چې چاې نه څښئ نو دا مېوي د څه د پاره پرته دي؟ د دې نه واخلي - دا ستاسو د پاره دي - مجید

او څه لس او شل به هم نه وو ، دا خو به په سوونو او زرگونو خلق وو نو ما نه غوښتل چې دا ټول دي د يو تن يا څو کسانو اوږو بار شي - ما به په کلکه وپنا کوله چې خدایي خدمتگاران به ځان سره غوټه پياز وي که سوکړک ، د خپلې ډوډۍ بندوبست به پخپله کوي او اوس هم په دې عمل کوم چې ساده کار پکار دے

سبزعلي خان ورته ووي:

نو دا اوس تاسو وگورئ دا خو ساده کار نه دے - سره کړي چرگان دي-----باچا خان ورته غورډبه ووي:

يلکه! نو دا يوسف خان خو ددې علاقې خان دے ، توان ئې شته- ده پرې څه؟

دال او پلاو:

په دې موضوع ځان له يو خوندر و بحث کېدے شي- سادگي او کفايت شعاري ، فضول خرچي او شومتوب جدا جدا فکري او ذهني روپي دي - زما ورور بناغله اسرار د څو د بغدادې امير محمد خان په حواله يوه واقعه بيان کړې ده - دے د مشهورې شاعرې ادیبې ډاکټر سلمی شاهين او ډاکټر نگار پلار وه - سور سپين بنکله بنيادم وه - په هلکوانه کښې د

تعلقاتو دعوی کوي - څو کښې زمونږ ځاے ته راغله وه - وئيل ئې چې د چراگاه يوسف خان صاحب د بناغلی عبدالولی خان او د هغه د ملگرو په درناوي کښې د مازيگر مېلمستيا کړې وه - باچا خان بابا هم راغله وه - ماله ورايه سهي کړه چې بابا يو گلاب جامن لاس کښې نيولے دے او د چايو نه گوټ هم کوي ؛ زه په تندۍ خواله ورغلم :

بابا! تاسو هم دا متيايي گلاب جامن خورئ؟ بابا ورته ووي نو ولې زما پرهېز دے څه؟ بناغلي سبزعلي خان ورته ووي "مونږ خو دا اورېدلي دي چې د بابا خوراک څښاک ساگ، سکړک شوملې ، غوټه پياز او چکۍ گوره ده" د دې په جواب کښې ورته بابا پوره تفصيل بيان کړه ،

چې د قام د اصلاح د پاره تحريك چلوو نو په خدایي خدمتگارو به مې سختي کوله - ما ته د دوي کمزورۍ معلومې دي - د پېسې درک به ورسره نه لگي ، د مېلمه دپاره به په قرضو سودا راوړي ، که غم وي او که بنادي ، بې ځايه خرچونه به کوي - دېگونه به سواره کړي ، چرگان او پولونه به پخوي- خپل ځان لوټ کړي- خپل بچي خوار کړي او بيا د پولۍ پرې ته کښېني او دا جلسې جلوسونه څه يوه ورځ خو به نه وه - کله به يو ځاے ته تلو کله بل ځاے ته

کري چرگان وو، غونبه او پلاو، فبرني وغبره په مېز پراته وو۔
باچا خان ورتلو سره ورومبې خبره دا وکړه:

نفس درباندي داسې غلبه وکړه چې هر څه درنه
هېر شو۔ تاسو لا ځان ته خدايي خدمتگار وايې۔

بيا ئې ووي:

په خپله خو راغلي پلاو چرگانو ته کښېناستې
نو دا دال خور درته زه ښکاره شوم؟

عجيبه مصنف:

ځينو اترويوگانو کښې به چې د باچا خان نه د غوره او خوښ
کتابونو او مصنفانو په بابله پوښتنه وشوه او بيان به ئې کوو
نو مسکې به شه او صحافيانو ته به ئې په انگرېزي کښې
ليکلې کتاب "گولډ اينډ گنز" په حواله وئيل:

تاسو به دنيا کښې داسې مصنف هډو ليدلې نه
وي چې په خپل کتاب ئې پخپله پابندي لگولي

ده۔

يادگيرنه:

دا مضمون ما د نوي سره ترتيب کړه خو دې کښې ما بيا هم د
باچا خان د کتاب "زما ژوند او جدوجهد" څخه استفاده نه ده
کړې۔ باچا خان چې خپل کتاب کښې د جبل د سختيو،

خدايي خدمتگاري، تحريك کښې جبل ته تلې وه، له دې کبله
په خدايي خدمتگارو کښې د وړو کي امير محمد په نوم يادېده
ځکه چې ستر امير محمد خان د بناغلي محمد اعظم خان پلار
"خان لالا" وه۔ د بغدادې امير محمد خان، د گوجرو گړي، ميا
شاکر الله باچا، باچا خان سره لاهور ته تلي وو۔ د ميا محمود
علي قصوري صاحب مېلمانه وو۔ هلته چې اورسېدل نو باچا
خان حسب معمول ميا قصوري صاحب ته يادگيرنه ورکړه چې
ځان ډېر مه کړوي۔ د ساده ډوډي بندوبست وکړي۔ هغه ورته
لاس په نام شه خو ميا شاکر الله باچا ورته پت غونډې ووي۔
باچا خان دې خوري ساده مونږ له سم انتظام وکړه۔ ميا صاحب
دوي له هم تسلي ورکړه چې فکر مه کوئ، هر څه به وشي۔
باچا خان ئې جدا کمرې ته بوتلو، اوبه، صابون، توليه ئې
ورته کښېښودل چې مونږ اودس او لږ ارام وکړي۔ څه وخت
پس باچا خان ته ډوډي کښېښودې شوه، ساده دال ماسته وو،
باچا خان ورته ووي، هغو نورو دوو ته هم ووايي چې راشي۔
ميا قصوري ورته وايي: هغوي له هلته ډوډي يورلې شوه۔
تاسو دلته په ارام وخورئ۔ باچا خان ورته ووي "خبر د مې کة
هغوي نه راځي نو زه به ورشمه، مونږ خو يو ځای راغلي يو۔
نو په يو ځای به ډوډي وخورو۔ بيا باچا خان د دالور کښې او
ډوډي په لاس کښې نيولې د هغوي کمرې ته ورغی، هلته سره

میا وکیل شاه فقیر خپل

د باچا خان تحریک او پښتو ادب

د پښتونخوا په دې سیمه کې د پښتنو یو شو تحریکونه د وخت د تقاضو په سبب راولاړ شوي وو. د دغه تحریکونو مقصد او نصب العین یو شان وو. هغه دا چې پښتانه په لساني، مذهبي، سیاسي، شعوري، ثقافتی او تمدني لحاظ سره یو ځانگړی لوړ مقام لري او دوي ته دې هم دغه مقام حاصل شي خو د دغه مقام حاصلولو د پاره په دغه لار کې استعماري او جابر قوتونه څرندان وو. دغه تحریکونو کې د بایزید پیر روښان تحریک، د ستر تنگیال خوشحال خان خټک تحریک او د ستر فخر افغان باچا خان تحریک په نظر راځي. د دې درې واړو تحریکونو کې د تاریخ مطالعه کوونکیو ته په قامي او سیاسي توگه د یو بل سره تړلې ښکاري خو دلته دا وضاحت ضروري گڼم چې د بایزید روښان تحریک په اول کې صوفیانه، مذهبي او اصلاحي تحریک وه چې بیا ئې ورستو د قامي او سیاسي تحریک رنگ واخسته. بایزید روښان او ستر خوشحال خان بابا دواړه د هغه

خوراک څښاک د انتظامي معاملو د قېديانو د رویو، د یو قېدي د لباس پوشاک، د عدم تشدد په فلسفه د عمل کولو او د صبر استقامت د مظاهرو ذکر کوي نو دې کې هم د بابا د شگفته مزاح او ځای په ځای د خوږ او تېره طنز مثالونه شته د دې خوپکار دي چې دغه کتاب لوستونکي پخپله ولولي. و ما توفیقي الا بالله

مطابق په نوي رسم الخط سره اسان کړې دے - دغه مکتب د اشرف خان هجري ، سکندر خان خټک ، گوهر خان خټک ، صدر خان خټک ، عبدالقادر خان خټک او افضل خان خټک غوندي لومے لومے شاعران او عالمان پیدا کړي وو او تر اوسه دغه مکتب د پښتو ادب گلستان بېرازه کړې دے - زما د دې بحث مطلب دا دے چې د پير روښان او خوشحال خان بابا تحریکونه سوچه قامي او سياسي وو - دې تحریکونو ته مونږ په خصوصي توگه ادبي تحریکونه نه شو وئيلي بلکې دا وئيلي شو چې د دغه تحریکونو په وجه د پښتو ادب دوه مکتبونه په وجود کښې راغلل او د دغه ادبي مکتبونو په دغه تحریکونو کښې د مخکښې بوتللو لومے لاس وو -

اوس راځو د شلمې صدۍ يو ډېر لومے منظم تحریک طرف ته چې مونږ ورته تعليمي ، ادبي ، قامي ، سياسي او شعوري تحریک وئيلي شو - د دغه تحریک محرک ستر پښتون مبارز فخر افغان باچا خان دے چې د جهالت په تيارو کښې پروت د بې علمه ، بې اتفاقه او بدحاله پښتون په حالت غمژن او ويرژن کېږي او د دغه ارمان خاکه ئې ارواښاد فضل محمود مخفي د دې الفاظو سره مخکښې کوي :

زه د قوم په غم ژوندې يم دغه غم به په زړه تل وي
په ځيگر سوم له دې يم سر کښې اور مې دې نه بل وي

وخت استعماري او پښتون دشمن قوت مغل سره په جنگ مخ وو - ستر خوشحال خان بابا خود افغان تنگ او پت ژړلو ځکه ئې نعره کړه :

د افغان په تنگ مې وترله توره
تنگيالے د زمانې خوشحال خټک يم

خود دې دواړو تحریکونو سره سره په هغه وخت کښې د پښتو ادب دوه مکتبونه وجود کښې راغلل ، دواړو مکتبونو په خپل ژور علمي انداز کښې د پښتو ادب او ژبې خدمت په فراخه توگه کړې دے او پښتو ادب ته ئې ډېر څه ورکړي دي - د روښانيانو ډلې د صوفیانه شعري ادب خورولو او وده ورکولو کښې لومے کردار ادا کړې دے ، دغه مکتب د مرزا خان انصاري ، دولت خان لواني ، علی محمد مخلص او ارزاني غوندي د لوي پائي شاعران پیدا کړل - د روښاني مکتب لويه کارنامه د پښتو ژبې رسم الخط ایجادول وو او بايزيد روښان هم د دغه رسم الخط ابتدا د خپل کتاب خبرالبیان په ليکلو سره کړې وه او دغه شان خوشحال بابا هم د خپل مکتب سرخپل وه او دغه مکتب پښتو ادب ته په تاريخي ، تحقيقي ، نثري او شعري لحاظ سره لوړ مقام ورکړې دے او د پښتو ژبې ليک لوست ئې د وخت د تقاضو

حکومت له خوا خه انتظام وه او نه د قام له خوا - د تعليم کولو هېڅ انتظام نه وه او که په کوم کلي کښې به پرائمري سکول وه هغې ته به هم ملايانو څوک نه پرېښودل نو ما غوښتل چې د پښتنو د بچو د تعليم د پاره په ملک کښې اسلامي مدرسې جوړولو کوشش وکړم او خپل ژوند به په دې خدمت کښې تېروم - په ۱۹۱۰ء کښې ما او مولوي عبدالعزیز صاحب يوه مدرسه په اتمانزو کښې جوړه کړه او د نورو مدرسو جوړولو د پاره مو په نورو علاقه کښې دوره شروع کړه - د خلقو توجه مې د علم طرف ته کړه او د پښتنو په زړونو کښې مې د علم د ضرورت احساس پیدا کړه او دغه شان مو ورو ورو په مختلفو علاقه کښې د مدرسو جوړول شروع کړل په لږ وخت کښې ډېرې مدرسې جوړې شوې -

تاریخ گواه دے چې هر تحریک یو نصب العین او مقصد د پاره شروع کېږي نو په مخالفت کښې ئې خامخا څوک راوچتېږي نو دغه شان هم په دغه ورځو کښې د مدرسو جوړولو مخالفت کښې د هغه وخت ملایان، پیران او خانان راوچت شول او مخالفت ئې شروع کړه او په خپل تقریرونو کښې به ئې خلقو ته وئیل :

خدایه داسې ژوندون راکړې چې مې زړه کښې غم د قام وي په دې غم کښې لېونې وې دغه غم په ما بارتل وي خدایه داسې وخت به راشي چې زمونږ جهاز به هم وي لکه باد به په هوا شي په ترڅو اوبو به سم وي زه به خپل جرنېل پسې يم په دشمن به داو کول وي په ارمان ارمان له دې يم خدایه داسې وخت به کل وي

باچا خان یو سوچ خپل کړو، که چېرې پښتون په تعلیمي او علمي لحاظ سره معمور شي نو هله به د خپل لسانی، سیاسي، شعوري، ثقافتی او تمدنی حالت نه خبر شي او د جهالت د تیارو نه به بهر شي او پښتون قام به د ترقی په لار مخکښې لار شي او دغه قلم او کتاب به د ده د روښانه ژوند ضمانت وگرځي -

په دې باره کښې باچا خان د خپل کتاب "زما ژوند او جدوجهد" کښې لیکي :

زه په مشن سکول کښې د خپل هېډ ماسټر او د هغه د ورور ډاکټر وگرم نه ډېر متاثره وم - د هغوي قربانیو راباندې ډېر اثر کړم وه - زما هم دا خیال پیدا شوم وه چې د دې قام او وطن خدمت مې وکړم - په دغو ورځو کښې زمونږ د قام د جهالت په وجه ډېر بد حالت وه - نه د

دوي دغه منصوبي ختمې نه كړو او هم په دې كوشش كښې لگيا شو. د دغه مدرسو جوړولو تحريك ناكامه كولو د پاره ئې هر قسم طريقي خپلې كړې. په دې دوران كښې د خلافت تحريك شروع شه او د هجرت كولو اواز پورته شه نو د دې سيمې پښتانه هم افغانستان ته په هجرت لاړل. په دغه كښې باچا خان هم په هجرت لاړه چې پنځلس كاله پس راغې نو وايي:

د افغانستان او ازاد قبائلو چې مې حالت وليده او پنځلس كاله مې په هندوستان قبائلو او افغانستان كښې غرزې پرزې وكړې نو په دې نتيجه ورسېدم چې انقلاب د منډې كار او دومره اسان څيز نه دى. انقلاب د سړې سينې كار دى. انقلاب علم او پوهه غواړي، انقلاب عالمان او پوهان غواړي. د انقلاب د پاره د اشخاصو ضرورت دى. ته گوره چې زمونږ جذباتي ملگري په څومره جوش راوتلي وو، ټول لاړل خواره واره شول نو كښېناستم د ځان سره مې بڼه فكر وكړه، په دې نتيجه ورسېدم چې زمونږ د قام نه تجارت خواته توجه شته، نه د صنعت خواته، نه د زراعت خواته او نه د تعليم خواته. د بلې خوا په رسمونو رواجونو كښې تر غوړو ډوب دى. په خانه جنگو اخته دى. داسې قام انقلاب نه شي

سبق د مدرسې وايي
د پاره د پېسې وايي
په جنت كښې به ئې ځامه نه وي
په دوزخ كښې به غوږې وئ
خلقو چې به دا واورېدل نو خپل بچي به ئې منع كول.
په دغه حقله باچا خان وايي:

په دغه وخت كښې قام د ملايانو او باباگانو په جال كښې گېر وه او د هغوي د اثر لاندې د بل چا اثر ئې لانه وه منلې او يو قام هله د چا اثر قبلوي چې اثر والا پكښې پېدا شي كله چې ملايانو زمونږ د مدرسو مخالفت شروع كړه نو د خپلو مدرسو د پاره مونږ د ترنگزو حاجي صاحب سرپرست وټاكه نو په دې طريقه مونږ څه نا څه د ملايانو د تخريب نه بچ شو. د حاجي صاحب په وجه مونږ ته په دې كار كښې ډېره كاميابي حاصله شوه. (زما ژوند او جدوجهد صفحه ۶۹)

هر كله چې انگرېز په دې خبر شه چې پښتون قام په تعليمي لحاظ پرمختگ غواړي او دغه تعليمي پرمختگ سره به په پښتون قام كښې انقلاب راشي او دغه انقلاب زمونږ د پاره د يو لوى طوفان ذريعه وگرځي او دا يو داسې قام دى چې زمونږ د مقابلې طاقت او جرات لري نو ولې دې مونږ د

سپوري لاندې په اتمانزو کښې د ازاد سکول بنياد کښېښوده. د دې سکول په بنياد کښېښودو کښې د باچا خان سره قاضي عطاء الله ، ميا احمد شاه ، حاجي عبدالغفار خان ، محمد عباس ، عبدالاکبر خان اکبر، تاج محمد خان ، عبدالله شاه او خادم محمد اکبر ملگري وو. په دې حقله باچا خان په خپل کتاب زما ژوند او جدوجهد کښې ليکي:

مونږ د خلقو د پوهولو او پکښې د مينې محبت، ورورۍ او قامولۍ د پيدا کولو د تعليم شوق د پيدا کولو او د قام نه د غلطو رسمونو رواجونو ختمولو او د قامي مدرسو د پاره د مرستې حاصلولو په غرض کلي په کلي کور په کور دورې شروع کړې او په خلقو کښې مو د ژوند احساس پيدا کړو. زما د دورو پېرنگي سره ويره پيدا شوه. سر هملتين زمونږ د صوبي چيف کمشنر وه ، هغه زما باباجان وغوښته ، ورته ئې ووي چې دا خو د دې خه کارونه کوي ، ټول خلق لمسوي. منع ئې کړه. د ده سکتور سعدالله خان د عمرزو خان وه. هغه مې باباجان ته وئيلي وو چې ته گوره چيف کمشنر ستا خومره احترام کوي. خومره چې ستا مني هغه هومره د چا نه مني. ته د ده د خوشحالی

کولې او دا قام د دې بلاگانو خلاصول په کار دي چې سياسي شعور پکښې پيدا شي او دا کار يوه پرامنه فضا غواړي. تر دغه وخته پورې زه په دې عقیده وم چې دا ټول کارونه انقلاب غواړي. تشدد راته د انقلاب نژدې او د کاميابۍ لار ښکارېده خو د تجربې نه وروستو راته معلومه شوه چې د جنگ په وخت کښې اسونه نه تيارېږي نو ځکه مې اراده وکړه چې خپل کلي ته واپس کېږم او د عدم تشدد د اصولو په بنا به کار کوم ، اول به د انقلابي اشخاصو د تعليم او تربيت د پاره قومي مدرسې جوړوم نو ځکه اتمانزو ته راغلم. زه چې د هجرته بېرته راغلم نو د هغو مدرسو بېرته جاري کولو کوشش مې کولو چې پېرنگيانو د جنگ په زمانه کښې بندې کړې وې. (زما ژوند او جدوجهد، مخ ۱۸۲-۱۸۳)

باچا خان دغه تعليمي او اصلاحي تحريك په منظم ډول مخکښې بوتلل غوښتل نو په ۱۹۲۱ء کښې د انجمن اصلاح الاهاغنه په نوم ټولې ئې جوړ کړه چې د هغې مقصد او نصب العین د پښتنو د غلطو رسمونو ، رواجونو د اصلاح کولو د تشدد نه د منع کولو او پکښې د قامولۍ د مينې او محبت پيدا کول وو او هم په دغه کال ۱۹۲۱ء کښې ئې د انجمن د

ملگري په خپلو ارادو کښې کلک دي او دوي مونږ هېڅ کله هم د خپلې لارې نه اړولي نه شو. دوي په پېسو اخستې نه شو او دا تحريک په خان ، ملا ، پير باندې نه ناکامه کېږي نو بله لار ورسره نه وه نو باچا خان ئې سره د انجمن اصلاح الافغانه د ملگرو د دفعه 40 FCR لاندې په دسمبر ۱۹۲۱ء کښې گرفتار کړل نور ملگري ئې خوشي کړل خو باچا خان ئې درې کاله قېد کړه او په جېل کښې ورسره ناروا سلوک وشه او تکليفونه به ئې ورکول چې دې به د خپلې خبرې نه واوړي خو دغه د غېرت او پت ډک پښتون چرته د خپلې خبرې نه اوږده. مرگ ته تيار وه خو د پښتون غلامي ئې نه منله. د انگرېز دا خيال وه چې د باچا خان نيولو سره به د مدرسو جوړولو دغه تحريک او انجمن اصلاح الافغانه به ختم شي خو دې تعليمي تحريک په کلي کښ د مدرسو جال خور کړه وه او مرکزي مدرسه د اتمانزو ازاد هايي سکول وه او بيا هغه وخت راغلو کوم چې فخر افغان باچا خان سترگې په لار وه ، د دې مدرسو په ذريعه په هلکانو کښې د ديني ، مذهبي ، تاريخي او سياسي شعور پېدا شو او هم دې مدرسې د ماستر عبدالکريم غوندي پوهه عالم ، اديب ، شاعر او دانشور پېدا کړه او هغه به دغه تحريک کښې د خپل دماغ ، قلم او ژبې په ذريعه جوش او ولوله پېدا کوله. دې مدرسې د عبدالولي خان غوندي يو بې باکه جري ستر سياستدان پېدا کړه. دې مدرسې د عبدالغني خان غوندي د لويې پاي شاعر ،

د پاره خپل ځوے منع کولې قدرې نه شي. بابا مې راغے ، زه ئې کښېنولم ، راته ئې وئيل چې ځويه د دې کارونو نه لاس واخله ، ځان دې په مصيبت اخته کړے دے. سرکار هم خفه کېږي چې نور څوک ئې نه کوي ته ئې څه کوي. ما ورته وې چې بڼه ده بابا چې ته وايې مه کوه نه به ئې کوم ، ډېرو خلقو چې مونږ پرېښے دے نو زه ئې هم پرېږدم خو ته به بيا ما ته نه وايې چې مونږ ولې نه کوي ؟ بابا مې راته وئيل چې مونږ خو فرض دے. ما ورته وې بابا دا علم خو هم فرض دے. بابا مې وې بڼه ده څه کوه او بيا چيف کمشنر ته ورغے ورته ئې وئيل چې صاحبه مونږ ستاسو د خوشحالي. دپاره خپل دين نه شو پرېښودې. (زما ژوند او جدوجهد مخ ۱۵۸-۱۸۲)

د باچا خان دا ارمان وه چې د پښتون بچي دې د زمانې د نوي تعليم او د خپل ثقافت ، ژبې ، تاريخ نه واقف شي نو ځکه باچا خان مغربي او مشرقي علوم دواړه د پښتنو بچو ته په دغه مدرسو کښې ورکول غوښتل چې پښتون به د تعليم په وجه اتفاق او ورورولي مينه وپېژني او د ټوپک په ځاے به د قلم او کتاب په ذريعه خپل مرام ته ورسې. پېرنگے په خبره پوهه شو چې دا تحريک اوس د ختمېدو نه دے او باچا خان او د هغه

خبر شه او د انگرېز نه ئې د ازادۍ مطالبه وکړه. باچا خان پوهه شه چې زما حکمت عملي رنگ راوړه ځکه چې هغه د مخکښې نه د عدم تشدد لار خپله کړې وه. د ټوپک په ځای د قلم نه کار اخسته او د قلم او کتاب په ذریعه ئې پښتون قام راوینښ کړه. باچا خان او د هغوي ملگري په دې پوهېدل چې د دې تحریک د کامیابۍ انحصار په خلقو کښې جوش جذبه ولوله او غورځنگ به هله راپېدا کېږي چې زمونږ د تعلیمي تحریک په نتیجه کښې جوړو شویو مدرسو کوم عالمان ، پوهان، شاعران ، ادیبان ، دانشوران، فنکاران او سیاستدانان پېدا کړي هغوي دې کلي په کلي کور په کور حجره په حجره او جومات په جومات وگرځي او د خپلو ملي او قامي انقلابي شعرونو ، لیکونو او تقریرونو په ذریعه خپل پیغام پښتنو ته ورسوي او هم دغه شان دې ثقافتی ، ادبي جرگې او تنظیمونه قائم کړي. انجمن اصلاح الافاغنه دا فېصله وکړه چې هر کال به د دې انجمن د سپوري لاندې کلیزې جلسې کولې شي ، په دغه جلسو کښې به مشاعرې او ډرامې هم کېږي او په دې سره به د پښتو ادب او ثقافت ارتقا ومومي. د دې فېصلې په رڼا کښې انجمن اصلاح الافاغنه په اپرېل ۱۹۲۷ء کښې د یو طرحي مشاعرې او ډرامې اهتمام وکړه او کومو شاعرانو چې ښه نظمونه وئيلي وو هغوي ته ئې انعامونه او تمغې هم مقرر کړې. د دغه اولنۍ مشاعرې طرحه وه :

ادیب ، فلاسفر پېدا کړه. دې مدرسې د عبدالروف قربان غوندې شاعر او سیاستدان په درگۍ ملاکنډ کښې پېدا کړه. دې مدرسې د سعادت خان جليل په شان ملي شاعر پېدا کړه چې تر مرگه د باچا خان لمن ئې نه وه پرېښې او دغه شان په صوابۍ ، نوبنار ، مردان ، کوهات ، بنو ، ډېره اسماعیل خان ، هزاره او قبائلي اېجنسو کښې د دې مدرسو نه چې څومره هلکان فارغ شوي وو هغوي د خپلو تقریرونو ، نظمونو ، تقریرونو په ذریعه اوده قام راوینښول شروع کړل او دغه شان په پښتنو کښې د باچا خان د زړه ارمان په دمه دمه پوره کېده او پښتون قام د علم د رڼا لیتکي بلول او په مخکښې تگ ئې کولو لکه څنگه چې وئيلي کېږي چې د هر تحریک په شا د هغه ژبې د ادب لاس وي او دغه ادب د اجتماعي فکر ترجمان شي او بیا د هغه ژبې قام ته د خپل منزل لارې ښايي او په دغه لارو بیا هغه قام یون کوي او په دې هرڅه کښې د ادیب او شاعر ، عالم ، پوهاند ، دانشور لاس وي او دغه وجه وه چې دغه مدرسو کښې لوستونکیو هلکانو ته د میا احمد شاه ، مولوي محمد اسماعیل ، خادم محمد اکبر ، تاج محمد تاج ، حاجي عبدالغفار خان ، عبدالاکبر اکبر ، محمد عباس خان غوندې پوهانو ، عالمانو ، ادیبانو ، شاعرانو رهنمائي او د استاذۍ شرف حاصل وه. د باچا خان دې هلو ځلو سره پښتون راوینښ شه ، خپل اقدار ئې وپېژندل ، د خپلې ژبې ، ثقافت او تاریخ نه

کښې ئې کور تالا شوې وه او هغه زندان ته لېږلې شوې وه. د هغه نه وروستو دوه ماشومان بچي پاتې شوي وو. زه پخپله په دغه ډرامه کښې وم او د مشر یتیم کردار مې په غاړه وه چې زمونږ کور تالاشو، پلارانه پولیس د ملک په ښوونه بوتلو نو یو ساعت پس زما دا کشر ورور ما ته په سټیج په ژړا شو. وې وږې یم، سټیج ته مخامخ په زرگونو خلق ناست وو، په دې ډرامه کښې بالکل بوخت، دې هلك چې ما ته په دویم ځل ووي چې لالازه وږې یم نو په دې مخامخ ناستو تماشگیرو نه یو بوډا راپاڅېده، ښځه سټیج ته راغی، ما چې ورته وکتل نو سترگې ئې د اوبنکو ډکې وې، هغه ئې د پټکي په پلو اوچې کړې، د ترخ د جیب نه ئې څه راوېستل او ما له ئې په لاس کښې کښېښودل او ډېره په تسله ئې ما ته ووي چې بچې خفه کېږه مه، دا واخله او خپل دې ماشوم ورور له پرې ډوډی واخله، ما چې وکتل نو هغه زما په لاس کښې یوه روپۍ او شپږ انې پرېښې وې.

(باچا خان او خدایي خدمتگاري مخ ۳۷۷)

"که زلمي چرې په خپل وطن قربان شي" په دې مشاعره کښې اول انعام ارواښاد عبدالخالق خلیق صاحب د سرو زرو تمغه واخسته، دویم انعام ارواښاد فضل محمود مخفي صاحب د سرو سپینو گډه تمغه واخسته او درېم انعام د کوهات مولانا گل احمد صاحب ته د سپینو زرو تمغه ورکړې شوه. د ارواښاد خلیق صاحب د نظم څو شعرونه په دا رنگ وو:

د سرحد صوبه به هم یو گلستان شي
که زلمي چرې په خپل وطن قربان شي
چې د خپل وجود اختیار ئې لاس کښې نه وي
په تش نوم به څه امیر شي څه به خان شي
هېڅ مشکله ازادي نه ده خلیقه
خو که څوک د اتمانزو په پل روان شي

او دغه شان په دغه جلسه کښې د عبدالاکبر خان اکبر لیکلې شوې ډرامه "درې یتیمان" په نوم سټیج شوې وه. خان عبدالولي خان په دې ډرامه کښې د مشر یتیم کردار ادا کړی وه. عبدالولي خان په خپل کتاب "باچا خان او خدایي خدمتگاري" کښې د دې ډرامې په حقله لیکي:

دا د یو غریب زمیدار د کورنۍ قیصه وه چې هغه عاجز د مالیې د ورکولو نه وه نو په هغې

د تېر کال په شان ډرامه پکښې هم وشوه د پښتو مشاعره پکښې هم وشوه طرحه دا وه که د چا یاده تر نن وي "که دې خیال د ازادۍ د خپل وطن وي" کوم یو نظم چې له ټولو وه بهتر هغه شمېر شو د خادم محمد اکبر دویم نظم د تورسم کاکا حساب شه د شپړپاو فضل واحد درېم کامیاب شو (زه او زما زمانه ، صفحه: ۴۶)

د دغه ډرامې باره کښې سید صابر شاه صابر په خپل کتاب "د رڼاگانو محفلونه" کښې لیکي :

په کال ۱۹۲۸ء کښې د ازاد سکول په کلیزه غونډه کښې په اتماتزو کښې بله ډرامه هم د عبدالاکبر خان اکبر د "تربور" په نوم د سټیج په سر وښودلې شوه. دې ډرامې اصلاحي اړخ لرلو. د دې ډرامې اصلي کاپی په ۱۹۳۰ء کښې هغه وخت د مینځه لاړې چې د عبدالاکبر خان اکبر د کور تلاشي انگرېز سرکار وکړه او هغه "تربور" نومې ډرامه ئې هم د هغه د نور ډېر منظوم کلام سره په خپله قبضه کښې واخسته.

دغه شان د پښتونخوا په دې سیمه دغه اولسي مشاعره اولنۍ مشاعره او دغه ډرامه "درې یتیمان" اولنۍ سټیج ډرامه وه چې اعزاز ئې دغه انجمن ته حاصل دے.

د گران پوهاند ډاکټر همایون هما صاحب د وېنا مطابق:

رضا همداني "درې یتیمان" ته د پښتو ادب ورومبۍ تسويدي ، عملي او منظمه ډرامه وئیلې ده . (پښتو مجله ، درې میاشتنۍ . جولایي ، ستمبر ۲۰۰۷ء صفحه ۵۶)

په کال ۱۹۲۸ء کښې د اپرېل په یویشتمه نېټه په کلیزه دستوره کښې په اتماتزو کښې یوه بله طرحي مشاعره د حاجي عبدالغفار د صدرات لاندې وشوه چې طرحه ئې دا رنگه وه :

"که دې خیال د ازادۍ د خپل وطن شي"

هم په دغه جلسه کښې یوه بله ډرامه د عبدالاکبر خان اکبر لیکلې د "تربور" په نوم سټیج شوې وه ، دغه هم یوه اصلاحي ډرامه وه ؛

د دې جلسې باره کښې عبدالخالق خلیق صاحب په خپل کتاب "زه او زما زمانه" کښې لیکي:

په دې کال کښې چې موسم وه د بهار صدرات کښې د حاجي عبدالغفار اتماتزو کښې جلسه وشوه عالیشانه عالمونه وو راغلي له هر خوا نه

جنگ د ازادی له همپشه زلمي وتلي دي رابه وړي غونچې د گلو نن پرون کښې تلي دي باز که د غماز په منگل ناست د هېڅ پروا نشته مونږ د زړه په غوښو باتوران ورته ساتلي دي نه کوي تعليم د ازادی پښتونه روند شولې تا د غلامۍ په مدرسه کښې څه لوستلي دي جنگ د ازادی له همپشه زلمي وتلي دي رابه وړي غونچې د گلو نن سبا کښې تلي دي نخبه د مراد زمونږ به درنگ ساعت له ولگي مونږ ورله خپل کور د اتفاق گولۍ ساتلي دي مه کوه غفلت پښتونه نور اوس وینښ د خوبه شه څه رنگ چې الفاظ د گل احمد له خپلې وتلي دي جنگ د ازادی له همپشه زلمي وتلي دي رابه وړي غونچې د گلو نن پرون کښې تلي دي

دا نظم گل احمد او فردوس اورلې وه - د دواړو اوازونه ډېر ښکلي وو - مشاعره تر ډېره وخته پورې جاري وه - د دې د پاره خلیق صاحب ، خادم صاحب او تورسم دوي مقرر وو چې نمبرې ورکړي - دوي گل احمد له اول ، فضل واحد ملا له دویم او تورسم له درېم نمبر ورکړه - په انعامونو کښې د

د رڼاگانو محفلونه، د ادبي جرگو مرکو تاریخ،

مخ ۴۴

په ۲۱م اپریل ۱۹۳۰ء په اتمانزو کښې یوه ډېره درنه جلسه وه چې د صوبې د گټې گټ نه ورته پښتانه راغلي وو - په دغه جلسه کښې د انجمن اصلاح الافاغنه او د خدایي خدمتگارو جرگې الحاق وشه - په دغه جلسه کښې یوه درنه مشاعره هم شوې وه چې په گڼ تعداد کښې شاعرانو په کښې گډون کړې وه - د دې طرحې مشاعرې طرحه دا رنگه وه :

جنگ د ازادی له همپشه زلمي وتلي دي
د دې مشاعرې په حقله احمد کاکا په خپل کتاب "خدایي خدمتگاري" کښې لیکي :

شپې له مشاعره وه ، د ټولې صوبې نه شاعران راغلي وو - قابل ذکر کسان پکښې دا وو ؛ گل احمد د مرغز، تورسم د دوه سرو، فضل واحد ملا د شېرپا، حبیب الله کاکا د ترنگزو، سیدرسول رساد بدرښو، عبدالاکبر اکبر د عمرزو، عبدالخالق خلیق د ماڼکي، خادم محمد اکبر د چارسدې، میا شاکرالله د نوبنار، نصر الله د اتمانزو او نور هم ډېر وو خو ماته ئې نومونه نه دي یاد - د مشاعرې طرح دا رنگه وه :

"جنگ د ازادی له همپشه زلمي وتلي دي"

د مرغز گل احمد په دې طرح دا نظم وئیلې وه :

صاحب کښې په يوه جلسه کښې سټېج شوې ده - د دغې ډرامې هيرود خلیق صاحب ورور عبدالملك وه -

په دې باره کښې گران پوهاند ډاکټر محمد همايون هما صاحب درې میاشتنۍ پښتو جولایي - ستمبر ۲۰۰۷ء، په خپله يوه مقاله "بنکلا" کښې لیکي:

د پښتو اولنۍ ډرامې "درې یتیمان" نه پس چې کومې ډرامې زمونږ مخې ته راغلې هغه د رضا همداني د وېنا له مخه د امیر نواز خان جلیا "درد" (۱۹۳۰ء)، د عبدالخالق خلیق "خدایي خدمتگار" (۱۹۳۰)، او شهیده سکینه او د فضل رحیم ساقی "سپېره مرگه" (۱۹۳۵ء):

او هم په دغه مقاله کښې ډاکټر پروفېسر هما صاحب بل ځای لیکي:

د پښتو د ورومبۍ طبعزادې ډرامې "درې یتیمان" مصنف عبدالاکبر خان اکبر د "جونگره" په نامه خپله دویمه ډرامه په کال ۱۹۴۵ء کښې لیکلې وه چې عمرزو او شاهي باغ کښې سټېج شوه او په کال ۱۹۴۶ء کښې چاپ کړې شوه - په جونگره کښې د اولس د معاشي بدحالی او د شته منو د لاسه د هغوي د تریخ ژوند نقشه راښکلی شوې وه او ورسره قام ته د سیاسي شعور

چاندۍ تمغې، نومونه ورباندې لیکلي وو - دې مشاعرې خلق داسې کړل لکه چې په اور تپل واچوې -

(خدایي خدمتگار تحریک ورومبۍ ټوک، احمد کاکا - صفحه: ۱۸۷، ۱۸۲، ۱۸۵)

عبدالخالق خلیق په خپل کتاب "زه او زما زمانه" کښې د دې مشاعرې په باره کښې لیکي:

په شلم او یویشتم میاشت د اپرېل اتمانزو ته خلق راغلل ډېر په سپل سالانه جلسه وه بیا د انجمن ورته راغلل عالمونه د وطن پکښې وشو قسماقسم تقریرونه رنګارنګ هم پکښې وشو تجویزونه د شپې وشوه بڼه درنه مشاعره گل احمد صاحب ته ورکړې شوه تمغه

د انجمن د کلیزو مشاعرو او ډرامو نه علاوه نورې مشاعرې او ډرامې د انجمن له اړخه شوي دي لکه په ۱۹۳۰ء کښې د عبدالخالق خلیق لیکلې ډرامه "د خدایي خدمتگار" په نوم د فخر قوم میا صاحب په خواهش په زیارت کاکا

خپلې ژبې ترقي کولې نه شي او په هغوي کښې علوم او فنون پيدا کېدې نه شي - ما دا اراده کړې وه چې ضرور به يوه رساله په پښتو کښې د خپل قوم د پوهولو ، د دنيا د حالاتو نه د خبرولو او د خپلې ژبې طرف ته مائل کولو (مخ کولو) د پاره جاري کوم او د دې کوشش به هم کوم چې انجمن پخپله ژبه کښې د بچو د پاره د ابتدايي تعليم انتظام وکړي - حقيقت دا دې چې دغه وخت په پښتو ژبه کښې هېڅ نه وو او پښتو د چا ياده وه؟ او پښتون قوم دومره ناپوهه ، نادانه وه چې دا خپله ژبه ورته سپکه ښکارېده او چې کوم قوم ته خپله ژبه سپکه شي نو هغه سپک شي او چې خپله ژبه ترې ورکه شي نو هغه وروک شي - د راتلو سره ما دا دوه خبرې انجمن ته پېش کړې ، انجمن دې خبرو سره خو اتفاق وکړه لېکن د مالي مشکلاتو په وجه پرې عملي قدم فوراً اخستلې نه شه - د رسالې ذمه واري ما په خپل سر واخسته او عبدالاکبر خان او عبدالله شاه ته دا خبره حواله شوه چې د رسالې د جاري کولو د پاره اجازت نامه دې د حکومت نه واخلي لېکن په مينځ کښې درې کاله تېر شو او

يو درس هم په کښې موجود دے - (درې مياشتنۍ پښتو ، جولايي ، ستمبر ۲۰۰۰)
 باچا خان چې د پښتون قام د پوهې ، علم ، تعليم ، د خپلې ژبې ثقافت ، تاريخ نه د خبرېدو او په عملي شکل کښې راوستولو د پاره کومه حکمت عملي خپله کړې وه هغه په هغې د کاميابۍ په طرف تگ کولو روان وه او کاميابي ئې موندله - هغه په دې نتيجه اورسېده چې ما کوم تحريك شروع کړے دے نو په پښتو کښې د دې تحريك د کاميابۍ د پاره نورې ذريعې لټول پکار دي او هغه د پښتو ادب دے چې دا د ابلاغ يوه لويه ذريعه ده - لکه څنگه چې مخکښې په تفصيل سره ذکر وشه چې د انجمن له خوا د مشاعرو او د سټيج ډرامو اهتمام په ډېر زور او شور سره وشه او د پښتو ادب په ترقي کښې دغه صنفونو ډېر لومړی کردار ادا کړه او تحريك ئې د صوبي په گوټ گوټ کښې متحرك کړه خو باچا خان لاهغسې پوره مطمئن نه وه ، ولې چې هغه د پښتون قام سره يوه لېونۍ مينه لرله او دې مينې هغه په قلاز نه پرېښوده - هغه د خپل قام او د پښتو ژبې ترقي غوښتله ځکه خو باچا خان په خپل کتاب "زما ژوند او جدوجهد" کښې ليکي :

په جېلخانه کښې ما د خپل قام په حالاتو په ښه شان سره غور کړے وه - زه په دې نتيجه ورسېدم چې په دنيا کښې هېڅ يو قوم بغير د

یورپ ، امریکه او استریلیا کنبې د دې نه خبر شو نو هغوي به غوښته او امداد به ئې هم ورسره کوه . د پښتنو ئې پښتو طرف ته شوق پیدا کړه .

(زما ژوند او جدوجهد ، مخونه: ۲۳، ۲۳۴، ۲۳۳)

د پښتون رسالې د ورومبې گڼې مدیر عبدالغفار خان باچا خان وه او کشر مدیر ئې خادم محمد اکبر وه . د پښتون رسالې په ورومبې مخ یعنی ورومبې پاڼه باندې د قامي شاعر خادم محمد اکبر دا شعر لیک و:

نه کلونه د غلام په غلامۍ کښې
نه ساعت د ازادۍ که ځنکدن وي

محترم پروفیسر ډاکټر محمد همايون هما صاحب په خپل کتاب " په سرحدی صوبه کښې د صحافتي او او دبی مجلو روایت " کښې لیکي:

"پښتون" په دغه زمانه کښې د پښتو ورومبې رساله وه او په دې کښې به د هغې وخت د ټولو نوموړو شاعرانو او د قلم د خاوندانو لیکونه چاپ کېده . په کال ۱۹۳۰ء کښې چې کله باچا خان د پېرنگي حکومت ونيولو نو د پښتون اشاعت هم بند شوه .

هغوي د اجازت نامې د پاره یو درخواست قدرې هم ونه کړې شه . زه پوهه شوم چې بغېر زما نه دا کار نه شي کېدای او د ۱۹۲۷ء په اخر کښې ما دې کار ته پخپله ملا وتړله او دا کار مې په خپل لاس کښې واخسته . د اجازت نامې د پاره مې حکومت ته درخواست ورکړه . اجازت نامه مې حاصله کړه او په ۱۹۲۸ء کښې مې د پښتون په نوم یوه رساله د پښتو په ژبه کښې د اتمانزو نه جاري کړه . افسوس خو په دې دے چې پښتون دومره لومړی قوم او خدا مے ورله د نعمتونو او دولتونو ډک ملک ورکړم دے ، نه د ده په خپله ژبه کښې یوه رساله او نه یو اخبار شته . دا د پښتو ژبې اولنۍ رساله ده چې د پښتنو په ملک کښې جاري شوه . پښتون قوم ډېر خرچي دے لېکن دې قسم خیزونو باندې پېسې نه لگوي او په دې قسم خیزونو خرچ کولو سره نا آشنا او نابنده دي . ډېرې پېسې ما د خپل جیب نه پرې خرچ کړې . دې رسالې د پښتنو په بنځو او نرو کښې یوه نوې زندگي پیدا کړه او دا رساله په پښتنو کښې ډېره هردلعزیزه شوه . دا خپل ملک خو پرېږده په

به په مجله کښې په باقاعدگی سره چاپ کېدې. وخت په وخت به په کښې د معلوماتي، اصلاحي رنگ، ادبي، تاريخي او تحقيقي ليکونه هم چاپ شو. باچا خان په ذاتي توگه د پښتون رسالې په اشاعت کښې ډېره دلچسپي لرله. په اتمازو کښې د هغه حجره د مجلې دفتر وه. وروستو دغه دفتر سردرياب ته منتقل شوه. پښتون د خپل وخت يوه درنه معلوماتي مجله وه او د پښتو صحافتي ادب په تاريخ ئې دوامي نقشونه ثبت کړي دي (صفحه: ۵۵، ۵۴).

که مونږ د باچا خان د تحريك يوه لنډه شان جاززه واخلو نو مونږ په دې نتيجه رسو چې د باچا خان تحريك د پښتون د پوهې، علم او ترقي د پاره وه. هغه د پښتون ژوند د سوکالي او خوشحالي سره ليدل غوښتل، هغه د عدم تشدد قائل وه. هغه پښتون د جهالت د تيارو نه بهر کول غوښتل. هغه په پښتون قام کښې د ځان پېژندگلو غوښتله. هغه پښتون د تجارت، صنعت او زراعت په مېدان کښې اختيارمند جوړولو د پاره هلې ځلې کولې نو څنگه چې وئيلي شي ادب او ژوند سره لازم او ملزوم دي نو هغه هم د خپل تحريك د کاميابۍ د پاره د پښتو ادب لمن هم ټينگه نيولې وه او هم په دې پوهه وه چې د هر تحريك په شا د ادب لاس وي او که مونږ سوچ وکړه نو د باچا

په مئي ۱۹۳۱ء کښې رساله په دوهم ځل جاري شوه او په دغې دوهم دور کښې نوموړې شاعر او اديب عبدالخالق خلیق د پښتون مدیر وټاکل شوه. هغه د دسمبر ۱۹۳۱ء پورې پرچه بڼه په باقاعدگی سره جاري وساتله خو تر دغې میاشت پورې د اتو اشاعتونو نه پس د باچا خان د گرفتاری په وجه بیا بند شوه. په کال ۱۹۳۸ء کښې په درېم ځل د پښتون اجراء وشوه او چې کله په ۱۹۴۱ء کښې د مجلې د واکمنو نه حکومت ضمانت وغوښته نو د مالي تنگسیا په وجه په مجبوری رساله بند کړې شوه. په کال ۱۹۴۵ء کښې په سرحدی صوبه کښې د ډاکټر خان صاحب د وزارت په وخت کښې د پښتون اشاعت په څلورمه پېره شروع شوه او د پاکستان د جوړېدو پورې جاري پاتې شوه. په کال ۱۹۴۷ء کښې د حکومت له اړخه د رسالې په اشاعت پوخ بندېز ولگېده. (صفحه: ۵۲، ۵۳، ۵۴).

گران ډاکټر هما صاحب هم په دغه کتاب کښې وړاندې ليکي: د "پښتون" عمومي مزاج سياسي وه. د خدايي خدمتگار تحريك خبرونه د باچا خان تقريرونه د ملك د سياسي مشرانو د اهمو تقريرونو ترجمې

خو چي پښتنو خپله ژبه زده کړې نه وي نو تر هغې دوي ته د علم او پوهې مقام ته رسېدل گران دي . لکه ستر مشر عبدالولي خان په خپل کتاب "باچا خان او خدایي خدمتگاري" کښې لیکي :

چې کله به دویم جماعت پاس پښتون هم په پښتو کښې خبرې کول خپله بې عزتي گڼله په اردو کښې خبرې کول او اردو کښې خط لیکل په خپله پښتو ژبه کښې په خبرو کښې د اردو او فارسی غټ غټ ټکي ورتومبل به خلقو ته د تهذيب او تعليم نخښې ښکارېدې او چې چا له به خو ټکي انگرېزي ورتلله نو هغه خو بیا را پرې مه شي . هغه خو به ځان د باچا (انگريز) سره سیال گڼلو او د وخت بې وخته او د بې ضرورته انگرېزي ټکي استعمالول به ئې اورېدونکي متاثره کړي او په هغوي د خپل علم او پوهې رعب کښېنوي . کله چې خپلې ژبې پښتو ته د خلقو توجه راوگرځېده نو هغې سره ضروري وه چې پښتون د ژوند په دغه اړخ به هم ډېر ښه اثر وشي ، چې کله لیکل او لوستل په پښتو کښې شي نو د لوستلو د پاره ورله تابیا پکار ده نو باچا خان په خپله یوه میاشتنۍ رساله د پښتون په نوم د اتمانزو نه وپستله او په دې طریقه په پښتو ژبه کښې په اول ځل د قلمي انقلاب بنیاد کښېښودې شه . انقلاب ورته زه ځکه وایم چې اولنې قدم په دې سلسله کښې پښتنو شاعرانو پورته کړه . شاعري اوسه پورې یواځې گل او بلبل، سڼه او وربل نه

خان تحریک که په اصلي معنو کښې د سیاسي بیداری تحریک وه نو ورسره ئې په قام کښې د ادبي شعور د بیدارولو د پاره هم کوشش کړه دے ولې چې ادب خو په مدرسو کښې زده کړې او د هغه دغه مقصد او نصب العین وه چې پښتو ژبه او پښتون قام دې د نورو ژبو او قامونو سره په یو صف کښې اودرېږي . دغه وجه ده چې باچا خان او د هغه ملگرو پښتون قام د مشاعرو، ډرامو د تحریر او تقریر په ذریعه په هر مېدان کښې د انقلاب راوستلو درس او پیغام ورکړه دے . دا اعزاز او فخر باچا خان او د هغوي ملگرو ته حاصل دے چې په دې سیمه ئې د اولنۍ مشاعرې او سټیج ډرامې بنیاد کېښود او ولې به ئې نه کښېښوده ځکه چې انجمن اصلاح الافاغنه په بنیادي نکاتو کښې دا دوه خبرې شاملې وې :

- ❖ دا جرگه به د پښتو ادب په خاطر په کال کښې یو ځل په اتمانزو کښې د ټولې صوبې د شاعرانو د مشاعرې او په سالانه جلسه کښې د شمولیت دعوت ورکوي .
- ❖ دا جرگه به د اولسي شاعرانو حوصله افزایي کوي او ناچارو سره به حسب توفیق مدد کوي .

د برصغیر پاک و هند ازادی کښې د پښتنو برخه ، مخ ۷ ، ۸ . عبدالاکبر خان اکبر ، انجمن اصلاح الافاغنه د دې نه معلومېږي چې د انجمن اصلاح الافاغنه مشرانو ته دا پته وه چې دا تحریک بغېر د پښتو ادب نه نیمگړه دے او تر

(مياشتنی تنگ ناموس، مردان-۱۹۹۲ء)

د دې دومره اوږد بحث نه دا نتيجه راولاړېږي چې د باچا خان تحريك پښتون قام ته ډېر څه ورکړي دي - پښتون قام ئې د تعليم، علم، پوهې په رڼا منور کړې وه او د جهالت د تيارو نه ئې راوېستې او خپل مقام د پېژندگلو لار ئې ورته د پښتو ادب په ذريعه بنودلويوه هڅه کړې وه چې نن هغه ارمان د هغه ستر بابا پوره شه او پوره کېږي -

دلته به د علامه اقبال د يو فارسي شعر سره دا مقاله

ختمه کړم:

شعر کجا و من کجا شعر و سخن بهانه ايست

سوئے قطار مي کشم ناقه بے زمام را

ترجمه:

چرته شعر او چرته زه ، شعر او سخن خو تشه يوه بهانه ده - د ملت د بې مهاره اوبښې د وحدت د قطار په لوري راسمول دي -

چاپېره چورلېده ، ولې دې نوي انقلاب سره شاعري د اولسي بڼېگړې يوه ذريعه وگرځولې شوه - پښتنو شاعرانو او ليکوالانو ته يوه نوې نخښه کښېښودې شوه چې به هغوي پرې خپل متيونه وگوري -

(باچا خان او خدايي خدمتگاري - مخ: ۳۷۲، عبدالولي خان مونږ په دې نتيجه رسو چې دا تحريك د پښتون قام او ژبې ، ثقافت ، تهذيب ، تاريخ ته د لوړ مقام ورکولو تحريك وه او د دې تحريك د پرمختگ د پاره د پښتو ادب په لاره خپل تگ کول دي ، هله به خپل مرام ته رسي خو ورومې به دا تحريك د پښتو ژبې او ادب تحريك گرځول وي او هم هغه شان وشو - دې قامي تحريك يو پښتو ادب ته لويه برخه ورکړه ځکه نو مونږ ورته د پښتو تحريك هم وئيلې شو - ځکه چې دې تحريك پښتو ادب کښې ستر پوهان، اديبان ، شاعران ، دانشوران او ليکوالان پېدا کړي دي چې پښتو ژبه ئې ژوندۍ ساتلې ده - په دې حقله ستر پوهاند ، اديب ، شاعر او محقق ډاکټر هما صاحب په خپله يوه مقاله کښې "تحريك او ادبي تحريك" د سر خط لاندې ليکي:

په شلمه صدۍ کښې د باچا خان د قامي تحريك په رڼا کښې چې کوم ادب پېدا شه هغه البته د تحريك غوښتنه پوره کوي او مونږ دغې ادب ته د قامي تحريك نوم ورکولې شو -

9. د عبدالخالق خلیق د ژوند او ادبي خدمات - مذکر شاه خلیل، ملت پرتیز لاهور، ۲۰۰۱ء
10. د بنکارندوي غوري په قصیده مشاعرہ - گل باچا الفت ، کابل چاپ ۱۹۸۳ء
11. د پښتو پرون ، نن ، سبا - اسیر منگل ، دانش خپرندوي، قیصه خوانی- پېښور ۲۰۰۵ء
12. د پښتو ادبي تحریکونه - ډاکټر راج ولي شاه خټک ، پښتو اکېډمي پېښور یونیورسټي ۱۹۸۹ء
13. میاشتنی ناموس - مردان، ۱۹۹۲ء

کتابیات:

1. زما ژوند او جدوجهد- عبدالغفار خان ، کابل چاپ ۱۹۸۳ء
2. باچا خان او خدایي خدمتگاري وپومبے ټوک - عبدالولي خان، د چاپ خاے پېښور، ۱۹۹۲ء
3. د برصغیر پاک او هند په ازادی- کښې د پښتنو برخه - عبدالاکبر خان اکبر ، انجمن اصلاح الافغانه ، ینورسټي پېلشر افغان مارکیټ قیصه خوانی- پېښور ، ۲۰۰۹ء
4. له پیر روښانه تر باچا خانہ - علی خان محسود - دانش خپرندوي ، قیصه خوانی- پېښور
5. په سرحدي صوبه کښې د صحافتي او ادبي مجلو روایت ، د ۱۸۵۴ء تا ۱۹۷۵ء پورې - ډاکټر محمد همایون هما ، سهیل پرتیز مردان ۲۰۰۹ء
6. خدایي خدمتگار تحریک- احمد کاکا ، یونیورسټي بک اېجنسي، پېښور ۱۹۹۱ء
7. زه او زما زمانه - عبدالخالق خلیق، اداره اشاعت سرحد پېښور ، ۱۹۷۴
8. د رڼاگانو محفلونه - سید صابر شاه صابر یونیورسټي بک اېجنسي خېبر بازار پېښور ۱۹۹۴ء

رائہ ولار وی او حکمہ خو خدا مے خوار او ذلیل کری یو۔
 ما کبھی چھی د انسانیت ، قوم پرستی، وروری ،
 عزیزولی۔ او وطن دوستی۔ او د خدا مے د مخلوق د
 خدمت کومہ جذبہ پیدا شوې ده په هغې کبھی زما د
 دې استاذ وگرم ډپر لاس دے۔ ما به دا فکر کوہ چھی
 دوی د کوم خا مے نه راغلی دي ، زمونږ د قامه نه دي ،
 زمونږ په مذهب نه دي ، دلته راغلی دي او زمونږ د
 بچو خدمت کوي او غریبانانو ته د خپلې گپلې برخه
 ورکوي او زمونږ خپل وطن دے، زمونږ خپل بچي دي،
 زمونږ خپل قوم دے او مونږ د هغوي د پاره هېڅ نه
 کوو۔ بیا به مې دې خپل قوم او ملک طرف ته خیال لار نو
 ما به دې ته ډپر فکر کاوہ چھی زمونږ خانان ، نوابان،
 ملایان او تعلیم یافته خلق سره د دې چھی مونږ یو قوم
 یو، یو ورویه او یو مذهب یو خو دا جذبہ را کبھی نشته
 چھی د دې خپل غریب قوم د بچو سره امداد وکړو۔
 (۲۸-۲۹ مخونه)

❖ زه د وړوکوالي نه کفایت شعاره وم او د خپل خرڅ د
 پېسو نه به مې بچت کاوہ۔ هم دا وجه ده چې ما پخپل
 ټول عمر کبھی د چا نه قرض نه دے غوښتے او نه چاته
 محتاج شوے يم۔ خلقو زما نه قرضونه اخستی دي چې

ډاکټر محمد زبیر حسرت

د باچا خان بابا خبرې

- ❖ په ماشوموالي کبھی چې څه عادتونه په بچو کبھی پیدا
 شي نو چې بیا غټ (لومے) شي نو هم پکبھی وي او په
 ډېره مشكله د هغو بدو عادتونو نه خلاصېدے شي۔
 (زما ژوند او جدوجهد ۱۷ مخ)
- ❖ رښتیا خبره دا ده چې ظالمان بهادران نه وي ، ډپر
 بُزله او بې ایمانه وي ، بهادر سرے هېچرې په چا ظلم
 نه کوي (مخ ۲۲)
- ❖ یوه ورځ زما پښه گزک شوې وه ، ډاکټر وگرم خبر شه ،
 راغے، زه ئې خپلې بنگلې ته بوتلم اوبه ئې گرمې کړې
 زما پښه ئې ووینځله او بیا ئې زما په پښه پټی۔ ولگوله
 - رښتیا خبره خو دا ده چې زمونږ د رسول صلی الله علیه
 وسلم په قول "خبر الناس من ینفع الناس" باندې دوی
 عمل کړے دے ، وایه زمونږ ، چې ناس یعنی د خدا مے
 مخلوق خو لا پرېږده د خپل قام، ورور او عزیز خدمت
 کولو ته تیار نه یو ، خدمت خو لا پرېږده په اور کبھی

- دا سلسله به روانه وه - پښتانه به په خپلو کښې اړم وي او مونږ پېرنګيانو ته به ئی توجه نه وي - (۵۱ مخ)
- ❖ که په پښتون کښې علم راشي قام به ترقي وکړي نو مونږ به هم ترقي وکړو (۲۵ مخ)
- ❖ د قام مینه او خدمت او د حریت جذبه يواځې په تعليم نه ده - مونږ چې د قام خدمت او ازادۍ تحريك شروع کولو زه په ښارونو کښې تعليم يافته و پسې ډېر وگرځېدم ، ما په هغوي کښې داسې خلق پېدا نه کړم شول چې د خداي د پاره د قام خدمت ته تيار شي - (۲۹ مخ)
- ❖ او چې د دوي نه ما يوسه شوم ، ښارونه مې پرېښودل او کلو بانډو ته ووتم او عوامو له ورغلم ، په څلورو مياشتو کښې دومره خلق راسره راپاڅېدل چې پېرنګم ورنه وويرېده - زه دولس کاله په تعليم يافتو و پسې گرځېدلې يم خو د دوي نه ما يوسه شوم او کلو ته ووتم نو په زرگونو خلق راسره ملګري شول - (۲۹ مخ)
- ❖ ما سره د خپل قام د ښځو ډېر قدر او عزت وه او ډېره همدردي مې ورسره وه ، ولې چې زمونږ په قام کښې هم لکه د نورو مشرقي قومونو په شان د ښځو قدر نه وه - دوي به د سړو نه ښکته گڼلې شوې - حالانکې چې پستي او بلندي په عمل ده ، که د چا عمل پست وي ،

- ډېرو رانه خوړلي دي او زما د ورور خان صاحب مټ لږ اړت وه - (۲۹ مخ)
- ❖ خداي بې نيازه دے - هېڅ شي او هېڅ چا ته محتاج نه دے - که خېراتونه دي که زکات دے که صدقات دي ، که مونځ دے ، که روژه ده ، که حج دے ، دا ټول زمونږ د ښېگړې دپاره دي ، که ښه کوي د ځان دپاره دي او که بد کوي هم د ځان دپاره دي - (۳۹ مخ)
- ❖ ډېر خلق خپلې لونه د پېسو د پاره ورکوي - پکار دي چې د سړيتوب په لحاظ خپلوي وشي - دا نه چې د دولت دپاره ځوانه جينۍ بوډا ته کښېنولې شي - (۴۹ مخ)
- ❖ نو د دې داسې پېښو مخ نيوے پکار دے ، بايد چې د هلك او جينۍ نه پښتنه کېږي ځکه چې دا خو دوي د ژوند د ملګرتيا سوال دے - (۵۰ مخ)
- ❖ پېرنګيانو جرګې د انصاف او امنيت برقرارولو د پاره نه وې جوړې کړې ، بلکې پېرنګيانو جرګې په پوره تدبير د دې غرض د پاره جوړې کړې وې چې په جرګو کښې انصاف نه کېږي ، پرې وي ، جمبې وي او اکثر چې به گناه گار سړي په سفارش يا په بډو رشوت خلاص شو نو مخالفې ډلې به د بدل اخستلو کوشش کاوه او په دا شان به دا دښمنۍ پېرو په پېرو چلېدلې او

ترقي ورکړې ده ، پښتنو چې خپلې ژبې ته توجه نه ده کړې ، دې کښې د پښتو ژبې څه گناه ده؟ دا خوزما او ستا گناه ده۔

❖ اخبار لوستل ډېر ضروري خيز دے ؛ دې کښې د ټولې دنيا حالات دي۔۔۔۔۔ د پښتنو ښځې د نارينه و نه ذهينې دي۔۔۔۔ زما به همېشه دا کوشش وه چې د ښځو د مغزو نه د کمترۍ احساس لرې کړم ۔ ځکه چې په دوي کښې دا احساس خود غرضو او ناپوهو سر و پيدا کړے دے۔ ما به خپل ټبر سره په دې خبره بحث کولو چې ښځه او نر دواړه د خداے په نزد يو شان دي ، دروندوالے او سپک والے په عمل دے او دا به مې هم ورته وئيل چې د دې احساس په پيدا کولو کښې تاسو ښځې پخپله هم گرمې يئ۔ ځکه چې ځوي ته په يو نظر گورئ او لور ته په بل نظر او د وړوکوالي نه د جينکو په مغزو کښې دا خبره کښېنوي چې هلکان او نارينه خداے د جونو او ښځو نه بهتر او لومے پيدا کړي دي۔ بيا به مې ورته وې چې انسان د خداے په ټول مخلوق کښې اشرف گڼلے شي نو په دې وجه ئې د نور مخلوق نه ذمه واري زياته ده خو زه چې دې خپل قوم ته گورم نو ماته په دوي او ځناورو کښې فرق نه ښکاري۔ د دوي سره هم د خپلې گېډې غم دے او ځناور سره هم د خپلې

هغه نر وي که ښځه ، پکار دي چې پست وگڼلے شي او د چا عمل چې اوچت وي ، نر وي که ښځه، پکار دي چې په درانه نظر ورته وکتلے شي۔ خداے خو نر او ښځه د دنيا د ابادۍ دوه ملگري پيدا کړي او د بشريت د گاډي دا دوه پايې دي۔ دا گاډے په يوه پايه نه شي چلېدے او بيا زمونږ د پښتنو ښځې خو ډېرې پاک لمنې، حياناکې، مينه ناکې او وفادارې دي او ډېرې خدمتگاري دي۔ (۷۵ مخ)

❖ پښتانه اوس هم د اخبار لوستو شوق نه لري ، په چټي خيزونو، په بې ځايه رواجونو په زرگونو روپۍ خرڅ کوي خو په اخبار يوه پېسه نه ورکوي او هم دا وجه ده چې د دومره بهادر او لومے قوم پخپله ژبه کښې يو قومي اخبار نشته۔

❖ چونکې زمونږ د اخبار سره مينه نشته نو ځکه زمونږ پخپله ژبه کښې اخبار هم نه وه۔ څنگه چې ئې د اخبار سره مينه نه وه دغسې ئې د خپلې ژبې سره هم مينه نه وه۔ د تعليم يافته کسانو سره به مې چې د ژبې په باره کښې خبرې وکړې ، راته به ئې ووئيل چې پښتو لاد څه ژبه ده ؟ په دې کښې علم نشته، پښتو کښې څه دي؟ ما به ورته وې چې هلکه! دا نورې ژبې خود اسمانه نه دي راکوزې شوې ، د هرې ژبې ويونکو خپلې ژبې ته

- ❖ ئې ملا تر وکړه ، ولې چې د هغوي سره نه مذهبي اقتدار وه ، نه سياسي ، يهودو چې ئې مخالفت وکړه هم د اقتدار د پاره وه. (۸۴-۸۵ مخونه)
- ❖ پښتون ژوند ۱۰۰۰ قوم د ۱۰۰۰ ، خو چې د ژوندي کولو خلق پکښې پيدا شي ، تر څو چې په يو قوم کښې د ژوندي کولو د پاره خلق پيدا نه شي ، هغه قوم ژوند ۱۰۰۰ کېد ۱۰۰۰ شي. (۸۵ مخ)
- ❖ د زمانې د بدلون سره که قام بدل شي ترقي وکړي ، که نه وروستو پاتې شي. (۸۵ مخ)
- ❖ رسم او رواج پرېښودل اسان کار نه د ۱۰۰۰ په رښتيا ډېر گران د ۱۰۰۰ او اخلاقي جرات غواړي. (۸۵ مخ)
- ❖ د غلطې پراېېگنډې مقابلې کول پکار وي ، چې سره پاڅېږي ، ملا وټري او خلق په حقيقت پوهه کړي او دا هله کېد ۱۰۰۰ شي چې د بې غرضو هم خيالو مضبوطه ډله وي ، چې د خلقو اعتماد ئې حاصل کړي وي. اوچت شي چې ملک کښې وگرځي او خلقو ته غلطه خبره او حقيقت سم وربښکاره کړي. (۱۰۲ مخ)
- ❖ د دې دنيا تاريخ خوزمونږ په وړاندې پروت د ۱۰۰۰ ، چا ته چې مذهب راغلي د ۱۰۰۰ او هغوي منلې او عمل ئې پرې کړي د ۱۰۰۰ ، په دې دنيا اباد شوي دي ، د خوشحالي او امن ژوند نصيب شوي د ۱۰۰۰. تاسو عربو ته وگورئ

- ❖ جالې غم وي. دوي هم بچي راوړي او د خپلو بچو غم خوري او ځناور هم بچي زېږوي او لويوي ئې نو دوي په څه اشرف المخلوقات وبللې شي. دوي هم لکه د ځناورو په شان يو بل وژني ، دوي به هله اشرف المخلوقات وگڼلې شي چې دوي کښې اجتماعيت ، وروري ، عزيزولي ، مينه او محبت پيدا شي. تش په دې چې نور ځناور په څلورو پښو گرځي او انسان په دوه پښو ، اشرف کېد ۱۰۰۰ شي. نارينه چې مړ شي ، بنځه کنتون کوي او چې بنځه مړه شي نارينه سمدستي بله بنځه وکړي. پکار خو دا دي چې د بنځې څښتن مړ شي چې هغه هم بل مېړه وکړي. (۷۷ تا ۷۹ مخونه)
- ❖ د دنيا تاريخ گواه د ۱۰۰۰ چې په کوم قوم کښې داسې اشخاص پيدا شوي دي چې هغوي د خپل قوم د اصلاح د پاره پاڅېدلي دي نو د اقتدار خاوندانو ئې مخالفت کړي د ۱۰۰۰. ولې چې هغوي خپل اقتدار په خطر کېد ليدلې د ۱۰۰۰ ، تاسو دې خپل د خدايي خدمتگارو تحريك ته وگورئ ، څومره چې قوم کښې پوهه راغلي ده هم هاغه هومره د اقتدار د خاوندانو قدرت کم شوي د ۱۰۰۰ او د خپل پېغمبر صلی الله علیه وسلم ژوند مطالعه کړئ چې خپلو ترونو ، تربورانو ئې مخالفت وکړه ، د څه د پاره؟ د اقتدار د پاره او د مدينې خلقو

❖ مونږ د خلقو د پېغورونو له کبله ډېر غلط کارونه کوو. (۱۴۸مخ)

❖ د پښتنو ودونه له رواجونو ډک وو، ما د هغو اصلاح غوښتنه نو ځکه مې د ځان نه شروع وکړه او د شريعت مطابق مې اول ډولۍ راوړه. په سبا له مې وليمه ورکړه او يو وخت مې ښه ډوډۍ د کلي خلقو، دوستانو او خپلوانو له ورکړه. خلقو راته د ښنډرې په دود روپۍ را اوچولې خو ما ونه منلې. که څه هم په ډېرو زمونږ پورې وې، په ډوډۍ کښې مو د رسم او رواج د اصلاح کولو په باره کښې تبادلې خیال د خلقو سره وکړه. په هغه وخت کښې دا دود وه چې په واده کښې به ټولو کسب گرو له واده ته راغلو مېلمنو پېسې ورکولې، چا به ائینه ښوده، چا به سپېلني لوگي کول، چا به ډول وهلو، چا به گلونه راوړي وو، چا به رباب کښې چارېپته وئيله، په مېلمنو به يو لوت مار وه، که د چا زړه به وه او که نه خو د خپله شرمه به ئې دا حساب کسب گرو ته ادا کولو. زما په واده کښې د اول ځل د پاره دا کارونه ما بند کړل او کسب گرو ته مې دا ووئيل چې تاسو به مېلمنو له تکليف نه ورکوئ. ستاسو د ټولو حق به زه ورکوم ولې چې تاسو زما کسب گريئ. دغه شان ډمې به گډېدې، مېلمنو به که د چا زړه وه که

چې د اسلام نه مخکښې د هغوي څه حال وه؟ او چې اسلام راغی او عمل ئې پرې وکړه. د هغوي څه حال شو؟ د اسلام په وجه دوي د حکومت، دولت او عزت خاوندان شول. تاسو د هغه وخت د مسلمانانو د ژوند په هر اړخ نظر واچوئ، غور او فکر پرې وکړئ او د اسلام د دې ټېکه دارانو په خبرو غور او سوچ وکړئ چې دا دوي چې کوم اسلام بيانوي، دا هغه د خداي او د رسول (ص) اسلام دې که د سرمايه دارو؟ او دوي چې څه وايي، د خداي دپاره ئې وايي که د سرمايه دارو د پاره ئې وايي؟ (۱۱۱مخ)

❖ خداي پاک په قران کښې د بنی اسرائیلو د عالمانو ذکر کوي چې هغوي به د لږو پېسو د پاره د خپلو خواهشاتو د پوره کېدو د پاره د تورات او زبور په اياتونو کښې تحريفونه او تاويلونه کول. هر مذهب او مسلک چې د خود غرضو او چالاکو خلقو په لاس ورشي بيا پکښې هغه اولنې انقلابيت او روح پاتې نه شي، بيا د سرمايه دارو مذهب ترې جوړ شي او تش کالبوت شي. (۱۲۰مخ)

❖ په غلامۍ کښې د انسان نه انسانيت هېر شي او انساني خوبۍ پکښې پاتې نه شي. (۱۴۱مخ)

چې کالج ته ورغلم نو د یو جماعت د هلکانو نه مې دا تپوس وکړه چې "شما کیستید؟" دوي به راته وویل چې "افغان هستم" بیا مې ورته ووي چې "ملک شما؟" دوي به ووي "افغانستان" بیا مې ورته ووي "افغاني مېداني که افغان هستي؟" نو غلي به شو ، غږ به ئې نه کوه نو ما به ورته وویل چې څنگه افغان یی او څنگه د افغانستان اوسېدونکي یی چې خپله ژبه نه درځی.

❖ دغه شان محمود طرزي صاحب سره چې د افغانستان وزير خارجه وه او ډېر لائق سره وه ، په يوه لويه مېلمستيا چې ده د مهاجرينو د پاره کړې وه ، د ژبې بحث راغی ، يو سړي ورنه پښتنه وکړه چې دا څنگه افغانستان دے چې افغاني پکښې نشته . طرزي صاحب وویل چې فارسي هم زمونږ د ملک ژبه ده نو ما ورته وویل چې طرزي صاحب! پښتو خو د افغانستان ملي ژبه ده او د اکثریت ژبه ده ، په ټوله دنيا کښې د اکثریت ژبه هم سرکاري وي ، هم دفترې ، هم تعليمي وي. (۱۲۳-۱۲۴ مخونه)

❖ د افغانستان او ازادو قبائلو حالت چې مې لیده او پینځلس کاله مې په هندوستان ، قبائلو او افغانستان کښې غرزې پرزې وکړې نو په دې نتیجه ورسېدم چې

نه ، پېسې به ئې ورکولې . سزایان به وو ، جنجونه به وو ، ټوپکې او غربښونه به خلاصېدل . لنډه دا چې ډېر فضول خرڅونه به وو . زما په واده کښې دا ټول ما بند کړل او دا مې د دې د پاره وکړل چې د قام او ملک د پاره ډېر نقص دے او خلق ترې تنگ وو خو چا کښې ددې د پرېښودو اخلاقي جرات نه وه . ما د دې شيانو د مخنيوي ابتدا د خپل واده نه وکړه او خلقو ته مې هم وویل چې تاسو هم دا بې ځایه رواجونه پرېږدئ. (۱۵۶ مخ)

❖ يوه ورځ زه د امان الله خان ملاقات له تللې وم ، ډېرې خبرې مې ورسره وشوې . په خبرو خبرو کښې مې ورته دا ووي ، تاله ترکي درځي ، فارسي درځي او نورې ژبې هم درځي خو خپله ژبه نه درځي . زما خبرې په هغه ډېر اثر وکړه او وعده ئې راسره وکړه چې زده کوم به ئې . کله چې له افغانستانه ووستلې شه ، زه بمبې ته د ده لیدو له ورغلم نو هلته ئې ماسره پښتو کښې خبرې وکړې . (۲۳ مخ)

❖ په کابل کښې زمونږ تعلقات د نادر خان او د ده د کورنۍ سره ډېر وو . دې په خپله وزير دفاع وه او ورور ئې سردار عبدالعزيز خان د معارف وزير وه . يوه ورځ ئې ما ته ووي ، څه ورشه د حبيبي لېسه (کالج) وگوره

- مدرسي جو پوم نو حڪه اتمانزو ته راغلم - زه چي له هجرته بپرته راغلم ، د هغو مدرسو د بپرته جاري كولو كوشش مي كولو چي پېرنگيانو د جنگ په زمانه كښي بندي كړي وې. (۱۲۸ ، ۱۲۹ مخونه)
- ❖ چي په ډلو كښي اختلاف پيدا شي كه ډېر بڼه او زورور خلق وي هم بي كاره شي او د هغوي طاقت د يو بله په غورزولو كښي صرف شي. په خدمت كښي اختلاف نه راي ، اختلاف د خود غرضي نه پيدا كېږي. (۱۷۳ مخ)
- ❖ پښتانه ډېر بڼه قام دے ، دوي په افسانو او قيصو ډېر نه پوهېږي. كه هر بڼه كار چي په دوي كوي نو خان ورته نمونه كړه چي ته روان شوي ، دوي هم درپسي روانېږي. (۱۷۵ مخ)
- ❖ هغه كار چي سرے ئي په ښكاره نه شي كولے او پت ئي كوي ، سرے كمزورے كوي او د خپلو اصولو نه ئي وباسي او په سړي كښي ويرې او بزدلي پيدا كوي. (۱۸۹ مخ)
- ❖ زما د ابتدا نه دا عقیده ده چي پښتون ډېر بڼه قام دے ، ډېر زر ئي اصلاح كېدے شي. په شرط د دے چي خوك ئي پوه كړي. دا نن چي دے په داسي بد حالت

انقلاب د منډي كار نه دے ، او دومره اسان خيز نه دے ، انقلاب د سړي سيني كار دے ، انقلاب عمل او پوهه غواړي ، انقلاب عالمان او پوهان غواړي چي د پوهي سره قام وروزي او انقلاب ته ئي اماده كړي ، د انقلاب د پاره د اشخاصو ضرورت دے. ته گوره چي زمونږ جذباتي ملگري په خومره جوش راوتلي وو ، ټول لارل خواره شول نو كښېناستم د خان سره مي بڼه فكر وكړه ، زه په دې نتيجه ورسېدم چي زمونږ د قام د تجارت خوا ته توجه شته نه د صنعت خواته ، نه د زراعت خواته او نه د تعليم خواته. د بلي خوا نه په رسمونو ، رواجونو كښي تر غورونو ډوب دي ، په خانه جنگو اخته دي ، داسي قام انقلاب نه شي كولے او دا قام د دې بلاگانو نه خلاصول پكار دي چي سياسي شعور پكښي پيدا شي او دا كار يوه پرامنه فضا غواړي ، تر دغه وخته پورې زه په دې عقیده وم چي دا ټول كارونه انقلاب غواړي ، تشدد راته د انقلاب نژدې او د كاميابي لار ښكارېده ، خو د تجزيې نه وروستو راته معلومه شوه چي د جنگ په وخت كښي اسونه نه خربېږي نو حكه مي اراده وكړه چي خپل كلي ته واپس كېږم او د عدم تشدد د اصولو په بنا به كار كوم ، اول به د انقلابي اشخاصو د تعليم او تربيت د پاره قومي

مونڙ له پڪار دي چي هميشه د حق ا و بنو خلقو ملگرتيا وکړو ، که په مونڙ کښي يو سره بد کار وکړي مونڙ ټولو له پڪار دي چي د خپلي وروري او عزيزولي نه ئي وباسو که هغه بنو وال وي ، که پېښورم وي ، که کوهاتې وي ، که ډېره وال وي ، که مونڙ په رښتيا په دې لاره روان شو نو زر به هغه کسان چي په بدو لارو روان دي او د چا د لاس چي پښتانه په دې مصيبت اخته دي د خپلو بدو کارونو نه به واورې .

دا نن چي پښتانه په بدو لارو روان دي ، د دې وجه دا ده چي مونڙ د بنو او بدو فرق نه کوو او نه څوک شته چي د بنو او بدو په فرق مو پوهه کړي . يو بد عمله سره چي وويني چي زما په بد عملۍ کښي ملا تر کپري نو هغه به ولې د خپلي بد عملۍ نه لاس اخلي او که مونڙ د بنو بدو فرق وکړو او لکه چي هر ماستختن په نماځه کښي د خداي سره وعده کوو چي " ونخلع و نترك من يفجرک " يعني څوک چي ستا نافرمانی کوي ، مونڙ به هغوي پرېږدو ، کور کله به ورسره نه کوو ، که دا وعده په ځامه کړو ، پښتون به يکدم بدل شي نو مونڙ له پکار دي چي په دې خبرو هر پښتون پوهه کړو او دا خبري د هر پښتون غورږو ته ورسوو . (۱۹۸-۱۹۹ مخونه)

کښي د مې ، د دې وجه دا ده چي څوک ئي غم نه خوري او نه ئي پوهوي . (۱۹۵ مخ)

❖ مونڙ ټول پښتانه يو قام يو وروڼه يو ، د يو بابا اولاد يو ، زمونږ عزت او ذلت يو د مې ، که چري مونږ د رسول الله صلي الله عليه وسلم په دې حديث عمل وکړه چي " په ځان دې څه پېرزو نه وي په بل ئي هم مه پېرزو کوه " نو ډېر زر به کامياب شو ، مونږ چي د خپل پښتون ورور سره د هر سلوک اراده وکړه ، پکار دي چي د لږ ساعت د پاره په هغې غور وکړو او خپل گروان کښي وگورو که چري دا کار بل څوک ما سره وکړي نو زه به پرې خوشحاله شم که خفه ؟ که چري زه په دې خوشحالېم نو هغه کار کول پکار دي او که زه پرې خفه کېم نو پکار دي چي دغه کار مونږ ونه کړو . بله دا چي مونږ پښتنو کښي که يو سره بد کار وکړي نو په دې وجه د هغه ملگرتيا پکار نه ده چي د مې پېښورم د مې يا بنووال د مې يا کوهاتې د مې يا ډېره وال د مې او زما د علاقې د مې ، د بد کارو او بد چلنه خلقو ملگرتيا نه ده پکار ، که په ځان زمونږ ورور هم وي ځکه چي د دې د لاسه قام او سوسائيتي ته نقصان رسېږي او هم دا خلق قام تباه کوي .

❖ دا خود دې دپاره دے چې مونږه دا امتياز لري کول غواړو او د دې په ځای مساوات قائمول غواړو او تر هغه وخته پورې دا امتياز لري کېدے شي چې تر کومه پورې مونږه کامياب شوي نه يو او واک اختيار زمونږ په لاس کښې راغلی نه وي. (۲۱۳-۲۱۴ مخونه)

❖ افسوس چې مونږ خلق د بل د ارام او تکليف خيال نه ساتو گنې هم دغه ذکر مونږ ورو او پت هم کولې شو لېکن د دې خبرې کمه هم زمونږ په عامو مسلمانانو او هندوانو کښې موجود دے. مونږ همپشه پخپل خيال پسې ځو او د بل فکر نه کوو. دا يو لومے کمه دے. مونږ له پکار دي چې همپشه د خدا د مخلوق د تکليف او ارام فکر او خيال وساتو او څه چې کوو نو چې اول ئی په ځان وگورو که چرې ځان له ئې خوښوو (بيا پکار دي) چې بل ورور له ئې هم خوښ نه کړو. (۲۱۴-۲۱۵ مخونه)

❖ پښتانه هم دغسې خلق دي لکه څنگه چې تاسو د هندوستان هندوان، سيکان او نورو قوميتونو او ذاتونو خلق یی. څنگه چې تاسو کښې ښه او بد خلق شته، دغه شان په پښتنو کښې هم شته. دا ټولې خبرې د پښتنو دښمنانو جوړې کړي دي او د هغوي پراېگنډه ده، د دې خبرو مطلب ئې ستاسو تېراپستل

❖ جگړه او فسادونه مه کوي خپل مشقت کوي او چا له رشوت مه ورکوي. (۲۰۲ مخ)

❖ د قام او ملک د خدمت د پاره خلقو قسم قسم تکليفونه اوچت کړي دي او دا د خدا د يو امتحان او تېرېنگ دے، د خدا د کارونه ټول د خبر دي. ما له صبر کول پکار دي ځکه چې خدا د صبرناکو ملگر دے. اخر به ئې نتيجه په خبر وي، ټول عمر به دا کړاوونه نه وي اخر به راحت راشي. (۲۰۴ مخ)

❖ زما دې خپلې صوبې او پښتنو سره دومره مينه ده چې زه ئې بيان نه شم کولې. خپل ملک کښې خپل قام سره اوږدې تږمې او په تکليف کښې خوښ يم نه په بل ملک کښې په عېش او عشرت کښې. (۲۰۴ مخ)

❖ پېرنگيانو چې کوم امتياز قائم کړے دے، دا په نېک نيتی نه دے، دا ئې په دې غرض قائم کړے دے چې په مونږ کښې داسې بې اتفاقي او گډېري وي خو زه د دې په حق کښې هم نه يم چې دې خبرو له دې مونږ دومره اهميت ورکړو چې زمونږه تعلقاتو او تحريك ته پرې نقصان ورسې ځکه مونږ چې څه کوو نو د ځان د پاره نه بلکې د خپل قام او خپل ملک د پاره ئې کوو. د بل د پاره خو ئې نه کوو. او بله دا چې تاسو ته به معلومه وي چې دا نن مونږ حکومت سره په جنگ يو،

دا ټولې نلکې د یوې چینې نه راغلي دي نو څنگه یوه پاکه او خوږه شوه او نورې ناپاکې او ترخې شوې؟ او اسلام خو دا تعلیم ورکوي چې د مسلمان به په دې کتاب هم ایمان او عقیده وي او په وړاندینیو مذهبونو او کتابونو هم " والذین یومنون بما انزل الیک و ما انزل من قبلك " دا د دې ثبوت دے چې اسلام ټولو مذهبونو سره رواداري غوره کړې ده . (۲۵۰-۲۵۱ مخونه)

❖ د هندوستان خلق هله د ترقۍ او ازادۍ معراج ته رسېدے شي چې هر چا له د خپلې عقیدې او خیال ازادې ورکړو او د هېڅ قسمه ظلم او جبر په چا ونه کړو. (۲۵۲ مخ)

❖ مذهب خو دنیا ته د دې د پاره نه دے راغلی چې د خلقو په مینځ کښې نفرت پیدا کړي بلکې مذهب خود مینې محبت علمبردار دے. (۲۵۴ مخ)

❖ زموږ د صبر جنگ دے ، موږ د وهلو او کنځلو بدل نه اخلو، موږ به صبر کوو او ځان به خدا دے ته سپارو ، موږ خو خدایي خدمتگار یو ، خدا دے به زموږ بدل اخلي ، د خپلو زړونو نه خود غرضي او نفاق لرې کړئ ځکه چې د دې د لاسه برباد شوي یو ، ځان کښې ښه اخلاق پیدا کړئ ولې چې د ښو اخلاقو نه بغېر څوک

او زموږ بدنامول دي ځکه چې تاسو ونه وپروي او موږ بدنام نه کړي نو بیا به په دې ملک بادشاهي څنگه کوي؟ (۲۱۹ مخ)

❖ زموږ په خلقو کښې دا یو لومے کمے او نقص دے چې موږ همپشه د بل د کمزوریو او عیبونو د راوښکلو او لټولو په فکر او غم کښې یو او خپلو کمزوریو او عیبونو ته فکر نه کوو او په دې وجه خو موږ نن په دنیا کښې برباد او نېستمند یو ، په ځاے د دې چې موږ بل ته گوته ونیسو ، ځان ته گوته نیول پکار او د نورو د اصلاح نه ورومبے د ځان اصلاح فرض ده ، اول ځان دے بیا جهان دے. (۲۲۰ مخ)

❖ افسوس په دې دے چې موږ سره څوک ښه سلوک کوي هغه ته ښغ یو او چې څوک مو سر په ډنډه وهي نو هغه ته ټیټپرو او دا ډېر خراب عادت دے او موږ له داسې عادتونه پرېښودل پکار دي. (۲۳۰ مخ)

❖ ما د ټالستیا د یو کتاب کښې چې شپږویشته قیصې ئې پکښې لیکلي دي، دا قیصه لوستې ده چې یوه چینه ده د هغې نه هر یو محلت ته نلکه راغلي ده خود هر یو محلت خلق په دې کښې نښتي دي چې زموږ به نلکې ابه پاکې او خوږې دي او د دې نورو نلکو اوبه ناپاکې او ترخې دي، دې ته هېڅوک فکر نه کوي چې

بغیر د قوم د امداد نہ مونږ خپل منزل ته رسېدے نه شو۔ غم او فکر هغه چا سره وي چې د ځان د پاره کار کوي او څوک چې د خدا ۾ د پاره کار کوي هغوي هېڅ غم او فکر نه کوي۔ (۵۲۱ مخ)

❖ بې شکه چې دروغ د څه وخته پورې په خلقو کښې غلط فهمي پيدا کولې شي خو چې رښتيا راشي نو دروغ پاتې کېدے نه شي۔ (۵۲۲ مخ)

❖ اے وروڼو! هر څه چې تاسو سره کېږي په هغې صبر کوي، د ازار نه چا بازار موندلے نه دے او د ظلم کاسه نسکوره ده ، څومره چې پېرنگيان په مونږ ظلم او زياتے کوي هغه هومره به زر تباہ شي او مونږ به ترې خلاص شو۔ (۵۲۴ مخ)

❖ څه رنگه چې د خدايي خدمتگاري تحريک خدايي او بې غرضه تحريک دے نو کله چې خدايي خدمتگارو يو رښتینے خدايي خدمتگار اسمبلۍ ته کامياب کړے دے ، هغه د دوي پکار راغله دے او کله چې يو سرے دوي د خپلو غرضونو او تعلقاتو په وجه ودرولے دے نو اول خو هغه ناکامياب شوه دے او که څوک کامياب شوه هم دے نو هغه هم د دوي په فائده نه دے راغله بلکې د فائدي په ځاے جماعت ته نقصان رسولے دے۔ (۵۹۸ مخ)

ترقي کولے نه شي ، بله اے پښتنو وروڼو! زه په دې نه پوهېږم چې تاسو ولې د پېرنگيانو نه ويرېږئ؟ دوي خو ستاسو په شان بنيادم دي، ستاسو په شان يو قوم دے، تاسو خو پرو جنبو او نفاق تباہ کړئ ، ويره در کښې پيدا شوې ده ، د چا په زړه کښې چې د خدا ۾ ويره وي نو د هغه په زړه کښې د بل چا ويره نه راځي او د چا نه نه ويرېږي او د چا په زړه کښې چې د خدا ۾ ويره نه وي هغه د هر چانه ويرېږي نو په دې وجه چې مونږ د حکومت افسر ووينو نو ويرېږو۔ اے وروڼو! تاسو په زړه کښې د خدا ۾ ويره پيدا کړئ۔۔۔۔۔

چې کوم کلي کښې جلسه وي نو هلته ډوډۍ چاې مه کوي او مه پاتې کېږئ او د کلي خلقو ته مه هم ووي چې چاله چاې ډوډۍ هم مه ورکوي۔ مونږ غريب قام يو خلقو له چاې ډوډۍ نه شو ورکولې۔۔۔۔۔ اے وروڼو! تاسو د خدا ۾ د پاره يوه ورځ روژه نيوي نه شي؟ او که څوک ډوډۍ درله پخه هم کړي نو تاسو ئې مه خوري نو چې يو ځل خلقو ته ډوډۍ پاتې شي نو بيا به داسې نه کوي۔ (۵۵۷-۵۵۸ مخونه)

❖ مونږ خود خدا ۾ د پاره لگيا يو د دې قوم خدمت کوو ، که قوم زمونږ ملگرتيا وکړه نو دوي به ازاد شي او که زمونږ مخالفت ئې وکړه نو دوي به برباد شي ولې چې

❖ پراپڳنډه کوله چې د ده د پېرنګيانو نه نفرت دے۔ زه خو خدايي خدمتگار يم او د خداے خدمت خو د خداے د مخلوق خدمت دے او پېرنګيان د خداے مخلوق نه دے؟ (۲۴۷-۲۴۸ مخونه)

❖ زه د دواوې په دوره وم چې دغلته څه خانان او ملکان راغلل او زما نه ئې تپوس وکړه چې مونږ اورو چې تاسو زمونږ نه جائدادونه اخلي او غريبانانو له ئې ورکوي؟ ما ورته ووييل چې مونږ له خداے داسې ملك راکړے دے چې د دولتونو او نعمتونو نه ډک دے ، که مونږ ازاد شو او دا ملك زمونږ شي او مونږ ملا وتړو ، دا ملك اباد کړو نو څوک به غريب پاتې نه شي ، مونږ به ټول خانان شو ، زمونږ دا اراده نه ده چې ستاسو نه جائداد او ملك واخلو ، مونږ خو ستاسو حالت هم بڼه کول غواړو او دا اوږې هم مړول غواړو ، که دا اوږې ماږه شي نو تاسو ته څه تاوان دے؟ که تاسو د پېرنګيانو ملك ته لاړئ نو هلته نور خلق خو پرېږده د مزدورانو ئې هم بنگلې او موټرونه دي او ستاسو نه تپوس کوم چې ستاسو موټر شته ، بنگله شته؟ که زمونږ تحريک کامياب شه نو د ملا حالت به هم بڼه شي او د خان او ملك حالت به هم بڼه شي، مونږ

❖ ما ته بې اتفاقي د مقصد په لاره کښې خنډونه ښکارېدل او هره يوه ډله کښې چې بې اتفاقي پېدا شي نو د کاميابۍ په ځاے ناکاميا به شي۔ (۲۰۸ مخ)

❖ قومونه خو په تشو خبرو او دعوو ترقي نه شي کولے ، چې په کومو قومونو کښې ښکان پاکان او بې غرضه او د خداے دپاره د خدمت خلق پېدا شي نو هغوي ترقي وکړي۔ خداے دې په مسلمانانو کښې داسې خلق پېدا کړي۔ ۲۱۰-۲۱۱ مخونه)

❖ افسوس چې په پښتنو کښې دا کمزوري شته چې خپله ژبه هېره کړي۔۔۔۔۔ د ژبې په هېرېدو خپلو ته سرے پر دے شي۔ (۲۲۸ مخ)

❖ مونږ خدايي خدمتگار د چا نه بدل نه اخلو ، مونږ مظلومان يو، زمونږ بدل خداے پاک اخلي۔ (۲۳۴ مخ)

❖ د هر يو تحريک انحصار په ليډر وي چې بهادر او هونبیار وي نو د تحريک خلق هم زړه ور او پوهه وي چې ليډر کمزورے او تنگ نظره وي نو د تحريک خلق هم بې زړه او تنگ نظره وي۔ (۲۳۲ مخ)

❖ غلام قومونه ډېر کمزوري وي او حاکم قوم ته ټينگ نه وي ، حاکم قوم کښې يو قسم کشش وي او محکوم قومونه خود په خود ځان ته راکاږي۔ دغه وجه وه چې ما به پېرنګيانو سره نه ليدل ، هغوي به زما خلاف

❖ خدا ۾ په قران ڪنبي وائي چي ما هر قوم ته د هغوي نه يو هادي لپرلے دے۔۔۔۔۔ زما مذهب ربنيتيا، مينه محبت او د خدا ۾ د مخلوق خدمت دے۔ مذهب همپشه دنيا ته د اخرت او محبت پيغام راوړے دے۔ د کومو خلقو په زړونو ڪنبي چي د بني نوع انسان د پاره رواداري، مينه، محبت نه وي او د کوم سړي په زړه ڪنبي چي نفرت، بغض، ڪينه وي نو داسي سړے د مذهب نه ډپر لري وي۔ (۷۲۵-۷۲۶ مخونه)

د زړه په باغ مي بلۍ وشوه

بويه چي بيا سپرلے راځي سپري گلونه

عبدالغفار خان

۱۳مه جولايي، ۱۹۸۱ء

دا هر څه چي کوو نو د ځان د پاره ئي نه کوو، دا د دي قوم د پاره کوو۔ (۲۲۷-۲۲۸ مخونه)

❖ زه دې قوم ته وایم چي تاسو تر څو بي غرضه، دياتتدار، ايماندار، په قوم او ملك مئين خلق پيدا کړي نه دي نو نه دا ملك ازاد پري او نه دا قوم۔ (۲۲۹-۲۷۰ مخونه)

❖ اے خدایي خدمتگارو وروڼو! مونږ خدایي خدمتگار یو، خدا ۾ ته د خدمت ضرورت نشته، زمونږ کار د خدا ۾ د مخلوق خدمت دے، زمونږ کار په چا اعتراضونه او نکتہ چینی نه ده او دا زمونږ کار نه دے چې په نورو جماعتونو او د هغوي په مشرانو نکتہ چینی او اعتراض وکړو۔ زمونږ کار دا دے چې مونږ خپل پروگرام خلقو ته پېش کړو چې مونږ ستاسو د پاره دا غواړو او دا کار یواځي نه کېږي، دا به هله کېږي چې تاسو راسره ملگري شی، ملک هم ستاسو او زمونږ شریک دے، قوم هم شریک دے او کار هم شریک دے۔ (۲۸۳ مخ)

❖ انسان چي انسان وي نو څومره همدرد وي او چي انسانیت ترې لږ شي نو بیا څومره بي رحمه شي۔ (۷۰۸ مخ)

چې په ماشوم والي کښې د تاند سماجي شعور له برکته د پښتنو د خدمت جذبې په زړه کښې غزونې وکړه او دا جذبې په باچا خان کښې د هغوي د شپږم جماعت استاذ چې د مشن سکول هېډ ماسټر وه ، ماسټر وگرم ، چې په مینه او اخلاص ئې د خلقو خدمت کوئ ، له کبله راپیدا شوې وه . باچا خان په خپل کتاب کښې لیکي:

مستړ وگرم چې به کومه تنخواه اخستله د هغې نه به ئې زمونږ بې وزلو هلکانو ته وظيفې ورکولې .

هغه وړاندې لیکي:

ما کښې چې د انسانیت ، قوم پرستی ، ورورولۍ ، عزیز ولی ، وطن دوستۍ او د خداي د مخلوق د خدمت کومه جذبې پیدا شوې وه په هغې کښې زما د دې استاذ وگرم ډېر لاس دے .

او دا هم د ماسټر وگرم په باچا خان د بې لوثه خدماتو اثر وه چې هغوي د علم د رڼا له برکته خپل قام ترقي یافته قومونو په صف کښې ودرول غوښتل او د دې د پاره ئې په ۱۹۱۰ء کښې د مولوي عبدالعزيز سره په اتمانزو کښې یوه مدرسه جوړه کړه او دا مدرسه چې سر پرستي ئې حاجي عبدالواحد صاحب د ترنگزو کوله ، په ۱۹۲۱ء کښې د ازاد سکولونو د يو Chain د

عظمت هما

د باچا خان متحرک ژوند د هغوي د خودنوشت په رڼا کښې

د خودنوشت يو مقصد د يو اتل د ټول ژوند د تعميري کوششونو او جدوجهد هغه قيصۍ وي چې پکښې د سر لوړۍ او بهادري د کارنامو ذکر شوي وي . دا تعميري جدوجهد د هغه اتل د خپلې نظريې او د ژوند د تېرولو د طور طريقو سره د پوخ کميټې يو سوچه اظهار وي . داسې کميټې اتلان د خپلې خاورې د ناموس او د خپل قام د شناخت او د سر لوړۍ د پاره د دنيا د هرې ستونځې مقابله او مخ نيوي ته ښه په نره هر وخت تکره او تيار ولاړ وي . په داسې اتلانو کښې بايزيد انصاري (پير روښان) ، خوشحال خان خټک ، ايمل خان ، دريا خان ، احمد شاه ابدالي او د پښتنو د سر لوړۍ فخر ، فخر افغان ، عبدالغفار خان المعروف به باچا خان (۱۸۹۰ء- ۱۹۸۸ء) دے چې خپل ټول ژوند ئې د پښتنو د شناخت ، يو والي او خپله خاوره د سامراجي استبداد د پنجونه په ازادولو کښې تېر کړے وه . هغه د ازادۍ په قيمت پوهه يو زيک او مدبر سياستدان وه . د هغه سياسي شعور دومره تېز او تاند وه

مونږ پښتانه د امام حسين عليه السلام ډېر عزت کوو ځکه چې امام حسين عليه السلام د حق او جمهوریت د پاره راپاڅېدلې وه او مونږ هم د حق او جمهوریت د پاره راپاڅېدلي يو. هغه هم مظلوم وه، مونږه هم مظلومان يو، هغه د جمهوریت حق گټه او مونږه هم جمهوریت گټو، هغه هم د امن د پاره کار کوو او مونږ هم د امن د پاره کار کوو.

د باچا خان په زړه او ذهن کېنې دا سپېڅلي افکار او جذبات هسې نه دي راپېدا شوي. د انسان په ذهني جوړښت کېنې د هغه د چاپېرچل او د کور د ماحول هم ډېر زیات لاس وي. باچا خان په دې خبره ویاړ کوي چې زما د کور وگړي قام پرست وو. باچا خان لیکي:

زما پلار بهرام خان د نورو خانانو په شان حاکم پرست نه وه او نه ئې د دوي خدمتونه کول. زما د نيکه هم دغه حال وه. کله چې پېرنگيانو د بونېر د نيولو په غرض په بونېر حمله وکړه او د سورکاوی، غزا وه نور خانان د فرنگي ملگري وو او سپه الله خان د قام پرستی، دا رنگې زما غور نيکه عبدالله خان بابا ازاد خيال

خورولو هغه بنيادي تيگه ده چې په پښتنو کېنې د سياسي او سماجي شعور په بيدارولو، د غلطو رسمونو رواجونو د بېخ کېنې سبب هم وگرځېده. دا نه هېرېدونکي واقعات د باچا خان د ژوند هغه پاڅه بنيادونه دي چې پرې د باچا خان د سياسي او سماجي خدماتو ماني بڼه مضبوطه ولاړه ده. د هغوي د خودنوشت په امېل کېنې دا نه هېرېدونکي واقعات لکه د غمي پرېکړې، د باچا خان په دې خودنوشت کېنې په هره دوېمه پېره کېنې د پښتنو د تتلي زېلي ژوند د ښېزاره کولو، د بې ځايه رسمونو رواجونو د موندنه د اېستلو، د توهماتو د دنيا نه د سر راوېنکولو خبرې ليکلي شوي دي. هغه د خپلې ځوانۍ قيمتي وخت د ملک په مختلفو جېلونو کېنې صرف او صرف دې د پاره تېر کړی وه چې پښتنو له خپل نوم، عزت او شناخت وگټي او پېرنگې د خپلې خاورې نه په کډه اچتولو مجبور کړي. په خپله خاوره د خپل اختيار او د پښتنو د سرلورې خبره هغه زور روایت دے چې په دې سيمه د مودو نه راروان دے. باچا خان هم د دغه مړني روايت تسلسل دے. هغه باچا خان چې پخپله خود يو لوم زميندار نيازبين ځو دے خود دغه نيازبين باچا خان په نيازبين زړه کېنې د پښتنو د يو والي او سر لورې فکر په غورځنگونو وي او په خودنوشت کېنې ليکلې دا خبرې د هغوي د فکر انگازې دي.

میں اکیلا ہی چلا تھا جانب منزل مگر
لوگ ساتھ آتے گئے اور کارواں بنتا گیا

پہ مصداق د باچا خان سرہ د هغوي په تعليمي او اصلاحي زيار کښې مولوي عبدالعزیز ، مولوي فضل ربي، فضل محمود مخفي، مولوي تاج محمد او بيا په تېره تېره د حاجي صاحب تورنگزو ملگرتيا او سرپرستي د باچا خان حوصله نوره هم پورته او تانده کړه او دا هم د دغه ملگرو برکت وه چې ډېر زرد ازاد سکولونو او د اصلاح الافاغنه په نوم د يو انجمن تاييا وشوه. د باچا خان کليو په کليو گرځېدل او په خلقو کښې د تعليمي او سماجي شعور د بيدارولو دا سلسله د سرسيد احمد خان هغه کوششونه دوباره راتازه کول دي کوم چې هغه د خپل قوم د تعليمي تقاضو له مخه د مدرسته العلوم د جوړولو د پاره کړي وو. په دې حواله باچا خان د پښتنو سرسيد احمد خان وه. ځکه چې د تعليمي رڼا د خورولو په مد کښې د دواړو رهبرانو په کوششونو او هلو ځلو کښې يو شان والی ښکاري. باچا خان وايي چې زه به چرته هم په دوره تلم نو پښتنو به راباندې ډوډۍ خوروله ، ما هغوي ته ووي چې تاسو په ډوډۍ خومره خرچ کوئ ، دغه نغدې ماله په چنده کښې راکوئ چې په تعليمي مد کښې د قام د بچو په خبر ښېگړه راشي او د

پېاوړې مشر وه چې د هغه وخت د حاکم
سلطان محمد خان طلايي د لاسه پانسي شه.

دا ټولې خبرې د باچا خان په زړه او ذهن نقش وې او دې سره سره د پېرنگي په پښتنو د هېڅ بې هېڅه ظلم او ناکړدو سترگو ليدلې حال او بيا په تېره تېره په حجره کښې ناست مېلمنو نه په خوږ اواز کښې د خوشحال خان خټک داسې قسمه شعرونه اورېدل :

خو وانه خلي له غليمه انتقام
مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه آرام
چې د تنگ او د ناموس اندوي نه وي
د هغه سړي به نه وي احترام
که همت او حميت غېرت پکښې وي
تر څښتنه نه بهتر گڼه غلام

به ضرور د زلمي غفار خان په زړه او ذهن کښې د دشمن نه د کرکې، په ازاده فضا کښې د ساه اخستو ارمان او په خپله خاوره د تنگ کولو جذبه راپاروله.

د باچا خان د کتاب جملې د دغه لمبه لمبه جذبه په غورځنگي اسلوب کښې لکه د سمندري موجونو چې وي او چې کله د دغه لمبه لمبه جذبو د عملي کولو وخت راغی نو باچا خان بيا يواځې نه وه.

او د باچا خان دې کلکې ارادې په ۱۹۲۸ء کښې عملي شکل واخسته او د ژبې د ترقۍ د پاره د انجمن د سپوري لاندې د سالانه مشاعرو انتظام په ملک کښې د انقلاب د جذبې د پيدا کېدو سبب وگرځېده او د دغه انقلابي جذبو له کبله د پښتنو په خاوره په سرو جامو کښې ملبوس د خدايي خدمتگارو په نوم يو دروند فوج تيار کړې شہ چي بڼه په نره ئې د سامراج د ناجائزو پالیسيو غندنه کړې ده او په هر فورم ئې د پښتنو د حق چغه وهلې ده او دا نن چي مونږ د پښتونخوا په نوم د يو ځانگړي شناخت دعوه کوو نو دا د باچا خان د اوږد جدوجهد ثمرات دي۔

باچا خان د خپل مقناطيسي او اثري شخصيت له کبله په غېرتمندو پښتنو او د برصغير د سر اېستلي ليډرانو کښې يو شان مقبول او معروف وه۔ څنگه چي د هغه په تقرير کښې تاثير وه ، دغه شان د هغه په تحرير کښې هم خوږلت ، سلاست او رواني محسوسېږي۔ د هغه د ليک غېر تصنع انداز او د زړه نه د راوتې خبرو سوچه ادبي اظهار د هغه د خودنوشت ښکاره خصوصيات دي او فطرتاً د هشتنغر په خاوره کښې د ژبې خوږلت ، روان او بهاند انداز اخلي شوم د م او ورسره د هشتنغر د ادیبانو په ليک کښې ځام په ځام د متلونو پېوند کاري د ژبې تراکت او خواږه يو په دوه کړي دي۔ د ژبې په

مدرسة العلوم د جوړولو د پاره هم دغه طريقه سر سيد احمد خان هم خپله کړې وه۔ مولانا حالی په حیات جاوېد کښې ليکي:

سر سيد نے بہادر برکت علی خان کو ایک خط لکھا جس کا خلاصہ یہ تھا کہ آپ سے اور سب دوستوں سے یہ درخواست ہے کہ جو کچھ آپ یا اور احباب میری مہمان داری میں صرف کرنا چاہیں ازراہ عنایت اس کی لاگت نقد عنایت فرمائیں۔ میں نے اکثر دوستوں سے اسی طرح دعوت کے بدلے نقد روپیہ لیا ہے اور اس کو کالج کے چندہ میں جمع کر دیا ہے۔

دې سره سره د سر سيد احمد خان د تهذيب الاخلاق اجراء او د باچا خان په ۱۹۲۸ء کښې د پښتون رسالې اشاعت مقاصد او اهداف هم يو شان والي لري۔ باچا خان ته معلومه وه چي په دنيا کښې هېڅ قوم بغېر د خپلې ژبې نه ترقي کولې نه شي ځکه هغوي په خود نوشت کښې ليکي:

ما دا اراده وکړه چي ضرور به يوه رساله په پښتو کښې د خپل قوم د پوهولو ، د دنيا د حالاتو نه خبرولو او د خپلې ژبې طرف ته د مائل کولو د پاره جاري کوم۔

انگریزانو هله د هندوستان ازادی ته غاړه
کېښوده۔

د باچا خان د ژوند قیصه د سیاسي غرزو پرزو نه ډکه
ده۔ ځکه د هغوي د خودنوشت په هره جمله کېږي یو جوش او
ولوله محسوسېږي او دغه د ولولې د احساس قیصی چې
څوک هم لولي نو په مړو زړونو کېږي به هم یوه نوې ولوله ،
جوش او متحرک احساس پیدا کېږي۔

په دې خودنوشت کېږي د هغه ازغونو لارو قیصې هم
چیرلې شوي دي چې په هغې د تگ نه پس قام ارومرو د
رفعتونو بام سر کولې شي۔ دا خودنوشت د باچا خان د خپل
قام سره د مینې اخلاص همدردی او د عشق داسې داستان
دې چې شروع ئې د پښتنو د سر لورې نه کېږي او اختتام ئې
— نه رښتیا۔۔۔۔ د پښتنو سره د مینې په دې قیصی کېږي د
اختتام تکره هډو د سره لیکلې شومې نه دے۔ د باچا خان
محبوبیا پښتون قام به هم دغسې د سر لورې ژوند تېروي۔

حواله د باچا خان یو ځانگړې انداز دے۔ د علامه اقبال خبرو
بات جودل سے نکلتی ہے اثر رکھتی ہے او د زړه د کومي نه د راوتې خبرو
کېږي نه څه کوټ او تصنع وي۔ دا خودنوشت د هر قسمه تصنع
او رنگ امپزی نه پاکه ده۔ څنگه چې د باچا خان شخصیت ایغ
نېغ او بې باکه وه ، دغه شان ئې په لیک کېږي هم رښتین توږ
، صفایي او بې باکي لیدے شي۔ د باچا خان د بې باکۍ دا
انداز وگورئ؛

کانگرس خود پېرنگیانو سره د شپېتو کالو
راسې د ازادی اخستلو د پاره په جدوجهد لگیا
وه ، خو انگریزانو ورته پوره ازادي څه چې
نیمگړې ازادي هم نه ورکوله مگر کله چې
پښتانه ورسره په دغه جنگ کېږي ملگري شول
او پښتنو په قیصه خوانی، تکر، اتمانزو ،
کوهات، هاتي خېلو او میروس کېږي قربانی۔
ورکړې او دغه شان زمونږ د قبائلي علاقې
غېرتي پښتنو دې پښتنو سره د هندوستان د
ازادی په لاره کېږي غزاگانې وکړې۔ د انگریزانو
توپونو او تپنکونو ته ئې خپلې سینې ډال کړې
او د دوي مخې ته لکه د غر ودرېدل نو

